

Pirkanmaan alueellinen kulttuurihyvinvointisuunnitelma

TOSI-hankkeen luontoretriitti tarjosi alle 30-vuotiaille nuorille pysähdyksen arjen paineiden keskellä Hauholla maaliskuussa 2022. Retriitillä keskusteltiin, etsittiin omia voimavaroja ja tehtiin taidelähtöisiä harjoitteita yhteisötaiteilijoiden ja eräoppaan johdolla. Kuva: Katriina Nylund.

PIRKANMAA

Sote-uudistus

Pirkanmaan tulevaisuuden sote-keskus -hanke (PirSOTE)

Kirjoittajat: Suvi Laakso, Pilvi Kuitu (Kulttuurikeskus PiiPoo) ja Pilvi Nissilä (Tampereen kaupunki)

Taitto: Heli Kaarre (Pirkanmaan liitto)

2022

Sisällys

Pääsivu	5
Esipuhe	6
1 Tiivistelmä	8
2 Kulttuurihyvinvoinnin käsitteet	13
2.1 Kulttuurihyvinvointi	13
2.2 Kulttuurihyvinvointitoiminta ja -palvelut	15
2.3 Kulttuuri ja kulttuuriset oikeudet	17
2.4 Hyvinvointi	18
2.5 Osallisuus	19
2.6 Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen (HYTE)	20
3 Toimeenpanosuunnitelma	23
3.1 Kulttuurin ja taiteen vaikutukset hyvinvointiin, terveyteen ja talouteen	23
3.1.1 Vaikutukset yksilöön, yhteisöön ja yhteiskuntaan	26
3.2 Visio 2030 ja kehittämisen painopisteet Pirkanmaalla	30
3.3 Toimijakohtaiset tavoitteet ja toimenpide-ehdotukset	33
3.4 Kohderyhmäkohtaiset tavoitteet ja toimenpide-ehdotukset	40
3.5 Seuranta ja arviointi	46
4 Tietoperusta	48
4.1 Kulttuurihyvinvoinnin perusta ja nykytilanne	48
4.1.1 Kulttuuritoimintaa ohjaavat lait, strategiat ja suositukset	48
4.1.2 Alueellinen ja kuntatason kehittäminen	53
4.1.3 Kulttuurihyvinvoinnin toimijat Pirkanmaalla	56
4.1.4 Kulttuurihyvinvoinnin rahoitus	59
4.2 Valtakunnalliset ja kansainväliset työryhmät, verkostot ja tutkimusyhteistyö	61
5 Kulttuurihyvinvoinnin toimintamallit	64
5.1 Kulttuurihyvinvoinnin palveluohjaus	64
5.2 Kulttuurihyvinvoinnin lähetemallit	67
5.3 Taloudellisen tuen mallit: Kaikukortti ja Aktiivipassi	68
5.4 Kulttuurinen vapaaehtoistoiminta: Kulttuuriluotsi- ja kulttuurikaveritoiminta	68
5.5 Toiminnan ohjaus- ja yhteistyömallit	69
5.6 Taiteen ja kulttuurin menetelmiä ja toimintamalleja	75
6 Lähteet ja lukemisto	76

Pääsivu

Klikkaamalla tekstilaatikkoa pääset sisältöihin.

Esipuhe ja Tiivistelmä

Tietoperusta

Kulttuurihyvinvoinnin käsitteet

Kulttuurihyvinvoinnin toimintamallit

Toimeenpanosuunnitelma

Lähteet ja lukemisto

Esipuhe

Pirkanmaan alueellinen kulttuurihyvinvointisuunnitelma on strateginen asiakirja, joka on osa alueellista hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen kokonaisuutta. Suunnitelma tukee kuntien ja alueellisen lakisääteisen [hyvinvointikertomuksen 2021–2024](#) toimeenpanoa. Se on suunnattu kaikille hyvinvoinnin, terveyden, kulttuurin ja taiteen parissa ja kuntien palveluissa työskenteleville sekä päätöksenteon tueksi hyvinvointialueella ja kunnissa. Suunnitelma on järjestyksessään toinen Pirkanmaalle laadittu alueellinen kulttuurihyvinvointisuunnitelma.

Hyvinvointiamme tässä ajassa haastavat lukuisat vaikeasti ratkottavissa olevat, maapalloa ja sen väestöä koskevat ongelmat. Eriarvoisuuskehitys, sosiaalinen polarisaatio, koronapandemia ja ilmastonmuutos vaikuttavat elämäämme välittömästi tai viiveellä. Yhteiskunnallisten haasteiden monimutkaistumisen myötä on löydettävä uusia, kestäviä tapoja ongelmien ratkaisemiseksi ja ennalta ehkäisemiseksi.

Kulttuuri ja taide tarjoavat innovatiivisia ja kestäviä ratkaisuja monimutkaisiin ongelmiin. Kulttuuri ja taide rakentavat demokraattista ja inhimillistä elinympäristöä, jossa jokainen voi kokea arvostusta, toimijuutta ja osallisuutta.

Kulttuurihyvinvoinnin toimintamallien ja monialaisen osaamisen vahvistamisen avulla luodaan sosiaalisesti ja eettisesti kestävää hyvinvointia. Kokonaisvaltaista hyvinvointia sekä kulttuurista ja sosiaalista pääomaa lisääviä palveluja tarvitaan erityisesti nyt, kun yksinäisyys ja mielen hyvinvoinnin haasteet ovat suuria. Ihmiset kaipaavat elämäänsä merkityksellisyyden ja kuulumisen kokemuksia, joita kulttuuri ja taide parhaimmillaan luovat ja vahvistavat.

Muutoksen aikaansaamiseksi pitää nähdä ja tehdä asioita toisin.

Hyvinvointialueen rakenteita luodessa ja vakiinnuttaessa meillä on uudenlainen mahdollisuus hyödyntää kulttuurin ja taiteen potentiaalia pirkanmaalaisten hyvinvointi- ja terveyserojen kaventamisessa. Saavutettavat palvelut ja kulttuuristen oikeuksien toteutuminen eivät ole itsestäänselvyksiä. Kulttuurihyvinvoinnin toteutuminen edellyttää eri toimijoiden määrätietoista sitoutumista ja osaamista, monimuotoista kulttuuritarjontaa ja aidon yhteistyön mahdollistavat rakenteet.

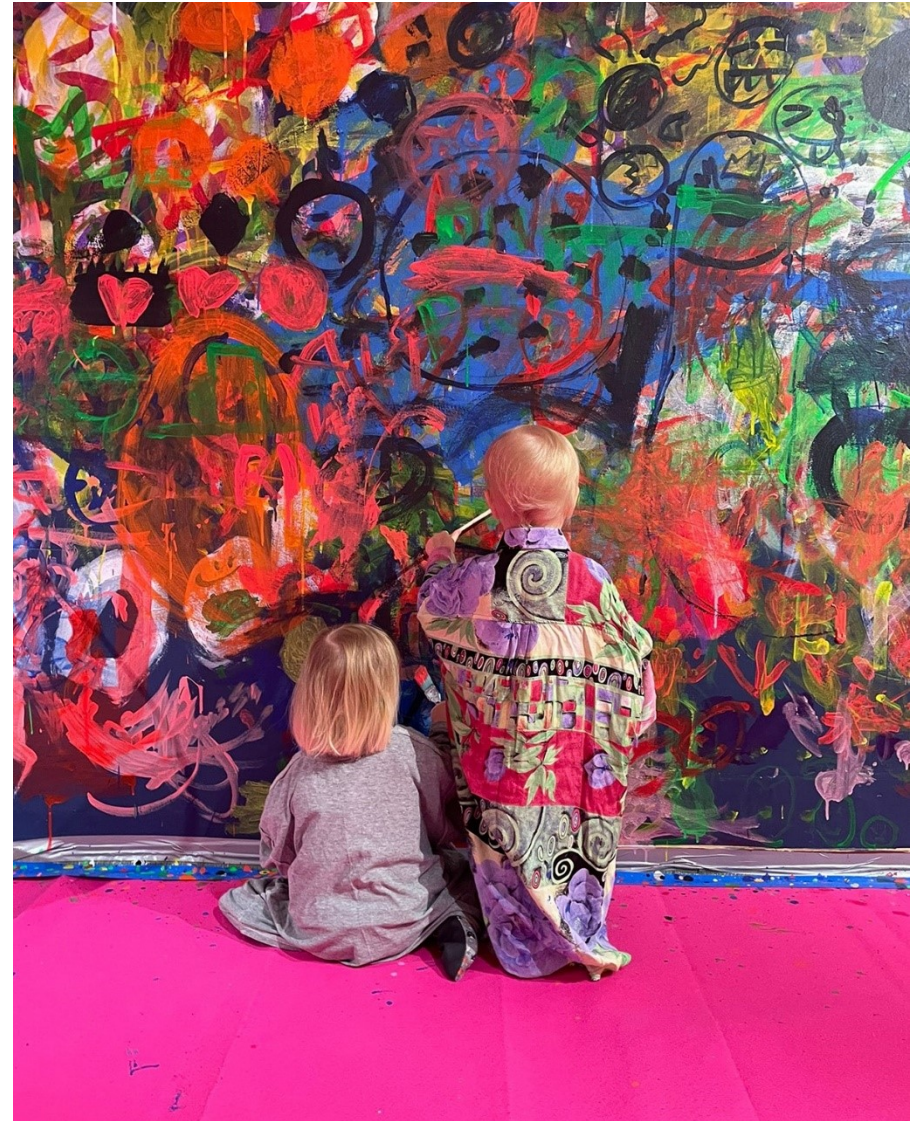
Tämä alueellinen kulttuurihyvinvointisuunnitelma esittää yhteisen vision, kehittämisen painopisteet ja tavoitteet sekä antaa esimerkkejä toimenpiteistä kulttuurihyvinvoinnin edistämiseksi Pirkanmaalla. Se linjaa, että hyvinvointialueen toimijat, sen kumppanit, Pirkanmaan kunnat, kolmas sektori, kulttuurikenttä ja elinkeinoelämä toimeenpaneavat pitkäjänteisessä yhteistyössä suunnitelmassa asetettuja tavoitteita.

Tuukka Salkoaho
Integraatiojohtaja
Pirkanmaan hyvinvointialue

Eeva Halme
Hankejohtaja
Pirkanmaan tulevaisuuden sote-keskus -hanke (PirSOTE)

Lapset maalamassa yhteisötaideteosta Kulttuurikeskus PiiPoon Suttu-näyttelyssä lokakuussa 2022. Kuva: Anna Mäkelä.

1 Tiivistelmä

Pirkanmaan alueellinen kulttuurihyvinvointisuunnitelma on strateginen asiakirja, joka ohjaa osaltaan hyvinvoinnin ja terveyden edistämistyötä hyvinvointialueella ja kunnissa. Kulttuurihyvinvointisuunnitelma on osa Pirkanmaan alueellista hyvinvointikertomusta ja -suunnitelmaa. Tämä suunnitelma ohjaa ja tukee päätöksentekoa, valmistelutyötä ja toimeenpanoa hyvinvointialueella ja kunnissa. Se koskee kaikkia hyvinvoinnin, terveyden, kunnan palvelujen (opetus ja kasvatus, kulttuuri-, kirjasto-, sivistys-, liikunta-, nuoriso-, työllisyys- ja kotoutumispalvelut sekä kaupunkisuunnittelu) ja kulttuurin ja taiteen parissa työskenteleviä. Pirkanmaan alueellisen kulttuurihyvinvointisuunnitelman tavoitteena on edistää hyvinvointialueen ja kuntien yhteisten asukkaiden hyvinvointia, terveyttä ja osallisuutta, vähentää eriarvoisuutta ja auttaa turvaamaan kulttuuristen oikeuksien toteutuminen jokaiselle pirkanmaalaiselle.

Kulttuurin ja taiteen mahdollisuudet liittyvät edellä mainittujen lisäksi sosiaalisten ja terveysongelmien ennaltaehkäisyyn, osallisuuden ja yhteenkuuluvuuden vahvistamiseen, sairauksien hoitoon ja hallintaan, kasvun ja kehityksen tukemiseen, koetun hyvinvoinnin ja terveyden sekä merkityksellisyyden kokemusten lisäämiseen.¹ Taide julkisena palveluna voi tutkitusti lisätä yhteiskunnallista tasa-arvoa ja kokonaisvaltaista hyvinvointia.²

Tässä suunnitelmassa on asetettu Pirkanmaan kulttuurihyvinvoinnin visio 2030 sekä kehittämisen painopisteet, tavoitteet ja toimenpide-ehdotukset kulttuurihyvinvoinnin toteutumiselle Pirkanmaalla.

¹ Taikusydän (2019), Fancourt, D. & Finn, S. (2019)

² [ArtsEqual](#) -tutkimushankkeen julkaisut ja toimenpidesuosituks (2015–2021)

Ellinoora ja yleisöä Työväen Musiikkitahtumassa vuonna 2019. Kuva: Marko Roppo.

Pirkanmaan kulttuurihyvinvoinnin visio 2030

Kulttuurin ja taiteen vaikutukset
pirkanmaalaisten hyvinvointiin ja
terveyteen tunnistetaan laajasti.

Eri alojen ammattilaiset tuntevat
kulttuurihyvinvoinnin mahdollisuudet, merkityksen
ja vaikutukset,
ja hyödyntävät niitä työssään.

Jokaisella pirkanmaalaisella on mahdollisuus
luovaan ilmaisuun, taiteelliseen toimijuuteen
sekä pääsy taiteen, kulttuurin ja
kulttuuripalveluiden ääreen.

Pirkanmaan alueellinen kulttuurihyvinvointisuunnitelma on strateginen, päivittyvä asiakirja. Suunnitelmaa on seuraavina vuosina todennäköisesti aiheellista päivittää, kun 1.1.2023 aloittavan hyvinvointialueen rakenteet muodostuvat ja vakiintuvat. Hyvinvointialueen **HYTE-rakenteiden** valmistuttua sosiaali-, terveys- ja kulttuurikoordinaatiolle on myös mahdollista kuvata rakenteet, joissa **SOTEKU-koordinaatiosta** vastaava asiantuntija toimii.

Kulttuurihyvinvoinnin kehittämisen painopisteet Pirkanmaalla ovat

- 1) **rakenteet**
- 2) **suunnitelmallisuus**
- 3) **tieto ja osaaminen** sekä
- 4) **saavutettavat palvelut ja osallisuus.**

Tavoitteet ja toimenpiteet niiden saavuttamiseksi esitellään taulukkomuotoisesti luvussa 5, ja ne on kohdistettu erikseen **hyvinvointialueelle, kunnalle, kolmannelle ja yksityiselle sektorille, yhdyspinnoille ja yhteistyöhön** sekä **kulttuurikentälle**. Tavoitteet voi tiivistää seuraavasti:

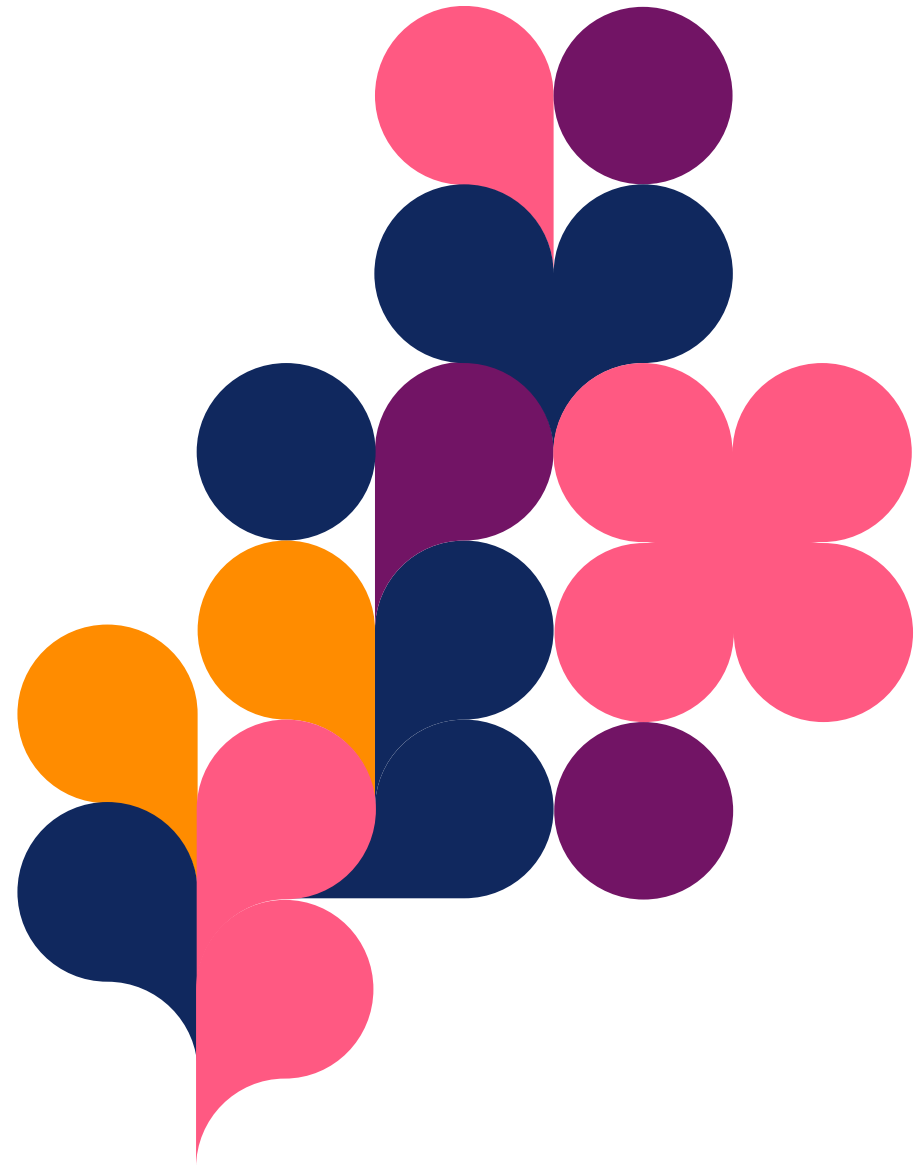
- 1) Kulttuurihyvinvointi on osa hyvinvointialueen ja kuntien (hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen) **hallinnollisia rakenteita**.
- 2) Hyvinvointialueen, kuntien, kulttuurikentän ja muiden hyvinvointia ja terveyttä edistävien toimijoiden kulttuurihyvinvoinnin **yhteistyön rakenteet** toimivat hyvin.
- 3) Eri väestöryhmien hyvinvoinnin ja terveyden edistämisessä käytetään **suunnitelmallisesti** kulttuurihyvinvoinnin keinoja.
- 4) **100 minuuttia kulttuuria -kulttuurihyvinvointisuositus** on käytössä vuoteen 2026 mennessä Pirkanmaan hyvinvointialueella, kaikissa kunnissa ja muilla hyvinvointia ja terveyttä edistävillä toimijoilla.
- 5) Päätöksenteko, johtaminen sekä kulttuurihyvinvointitoiminta, -palvelut ja niiden kehittäminen perustuvat **tutkimustietoon kulttuurin ja taiteen vaikutuksista**.
- 6) Monialainen **kulttuurihyvinvoinnin tuntemus ja osaaminen** ovat korkealla tasolla.

- 7) Ihmiset tunnistavat **kulttuurin ja taiteen merkityksen hyvinvoinnilleen** arjessa.
- 8) Kulttuuri- ja kulttuurihyvinvointipalvelut ovat yhdenvertaisesti kaikkien **saavutettavissa** ja fyysisesti **esteettömiä**.
- 9) Kulttuuri- ja kulttuurihyvinvoinnin **palvelutuotanto** on sisällöllisesti ja tuotannollisesti **moninaista, laadukasta ja ammattimaista**.

Toimenpide-ehdotukset ovat esimerkkejä siitä, kuinka eri toimijat voivat edistää pirkanmaalaisten hyvinvointia ja terveyttä kulttuurin ja taiteen keinoin ja siten vähentää eriarvoisuutta. Suunnitelmassa esitellään myös laajasti kulttuurihyvinvointiin liittyvää taustatietoa: keskeiset käsitteet; kulttuurin ja taiteen vaikutukset hyvinvointiin, terveyteen ja talouteen; kulttuurihyvinvoinnin perusta ja nykytilanne valtakunnallisesti ja Pirkanmaalla sekä kulttuurihyvinvoinnin toimintamallit.

Pirkanmaan alueellinen kulttuurihyvinvointisuunnitelma on laadittu osana Pirkanmaan Tulevaisuuden sote-keskus -hanketta (PirSOTE) laajassa yhteistyössä eri alojen asiantuntijoiden ja toimijoiden kanssa. Suunnitelmassa esiteltävät kulttuurihyvinvoinnin kehittämisen painopisteet ja ehdotukset toimenpiteiksi (luku 3) on muotoiltu tiedonkeruuprosessissa saadun aineiston pohjalta valtakunnalliset suositukset huomioiden. Alueellinen tiedonkeruu toteutettiin järjestämällä huhti-kesäkuussa 2022 viisi työpajaa ja laatimalla laaja kysely (n=145) eri alojen ammattilaisille ja päättäjille.

Suunnitelma on ollut laajasti eri alojen asiantuntijoiden kommentoitavana elokuussa 2022. Ohjausryhmänä toiminut kulttuurihyvinvoinnin asiantuntijaryhmä Kultu on kommentoinut suunnitelmaa sen eri vaiheissa ja erityisesti lokakuussa 2022. Suunnitelmantekoprosessin aikana tukea ja näkemyksiä on saatu myös Taiteen edistämiskeskuksen kulttuurihyvinvoinnin asiantuntijoilta. Tämän suunnitelman on vahvistanut sosiaali- ja terveysjohtaja Taru Kuosmanen tammikuussa 2023.

2 Kulttuurihyvinvoinnin käsitteet

Kulttuurihyvinvoinnissa on läsnä vähintään kolme näkökulmaa: kulttuuristen oikeuksien toteutuminen; hyvinvoinnin, terveyden ja osallisuuden edistäminen; taiteen erityislaatuisuuden ymmärtäminen. Tämän suunnitelman kannalta keskeisimmät käsitteet kulttuurihyvinvoinnin lisäksi ovat kulttuurihyvinvointitoiminta ja -palvelut, kulttuuri, kulttuuriset oikeudet, hyvinvointi, osallisuus ja hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen eli HYTE.

2.1 Kulttuurihyvinvointi

Kulttuurihyvinvoinnin ytimessä on ihmisen oma kokemus siitä, että kulttuuri ja taide lisäävät hänen hyvinvointiaan tai ovat yhteydessä siihen. Olennaista on ihmisen kokemuksilleen antamat merkitykset ja hänelle syntyvät elämykset ja oivallukset.³ Kulttuurihyvinvoinnin lähtökohtana on kulttuurin ja taiteen hyvinvointi- ja terveysvaikutuksista saatu runsas laadullinen ja määrällinen tutkimusnäyttö. Kulttuurihyvinvointia syntyy moninaisin tavoin yksilön, yhteisöjen ja yhteiskunnan tasoilla. Se on monialainen kokonaisuus, jossa eri toimialojen traditiot, toimintatavat ja tavoitteet yhdistyvät.

Kulttuuri, taide ja niiden hyvinvointivaikutukset läpäisevät koko ihmisen elämänkaaren ja ovat kytköksissä yksilön omaan taidesuhteeseen. Kulttuuri ja taide ovat osa hyvää **elämänlaatua** ja **elinikäistä oppimista**: ihminen on kulttuurin ja taiteen kokija ja toimija, jolla on **kulttuurisia tarpeita** ja **oikeuksia**. Näiden täyttyminen ja toteutuminen ovat kulttuurihyvinvointia: jokainen on jollain tavalla kulttuurinen, luova, itseään ilmaiseva ja kommunikoiva olento riippumatta iästään, voinnistaan tai elinolosuhteistaan.⁴

Kulttuurihyvinvoinnissa on kyse myös siitä, että kulttuuri ja taide kantavat tai välittävät erilaisia hyvinvointiin liittyviä **merkityksiä** ja **vaikutuksia**. Näitä voidaan pyrkiä tietoisesti mahdollistamaan tukemalla kulttuurin ja taiteen **saavutettavuutta**. Saavutettavuus tarkoittaa, että ihmisten yksilölliset ominaisuudet, tavat toimia ja mahdolliset osallistumisen esteet on huomioitu. Saavutettavuudella viitataan tässä suunnitelmassa laajasti sekä fyysiseen esteettömyyteen että sosiaaliseen, taloudelliseen, asenteelliseen, viestinnälliseen ja digitaaliseen saavutettavuuteen.

³ Lilja-Viherlampi, L-M. & Rosenlöf, A-M. (2019), ks. Lehtikainen, K. (2017)

⁴ Taikusydän (2022)

Onko leninki käsityönä ommeltu vai tehdasvalmisteinen? Leningin helmaa tutkittiin Peräkonttimuseon kesäkiertueella 2022. Peräkonttimuseo on auton tavaratilaan asetettu pieni näyttely. Kiertue on osa Konkarit – ikäihmisten museopalveluja -toimintaa Tampereella. Kuva: Saarni Säilynoja / Vapriikin kuva-arkisto.

Kulttuurin ja taiteen välittämällä merkityksillä voi olla lisäksi **terapeuttisia vaikutuksia** ja niitä voidaan hyödyntää tavoitteellisesti hoidon ja taideterapian välineinä.⁵ Hyvinvoinnin syntymisen kannalta tällöin olennaista on ihmisen merkityksellinen toiminta taiteen ja kulttuurin parissa. Se voi olla ohjattua toimintaa tai omaehtoista harrastamista, arjen kulttuuria ja taidekokemuksia.

Kulttuurihyvinvoinnilla voidaan viitata myös **kulttuurihyvinvointialaan**. Kulttuurihyvinvointiala tarkoittaa sitä toiminnan, kehittämisen, koulutuksen ja tutkimuksen kenttää, jossa tuotetaan eri taiteenalojen ja sosiaali-, terveys-, kasvatustieteiden ja hyvinvointialojen yhteistyöstä syntyviä sisältöjä ja menetelmiä sekä näihin kytkeytyvää tietoa.⁶

2.2 Kulttuurihyvinvointitoiminta ja -palvelut

Kaikki taide- ja kulttuuritoiminta voi edistää hyvinvointia ja terveyttä. Laajasti ajateltuna mikä tahansa kulttuuripalvelu, jolle on asetettu hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen tavoitteita kuten osallisuus, aktiivisuus tai merkityksellisyyden kokemus, voidaan nähdä kulttuurihyvinvointipalveluna.

Rajatummasta näkökulmasta kulttuurihyvinvointipalveluilla tarkoitetaan asiakas- ja tarvelähtöisiä palveluita sekä matalan kynnyksen räätälöityjä palveluita, joilla on terveyttä ja hyvinvointia edistäviä tavoitteita. **Palvelut voivat esimerkiksi lisätä toimintakykyä, elämänhallinnan tunnetta ja koettua terveyttä ja hyvinvointia, ehkäistä yksinäisyyttä ja sosiaalista eriytymistä, lisätä osallisuutta ja kykyä itseilmaisuun, parantaa työhyvinvointia tai tukea mielenterveyttä.** Räätälöityjä ja kohdennettuja palveluita kehittävät ja toteuttavat taiteen ja kulttuurin sekä sosiaali-, terveys- ja kasvatustieteiden ammattilaiset monialaisessa yhteistyössä.⁷

Hyvinvointia tuottavat kulttuuripalvelut voidaan jakaa

- 1) terveyttä ja hyvinvointia **edistäviin**, kaikille saavutettavissa oleviin kulttuuripalveluihin
- 2) sairauksia ja pahoinvointia **ennaltaehkäiseviin**, kohdennettuihin ja räätälöityihin kulttuuripalveluihin
- 3) sosiaali- ja terveydenhuollon **korjaaviin, hoitaviin ja kuntouttaviin** kulttuuripalveluihin.

⁵ Em., ks. myös Jansson (2015); Laitinen (2017); Honkala & Laitinen (2017), Lilja-Viherlampi (2007) ja Lilja-Viherlampi (2012).

⁶ Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019:34. Ks. Lehikoinen & Vanhanen (2017) ja Lilja-Viherlampi & Rosenlöf (2019).

⁷ Rosenlöf, A-M. (2022)

Hyvinvointia tuottavat kulttuuripalvelut		
Saavutettavat kulttuuripalvelut	Kohdennetut kulttuuripalvelut	Sote-palvelun osana tarjottavat kulttuuripalvelut
Päävastuu kunnilla, yhteistyössä kolmannen ja yksityisen sektorin toimijoiden kanssa	Päävastuu yhdyspinnoilla	Päävastuu hyvinvointialueella, yhteistyössä kuntien ja kolmannen ja yksityisen sektorin toimijoiden kanssa
Yleistä, fyysisesti, sosiaalisesti, taloudellisesti ja viestinnällisesti saavutettavaa	Kohderyhmille räätälöityä ja/tai luokse vietyä	Yksilöllisiin tai ryhmän erityistarpeisiin räätälöityä
Kulttuuriset oikeudet, osallisuus ja hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen edellä	Kulttuuriset oikeudet, osallisuus ja ennaltaehkäisy edellä	Kulttuuriset oikeudet ja sosiaali- ja terveyspalveluiden tavoitteet edellä (ennaltaehkäisy, kuntoutus, hoito)
Esim. kirjastot, museot, galleriat, konsertit ja tapahtumat, julkinen taide, kansalaisopistojen kurssit, järjestöjen harrastusryhmät, kulttuurikeskukset, seurakuntien musiikkitapahtumat	Esim. koulujen ja varhaiskasvatuksen kulttuurikasvatusohjelmat, Celia-palvelut lukemisesteisille yleisten kirjastojen kautta, kirjaston kotipalvelu ja noutokassipalvelu, museoiden muistelulaukut ikäihmisille, kehitysvammaisten taideryhmät, harrastelähete lapsiperheille, Kulttuuriluotsitoiminta, taide sote-ympäristöissä	Esim. nuorten mielenterveyskuntoutujien yhteisölliset taideryhmät, sairaalaklovnit, hoitotyön taide- ja kulttuurilähtöiset menetelmät, muistia kuntouttavat ja tukevat musiikkiryhmät muistisairaille

Mukaiilu Siltasen (2018) jaottelun pohjalta.

2.3 Kulttuuri ja kulttuuriset oikeudet

Laajasti ymmärrettynä kaikki inhimillinen toiminta on pohjimmiltaan kulttuuria. YK:n kasvat-, tiede- ja kulttuurijärjestö UNESCO:n mukaan "Kulttuuri on yhteiskunnan tai ihmisryhmän henkisten, aineellisten, älyllisten ja emotionaalisten ominaisuuksien koostumus, ja se sisältää taiteiden ja kirjallisuuden lisäksi elintavat, yhteiselämän, arvojärjestelmät, traditiot ja uskomukset." Rajatumman määritelmän mukaan kulttuurilla tarkoitetaan ammattilaisten ja harrastajien tuottamaa kulttuuritoimintaa ja palveluja. Tässä suunnitelmassa kulttuuria käsitellään pääasiassa rajatumman määritelmän mukaisesti.

Kulttuuriset oikeudet tarkoittavat yhdenvertaista mahdollisuutta osallistua taiteisiin ja kulttuuriin, kehittää itseään ja yhteisöään niiden avulla sekä mahdollisuutta ilmaista itseään vapaasti. Kulttuuriset oikeudet turvataan YK:n ihmisoikeuksien julistuksessa (1948), Suomen perustuslaissa osana sivistyksellisiä oikeuksia ja kuntien kulttuuritoimintalaissa (2019).⁸

Asuinpaikka, elinympäristö, ikä, sukupuoli, terveydentila, toimintakyky, kieli, varallisuus tai etninen, uskonnollinen tai kulttuurinen tausta eivät saa olla esteenä kulttuuriin osallistumiselle ja hyvälle elämälle.

Kaikille ihmisille on turvattava yhdenvertaiset mahdollisuudet oppia, osallistua kulttuuriin ja ilmaista itseään läpi koko elämänkaaren ja kaikissa elämäntilanteissa.

Liikeilmaisua 60+ kulttuurituokiossa Kulttuurikeskus PiiPoossa syksyllä 2020. Kuva: Pilvi Kuitu.

⁸ Lehtikoinen & Rautiainen (2016), ks. seuraavat: YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus, YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva yleissopimus, YK:n lasten oikeuksia koskeva yleissopimus ja YK:n vammaisten

henkilöiden oikeuksia koskevat yleissopimukset; Suomen perustuslaki, ks. erityisesti 12 §, 16 § ja 17 §.

2.4 Hyvinvointi

Ihminen on psyykkinen, fyysinen, sosiaalinen ja henkinen kokonaisuus. Hyvinvointi on olemukseltaan **kokonaisvaltaista** ja **kokemusperustaista**, eikä sitä voi irrottaa ympäröivän yhteiskunnan ja kulttuurin vaikutuspiiristä. Yksilön kokemus hyvinvoinnista syntyy, kun erilaiset sisäiset ja ulkoiset tekijät kietoutuvat yhteen. Hyvinvoinnin osatekijöitä ovat

- 1) **terveys** (ml. koettu terveys)
- 2) **materiaalinen** hyvinvointi
- 3) **koettu** hyvinvointi, jota mitataan usein **elämänlaadulla**.⁹

Kulttuurilla ja taiteella on mahdollisuus parantaa elämänlaatua ja siten edistää koettua hyvinvointia, vaikka aineelliset olosuhteet olisivat puutteelliset tai henkilöllä olisi pysyvää tai väliaikaista sairautta.

Demokraattisissa yhteiskunnissa **kestävä hyvinvointi** tarkoittaa, että kaikille taataan **yhdenvertaiset mahdollisuudet** hyvinvointiin maapallon kantokyvyn rajoissa. Sosiaalisesti kestävä yhteiskunta kohtelee kaikkia jäseniään yhdenvertaisesti, tukee terveyttä ja toimintakykyä sekä antaa tarvittavan turvan ja palvelut.

Olemassa olevilla resursseilla tulee kaventaa eriarvoisuutta ja taata riittävän hyvän elämänlaatu.¹⁰ Sosiaalinen perusta, talouden toiminta ja ympäristön kuormitukseen liittyvät asiat ovat toisistaan keskinäisriippuvia: yhtä ulottuvuutta ei voi erottaa toisesta.¹¹ Kulttuurihyvinvointityön suunnittelun perustana tulisi olla ymmärrys kokonaisvaltaisesta ja kestävästä hyvinvoinnista, ja tehdä se suunnitelmissa näkyväksi.

Yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden toteutumisen edellytys on väestön **hyvinvointi- ja terveyserojen kaventaminen**. Yksi hyvinvointipoliittinen tavoite kansallisesti ja alueellisesti, tässäkin suunnitelmassa, on eriarvoisuuden vähentäminen ja yhdenvertaisten oikeuksien sekä toimintamahdollisuuksien lisääminen. Ihmisten **toimintamahdollisuudet** ovat hyvinvoinnin perusta.¹² Todelliset toimintamahdollisuudet tarkoittavat, että ihminen on kyvykäs tekemään merkityksellisiä asioita ja saavuttamaan niiden kautta hyväksi ja ihmisarvoiseksi kokemansa elämän. Oikeudenmukaisen yhteiskunnan tulee taata kaikille aidot perusedellytykset elää ihmisarvoisesti omannäköistä elämää ja edistää siihen kuuluvia hyviä asioita – mitä ikinä ne sitten kenellekin ovat.

⁹ THL (2022), ks. lisää esim. Kestilä & Karvonen (2018)

¹⁰ Kestävä kehitys ja Agenda 2030

¹¹ Ks. lisää Donitsitaloushanke (2021–2022); Hyvinvointitalous STM (2022); Ahokas, J. (2021)

¹² Nussbaum, M. (2011)

2.5 Osallisuus

Osallisuus on **kuulumista** johonkin yhteisöön, yhteisössä **toimimista** sekä **kokemus** yhteisöön kuulumisesta ja omasta merkityksestä yhteisön jäsenenä.¹³ Osallisuus on myös **vaikuttamista** oman elämänsä kulkuun, mahdollisuuksiin, toimintoihin, palveluihin ja yhteisiin asioihin. Osallisuus ilmenee

- 1) **päätösvalta omassa elämässä**, mahdollisuutena säädellä olemistaan ja tekemistään sekä ymmärrettävänä, hallittavana ja ennakoitavana toimintaympäristönä
- 2) **vaikuttamisen prosesseissa**, jotka suuntautuvat itsen ulkopuolelle esimerkiksi ryhmissä, palveluissa, asuinympäristössä tai laajemmin yhteiskunnassa
- 3) **arjessa**, kun pystyy panostamaan yhteiseen hyvään, osallistumaan merkityksellisyiden luomiseen ja kokemiseen sekä liittymään vastavuoroihin sosiaalisiin suhteisiin.¹⁴

Kulttuurilla ja taiteella on valtava potentiaali edistää osallisuutta. Osallisuutta luova toiminta edellyttää mahdollistavia **rakenteita** ja **instituutioita**, kuten poliittisia ja taloudellisia vapauksia tai palveluja¹⁵. Toisaalta toiminta edellyttää omaa **motivaatiota** ja sitä tukevia kokemuksia, taitoja ja tunteita. Yksilön näkökulmasta molemmat toiminnan edellytykset ovat seurausta kuulumisesta

sosiaalisiin kokonaisuuksiin, kuten perheisiin, paikallisyhteisöihin, kansalaisyhteiskuntaan tai hyvinvointivaltioon. Osallisuus rakentuu positiivisissa vuorovaikutussuhteissa, ja siksi myös **yhteisöllisyys** ja **mahdollisuus kohtaamiseen** ja **toimintaan** muiden kanssa ovat osallisuuden edellytyksiä.¹⁶

Teatteri NEOn ja Tampereen Teatterin yhteisissä harjoitusjaksoissa työskenneltiin huhtikuussa 2022 näytelmätekstien ja improvisaation parissa. Yhteistyössä on koettu tärkeäksi toiminnan valtarakenteita purkava luonne ja kehitysvammaisten nuorten aikuisten oman äänen esiin tuominen. Kuva: Sanna Neuvonen / Setlementti Tampere.

¹³ Kiilakoski ym. (2012), Virolainen (2015), Isola & Leemann (2021)

¹⁴ Isola ym. (2017)

¹⁵ Sen (1999)

¹⁶ Nousiainen (2021), Isola ym. (2020)

2.6 Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen (HYTE)

Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen on 1.1.2023 alkaen hyvinvointialueen ja kuntien yhteisvastuulla olevaa lakisääteistä toimintaa (612/2021 § 6 ja 7). Hyvinvointialue ja kunnat toimivat yhteistyössä muiden julkisten toimijoiden, yksityisten yritysten ja yleishyödyllisten yhteisöjen kanssa. Niiden lakisääteisiin tehtäviin kuuluu myös hyvinvoinnin ja terveyden edistämistyötä tekevien järjestöjen toimintaedellytyksien ja vaikutusmahdollisuuksien edistäminen HYTE-työssä.

Kulttuurihyvinvointitoiminta ja -palvelut toteutuvat eri toimijoiden ja toimialojen yhteistyönä niin sanotuilla yhdyspinnoilla. Yhdyspinnalla tarkoitetaan kahden tai useamman organisaation yhteistä työtä, jossa korostuvat asiakkaan tarpeen mukainen palvelujen toteuttaminen, yhteiset tavoitteet ja selkeät vastuut työnjaossa¹⁷.

HYTE-työllä tuetaan ihmisten mahdollisuuksia hyvinvoinnin, terveyden, osallisuuden sekä työ- ja toimintakyvyn ylläpitoon ja parantamiseen.

Mahdollisuuksia luodaan pitämällä huolta olosuhteista, jotka tukevat hyvinvointia ja terveellisten valintojen tekemistä.¹⁸ HYTE-työhön panostaminen vähentää sosiaali- ja terveyspalvelujen käyttöä ja kustannuksia, mikä on sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen yksi tavoite. Hyvinvointialueella hyvinvointia ja terveyttä edistetään ennen sote-palvelujen tarvetta, niiden käytön aikana sekä jälkeen.¹⁹

Kunnille otetaan vuoden 2023 alusta käyttöön **hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen valtionosuuden lisäosa eli HYTE-kerroin**. HYTE-kerroin kannustaa kuntia toimimaan aktiivisesti asukkaidensa hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi myös sote-uudistuksen jälkeen, sillä kuntien rahoituksen valtionosuuden suuruus määräytyy osaksi niiden tekemän hyvinvoinnin ja terveyden edistämistyön mukaan. Yksi kunnan HYTE-kertoimen indikaattoreista tulee olemaan ”Kunta madaltaa kulttuuriin osallistumisen kynnystä”. Indikaattori sisältyy myös TEAviisari-tiedonkeruun kysymyksiin.²⁰

¹⁷ Kuntaliitto (2022)

¹⁸ THL (2022)

¹⁹ THL, Kauppinen, T. (2022)

²⁰ THL (2022)

Pirkanmaan hyvinvointialueella HYTE-työtä tehdään rakenteellisella ja palveluiden tasolla.²¹ Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen kokonaisuudessa kulttuurihyvinvointi on osa elintapaohjausta. Pirkanmaan hyvinvointialueen sote-palvelutuotanto organisoidaan neljään linjaan. Kulttuurihyvinvointi kuuluu kaikkiin palveluihin.²² Palvelulinjat ovat:

- 1) sosiaali- ja terveydenhuollon avopalvelujen linja
- 2) sairaalapalvelujen linja
- 3) lasten, nuorten ja perheiden palvelujen linja
- 4) ikäihmisten ja vammaisten palvelujen linja.

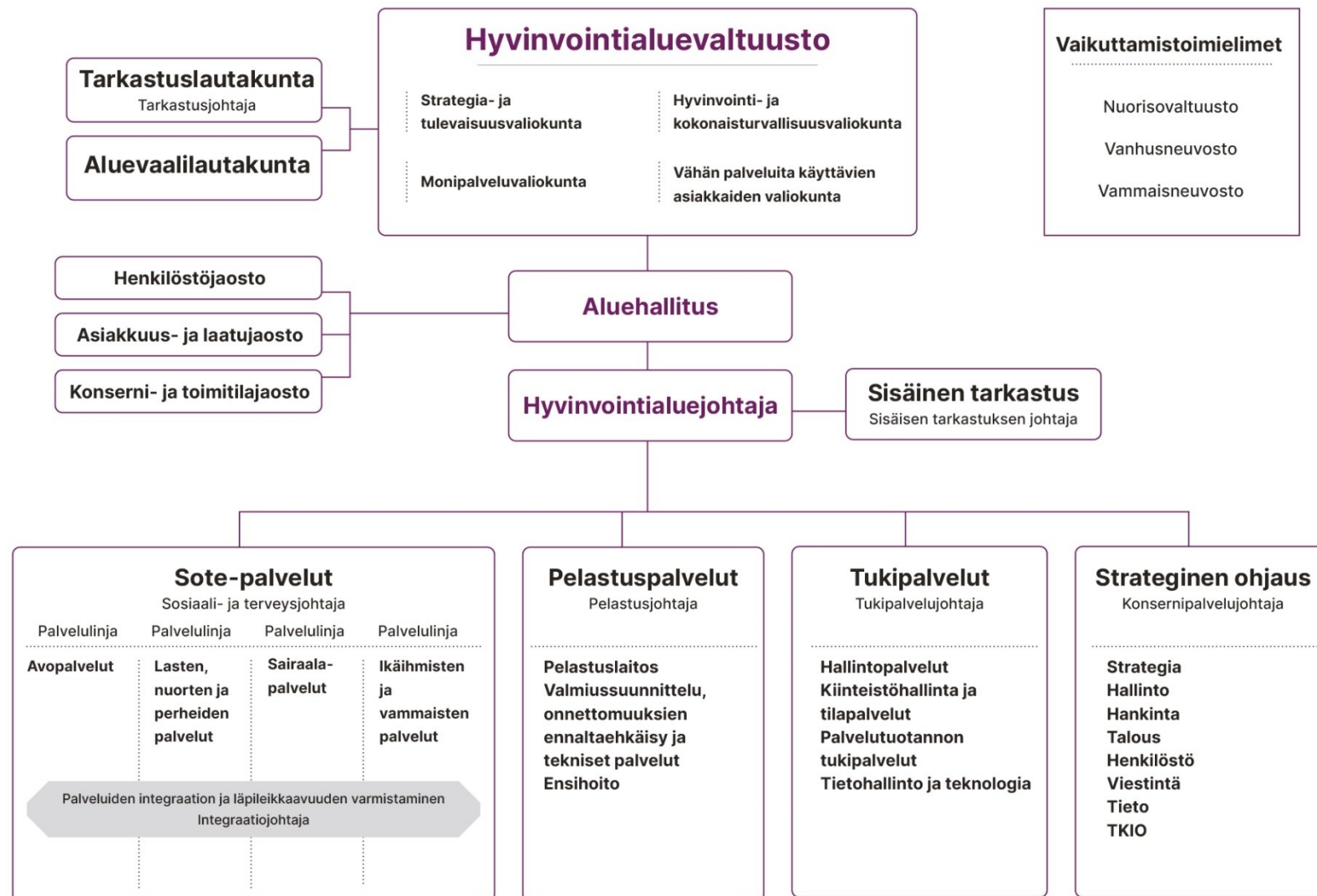

Sirkustyöpaja Rantaperkiön päiväkodilla keväällä 2021. Toiminta on osa Tampereen varhaiskasvatuksen Taidekaari -kulttuurikasvatusohjelmaa. Kuva: Mia Ylä-Nojonen.

²¹ Rakenteiden kuvaus päivitetään tähän suunnitelmaan hyvinvointialueen aloitettua toimintansa.

²² Sairaalapalveluihin valmistuu oma kulttuurihyvinvointisuunnitelma vuoden 2023 aikana.

Pirkanmaan hyvinvointialueen organisaatiokaavio

3 Toimeenpanosuunnitelma

3.1 Kulttuurin ja taiteen vaikutukset hyvinvointiin, terveyteen ja talouteen

Eri tieteenalojen tutkimustietoa taiteen ja kulttuurin vaikutuksista on nykyään runsaasti.²³ Taide ja kulttuuri vaikuttavat hyvinvoinnin, terveyden ja talouden lisäksi oppimiseen, ympäristöön ja kulttuuriseen kestävytyteen.²⁴ Vuonna 2019 julkaistun, yli 3000 tutkimusta kattavan Maailman terveysjärjestö [WHO:n kulttuurihyvinvointiraportin](#) mukaan taiteella ja kulttuurilla voi vaikuttaa sairauksien ennaltaehkäisyyn ja terveyden edistämiseen sekä sairauksien hoitoon ja hallintaan. Taidetoimintaan osallistuminen kokijana ja tekijänä voi ehkäistä, hoitaa ja auttaa selviytymään psyykkisten ja fyysisten sairauksien kanssa. Alla taulukko, jossa vaikutukset on jaoteltu WHO:n raporttia mukaillen.²⁵ Raportti sisältää myös suositukset jäsenmaidensa kulttuuri-, terveys- ja sosiaalisektoreille. Suositukset on huomioitu tässä suunnitelmassa.

Lapset taiteilevat Lastenkulttuurikeskus Rullan työpajassa helmikuussa 2022.
Kuva: Essi Varis.

²³ Valtakunnallinen kulttuurihyvinvoinnin yhteyspiste Taikusydän ylläpitää [tietopankkia](#), jonne päivitetään kohderyhmä- ja teemakohtaisesti tutkimusjulkaisuja.

²⁴ Ks. Sitran (2017, 2018) tietokortit taiteen ja kulttuurin vaikutuksista [sosiaaliseen hyvinvointiin, terveyteen, talouteen, oppimiseen ja ympäristöön](#).

²⁵ Esimerkkejä vaikutuksista Taikusydän koosteesta(2019): [WHO:n raportti pähkinäkuoressa \(suomeksi\)](#)

Kulttuurin ja taiteen vaikutukset WHO:n raportin mukaan	
Sairauksien ennaltaehkäisy ja terveyden edistäminen	Sairauksien hoito ja hallinta
Terveyden sosiaaliset määrittäjät - Sosiaalinen koheesio - Sosiaalinen eriarvoisuus	Mielen sairaudet - Perinataalit mielen sairaudet - Lievät ja keskivaikeat mielen sairaudet - Vakavat mielen sairaudet - Trauma ja hyväksikäyttö
Lapsen kehityksen tukeminen - Vanhemman ja lapsen suhde - Kieli ja puhe - Koulutustaso	Akuutit sairaudet ja akuuttihoito - Keskokset - Potilashoito - Leikkaushoito ja invasiiviset toimenpiteet - Tehohoito
Hoito ja hoiva - Terveyden ymmärtäminen - Kliiniset taidot - Hoitajien hyvinvointi	Neurologiset kehityshäiriöt ja muut neurologiset häiriöt - Autismi - CP-vamma - Aivoinfarkti ja aivovamma - Rappeuttavat neurologiset häiriöt - Dementia
Terveysongelmien ennaltaehkäiseminen - Hyvinvointi - Mielenterveys ja traumat - Kognitiivinen rappeutuminen - Heikkous - Ennenaikainen kuolleisuus	Tarttumattomat taudit - Syöpä - Keuhkosairaudet - Diabetes, sydän- ja verisuonitaudit
Terveyttä edistävät elintavat - Terveellinen elämä - Terveydenhuoltoon sitoutuminen - Terveysviestintä	Elämän loppuvaiheen hoito Palliatiivinen hoito ja menetys

Kulttuurin ja taiteen mahdollisuudet liittyvät sairauksien hoidon ja hallinnan lisäksi osallisuuden ja yhteenkuuluvuuden lisäämiseen, eriarvoisuuden vähentämiseen, kasvun ja kehityksen tukemiseen, hoivaan, syrjäytymisen ja terveysongelmien ennalta ehkäisyyn sekä hyvinvointia ja terveyttä edistäviin elintapoihin.²⁶ Taide julkisena palveluna voi tutkitusti lisätä yhteiskunnallista tasa-arvoa ja kokonaisvaltaista hyvinvointia.²⁷

Kulttuuri ja taide vaikuttavat talouteen myös ennaltaehkäisemällä yhteiskunnallisia ongelmia ja vähentämällä siten sosiaali- ja terveyspalveluiden kustannuksia.²⁸

Tutkimusta kulttuurihyvinvointitoiminnan taloudellisista vaikutuksista on vielä niukasti, ja vaikuttavuustutkimusta tarvitaan lisää. Taloudellisen vaikutusten tunnistaminen edellyttää erilaisten mittareiden kehittämistä, eri alojen mittaristojen soveltamista kulttuurihyvinvoinnin kontekstiin sekä kansainvälisten mallien ja mittarien käyttöönottoa. Niiden avulla voidaan mitata yksilö- ja väestötason muutoksia koetussa kokonaishyvinvoinnissa kulttuurihyvinvointiin liittyvien investointien ja käytettyjen resurssien kustannusvaikutusten arvioimiseksi.

Näitä menetelmiä kehitetään ja mittaristoon liittyvä politiikkasuositus julkaistaan [Kulttuurihyvinvointitoiminnan taloudellinen arviointi](#) -hankkeessa (ArtWell) vuosina 2022–2023.²⁹

Tyttö maalaa kiveä Kulttuurikeskus PiiPoon, Lempäälän kunnan ja Ideaparkin yhteistyössä järjestämässä, maksuttomassa taidepajassa kesällä 2021. Kuva: Salla Heikkinen.

²⁶ Taikusydän (2019), Fancourt, D. & Finn, S. (2019)

²⁷ [ArtsEqual](#) -tutkimushanke (2015–2021) ja politiikkasuositukset, ks. s. 50.

²⁸ Näkökulmia taiteen ja kulttuurin talousvaikutuksiin, Sitran tietokortti (2018)

²⁹ Itä-Suomen yliopisto (2022)

3.1.1 Vaikutukset yksilöön, yhteisöön ja yhteiskuntaan

Kulttuurin ja taiteen vaikutukset näkyvät niin yksilön, yhteisön kuin yhteiskunnan tasoilla. Vaikutukset voivat kytkeytyä toisiinsa eri tasoilla, ja olla välittömiä tai välillisiä tullen ilmi vasta myöhemmin muissa ympäristöissä. Seuraavissa kuvissa vaikutukset hyvinvointiin, terveyteen, talouteen, oppimiseen, ympäristöön ja kulttuuriseen kestävyys on koottu tämän jaottelun mukaisesti.

Yksilötason vaikutukset

Yksilötason vaikutukset³⁰ syntyvät ennen kaikkea henkilökohtaisen kokemuksen, elämysten ja merkityksenannon kautta. Yksilötasolla osan vaikutuksista voi paikantaa ihmisen biologisiin elintoimintoihin ja kehon toimintaan kuten hengitykseen, hermostoon, verenkiertoon, aivoihin ja aisteihin.

³⁰ Pylvänäinen, P. ym. (2021); Siljamäki, E. (2021); Känkänen, P. & Manninen, M. (2021); Bungay, H. ym. (2020); Leo, V. (2020); Kostilainen, K. ym. (2020); Sheppard, A. & Broughton, M. (2020); Saarikallio, S. ym. (2020); Fancourt, D. & Finn, S. (2019);

Taiteen ja kulttuurin vaikutukset yksilöön

-
- Ahdistuksen ja kivun vähentyminen
 - Aistien aktivoituminen
 - Aivojen kuntoutus
 - Aivoterveysten edistäminen
 - Aktiivisen kansalaisuuden edistäminen
 - Elinikäisen oppimisen taitojen vahvistuminen
 - Elämän epävarmuuden ja asioiden monitulkintaisuuden sietäminen
 - Elämänlaadun parantuminen
 - Empatiakyvyn lisääntyminen
 - Fyysisen aktiivisuuden lisääntyminen
 - Hoitojen sivuvaikutusten vähentyminen
 - Inhimillisen moninaisuuden ja erilaisuuden hyväksyminen
 - Itsetuntemuksen lisääntyminen
 - Kehotietoisuuden ja kehollisuuden vahvistuminen
 - Keskittymiskyvyn lisääntyminen
 - Koetun terveyden parantuminen
 - Kognitiivisten taitojen kehittyminen
 - Kriittisen ajattelun kehittyminen
 - Luontoyhteyden vahvistuminen
 - Masennusoireiden lieveneminen
 - Merkityksellisuuden kokemusten lisääntyminen
 - Mielen hyvinvoinnin edistäminen
 - Mielen sairauksien hoito ja hallinta
 - Mielikuvituksen kehittyminen
 - Muistisairauksien ehkäisy
 - Neurologisten häiriöiden hoito ja hallinta
 - Osallisuuden ja yhteenkuuluvuuden kokemuksen vahvistuminen
 - Sosiaalisen kanssakäymisen lisääntyminen
 - Stressin vähentyminen
 - Traumojen käsittely
 - Tunnetaitojen ja sosiaalisten taitojen kehittyminen
 - Veren glukoositasojen kontrolloinnin helpottuminen
 - Verenpaineen ja sykkeen alentuminen
 - Yhteyden kokemuksen luominen
 - Yksinäisyyden ennaltaehkäisy

Kuva: Suvi Laakso. Grafiikka: Teija Longi ja Heli Kaarre.

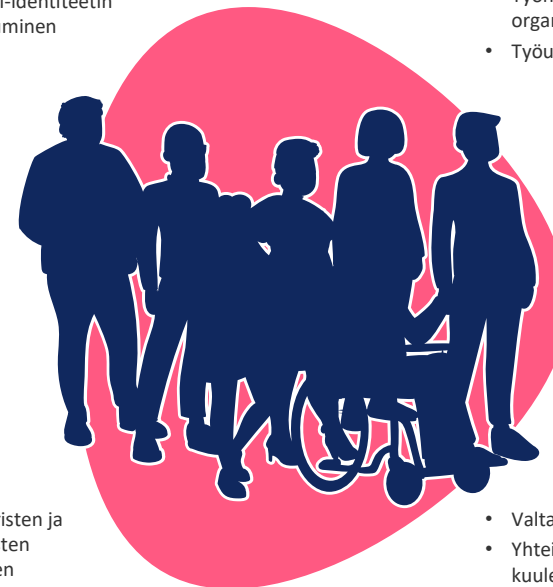
Thomson, L. ym. (2018); Bonde, L.O. & Theorell, T. (2018); Sitran tietokortit (2017); Laitinen, L. (2017); Lehtikoinen, K., Vanhanen, E. & ArtsEqual (2017).

Yhteisötason vaikutukset

Yhteisötason vaikutukset³¹ liittyvät ennen kaikkea jaettujen kokemusten ja merkitysten tärkeyteen sekä ylipäättään kulttuurin ja taiteen mahdollistamaan monitasoiseen vuorovaikutukseen. Yhteisötason vaikutukset näkyvät ihmisten muodostamissa ryhmissä ja yhteisöissä: niiden syntymisessä, toimivuudessa, tuottavuudessa, kestävyudessa ja kehityksessä.

Taiteen ja kulttuurin vaikutukset yhteisöön

- Dialogin mahdollistuminen
- Hoitoympäristöjen kehittyminen
- Kotoutumisen edistäminen
- Kulttuurien välisen kohtaamisen edistäminen
- Kulttuuriperinnön ja kulttuuri-identiteetin vahvistuminen
- Sosiaalisen pääoman lisääntyminen
- Tiedon ja ymmärryksen lisääntyminen
- Turvallisempien tilojen luominen
- Työhyvinvointi ja organisaatioiden kehitys
- Työuupumuksen ennaltaehkäisy

- Kulttuuristen ja sosiaalisten kytkösten vahvistuminen
- Lapsen ja vanhemman välisen vuorovaikutuksen tukeminen
- Paikallisyhteisöjen, alueiden ja kaupunkien kehitys
- Valtaistuminen
- Yhteisöllisyyden ja kuulemisen kokemusten vahvistuminen
- Yksinäisyyden, syrjäytymisen ja itsemurhien ennaltaehkäisy
- Ympäristön viihtyisyyden ja turvallisuuden edistäminen

Kuva: Suvi Laakso. Grafiikka: Teija Longi ja Heli Kaarre.

³¹ Daykin, N. ym. (2020); Pohjola, H. ym. (2020); Swall, A. ym. (2020); Lee, S. ym. (2020); Fancourt, D. & Finn, S. (2019); Harrison, K. (2019); Juntunen M-L. ym. (2019); Lehikoinen, K. (2019); Menard, L. (2018); Ansio, H. ym. (2017); Sitran tietokortit (2017);

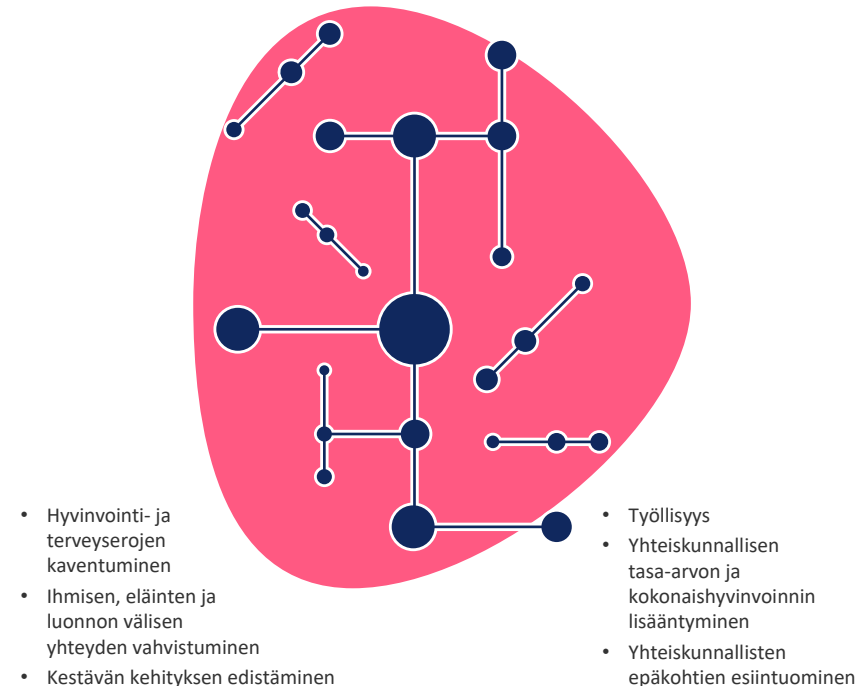
Yhteiskunnan tason vaikutukset

Kulttuuri ja taide ovat erottamaton osa sivistynyttä yhteiskuntaa.

Yhteiskunnan tasolla³² tarkasteltuna kulttuuri ja taide vaikuttavat erityisesti sosiaaliseen hyvinvointiin, väestön terveyteen, tasa-arvoon, talouteen ja työllisyyteen. Kulttuurin ja taiteen ytimessä on luomisen, tuntemisen, ajattelun, kokemisen ja ilmaisun vapaus, mikä on yhteiskuntaan kiinnittyvien ja sitä kriittisesti tarkastelevien ihmisten olemassaolon ja toiminnan edellytys. Kulttuurin ja taiteen yhteiskunnalliset vaikutukset näkyvät siten hyvin monenlaisessa muutoksessa, kehityksessä ja kokonaishyvinvoinnissa.

Taiteen ja kulttuurin vaikutukset yhteiskuntaan

- Ekososiaalisen sivistyksen lisääntyminen
- Epäsuorat ja välilliset vaikutukset talouden kokonaiskehitykseen
- Kriittisen tarkastelun ja keskustelun lisääntyminen
- Kulttuuriperinnön vaaliminen
- Pahoinvoinnin vähentyminen

Kuva: Suvi Laakso. Grafiikka: Teija Longi ja Heli Kaarre.

³² Aholainen, M. ym. (2021); Ilmola-Sheppard, L. ym. (2021); Fancourt, D. & Finn, S. (2019); Lehtikainen, K. & Vanhanen, E. (toim.) (2017); Sitran tietokortit 017)

Vauvasirkusta Kulttuurikeskus PiiPoossa lokakuussa 2022. Kuva: Saara Kartimo.

3.2 Visio 2030 ja kehittämisen painopisteet Pirkanmaalla

Pirkanmaan kulttuurihyvinvoinnin visio 2030

Kulttuurin ja taiteen vaikutukset
pirkanmaalaisten hyvinvointiin ja
terveyteen tunnistetaan laajasti.

Eri alojen ammattilaiset tuntevat
kulttuurihyvinvoinnin
mahdollisuudet, merkityksen ja vaikutukset,
ja hyödyntävät niitä työssään.

Jokaisella pirkanmaalaisella on mahdollisuus
luovaan ilmaisuun, taiteelliseen toimijuuteen sekä
pääsy taiteen, kulttuurin ja kulttuuripalveluiden
ääreen.

Kehittämisen painopisteet

Kulttuurihyvinvoinnin kehittämisen painopisteitä on neljä, ja toimijakohtaiset tavoitteet ja toimenpide-ehdotukset on jaoteltu niiden mukaisesti. Painopisteitä ovat

- 1) rakenteet
- 2) suunnitelmallisuus
- 3) tieto ja osaaminen sekä
- 4) saavutettavat palvelut ja osallisuus.

Rakenteilla tarkoitetaan kulttuurihyvinvoinnin sisällyttämistä hallinnollisiin rakenteisiin ja eri toimijoiden kulttuurihyvinvointitoiminnan yhteistyörakenteiden kehittämistä. **Suunnitelmallisuudella** tarkoitetaan kulttuurihyvinvoinnin keinojen suunnitelmallista käyttöä, seuranta ja arviointia eri väestöryhmien hyvinvoinnin ja terveyden edistämisessä.

Tiedolla ja osaamisella tarkoitetaan monialaisen kulttuurihyvinvointitiedon, -tuntemuksen ja -osaamisen lisäämistä sekä tietoon perustuvaa kulttuurihyvinvointitoiminnan ja -palveluiden kehittämistä, johtamista ja päätöksentekoa. **Saavutettavilla palveluilla ja osallisuudella** tarkoitetaan, että kulttuuri- ja kulttuurihyvinvointipalveluja kehitetään yhdenvertaisesti saavutettavammiksi ja esteettömiksi, ja että eri väestöryhmät osallistuvat kulttuuripalveluiden kehittämiseen, toteuttamiseen ja arviointiin.

Painopiste 1. RAKENTEET

MITÄ TAVOITELLAAN? Kulttuurihyvinvointi on osa hyvinvointialueen ja kuntien hallinnollisia rakenteita. Hyvinvointialueen, kuntien, kulttuurikentän ja muiden hyvinvointia ja terveyttä edistävien toimijoiden kulttuurihyvinvoinnin yhteistyön rakenteet toimivat hyvin.

MITEN TOIMITAAN? Kulttuurihyvinvointi kirjataan osaksi hyvinvointialueen, kuntien ja muiden hyvinvointia ja terveyttä edistävien toimijoiden strategioita, suunnitelmia ja talousarvioita. Hyvinvointialue, kunnat sekä kolmas ja yksityinen sektori luovat, määrittelevät ja toimeenpaneavat yhdessä kulttuurikentän kanssa kulttuurihyvinvointitoiminnan yhteistyön rakenteet ja yhteiset linjaukset.

Painopiste 2. SUUNNITELMALLISUUS

MITÄ TAVOITELLAAN? Eri väestöryhmien hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi käytetään suunnitelmallisesti kulttuurihyvinvoinnin keinoja. 100 minuuttia kulttuuria -kulttuurihyvinvointisuositus on käytössä vuoteen 2026 mennessä Pirkanmaan hyvinvointialueella, kaikissa kunnissa ja muilla hyvinvointia ja terveyttä edistävillä toimijoilla.

MITEN TOIMITAAN? Otetaan suositeltavat toimintamallit käyttöön, kehitetään ja toteutetaan sopimus- ja palveluohjausta sekä sanoitetaan tavoitteita, kirjataan ne ja sitoudutaan niihin.

Painopiste 3. TIETO JA OSAAMINEN

MITÄ TAVOITELLAAN? Päätöksenteko, johtaminen sekä kulttuurihyvinvointitoiminta, -palvelut ja niiden kehittäminen perustuvat tutkimustietoon kulttuurin ja taiteen vaikutuksista. Monialainen kulttuurihyvinvoinnin tuntemus ja osaaminen ovat korkealla tasolla. Kulttuurihyvinvointi on osa elintapaohjausta ja ihmiset tunnistavat kulttuurin ja taiteen merkityksen hyvinvoinnilleen arjessa.

MITEN TOIMITAAN? Vaikutetaan aktiivisesti päätöksentekoon tuomalla esiin kulttuurin ja taiteen hyvinvointi-, terveys- ja talousvaikutuksia. Lisätään kulttuurihyvinvoinnin koulutusta. Kehitetään kulttuuripalveluiden tuotanto-osaamista. Kerätään alueellisesti, kunnissa sekä kolmannella ja yksityisellä sektorilla kulttuurihyvinvointitietoa ja arvioidaan kulttuuri- ja kulttuurihyvinvointitoiminnan ja -palveluiden vaikutuksia systemaattisesti. Edistetään väestön kulttuurihyvinvointitietoisuutta (vrt. liikunta- sekä ravitsemussuunnitelmat ja -suositukset).

Painopiste 4. SAAVUTETTAVAT PALVELUT JA OSALLISUUS

MITÄ TAVOITELLAAN? Kulttuuri- ja kulttuurihyvinvointipalvelut ovat yhdenvertaisesti kaikkien saavutettavissa ja fyysisesti esteettömiä. Kulttuuri- ja kulttuurihyvinvoinnin palvelutuotanto on sisällöllisesti ja tuotannollisesti moninaista, laadukasta ja ammattimaista.

MITEN TOIMITAAN? Hyvinvointialue ja kunnat ottavat käyttöön suositellut kulttuurihyvinvoinnin toimintamallit, kehittävät palveluohjausta ja hyödyntävät siinä kulttuurihyvinvoinnin palvelutarjotinta. Kulttuuripalvelujen kehittämiseen, toteuttamiseen ja arviointiin osallistuvat eri väestöryhmät. Hyödynnetään Pirkanmaan tuottajaverkostoa palveluiden muodostamisessa ja organisoinnissa. Otetaan käyttöön Pirkanmaan Kulttuuripankki.

3.3 Toimijakohtaiset tavoitteet ja toimenpide-ehdotukset

Tavoitteisiin kytkeytyvät toimenpide-ehdotukset on jaoteltu kulttuurihyvinvoinnin kehittämisen painopisteiden mukaisesti. Toimenpide-ehdotukset on kohdistettu eri toimijoille: hyvinvointialueelle, kunnille, kolmannen ja yksityisen sektorin toimijoille sekä kulttuurikentälle.

Näiden lisäksi toimenpiteitä on kohdistettu eri toimijoiden yhteistyössä ja eri organisaatioiden ja hallinnonalojen yhdyspinnoilla tapahtuvaan toimintaan. Tässä suunnitelmassa suositamme muun muassa, että Pirkanmaalle tulee perustaa **Kulttuurihyvinvoinnin osaamiskeskus**, ja että kulttuurihyvinvointipalveluihin, niiden koordinointiin ja kehittämiseen tulee varmistaa riittävät resurssit.

Kivien maalausta taidepajassa kesällä 2021. Lasten maksuttomat taidepajat järjesti yhteistyössä Kulttuurikeskus PiiPoo, Lempäälän kunta ja Ideapark. Kuva: Katja Kähkönen.

HYVINVOINTIALUE										
1. PAINOPISTE: RAKENTEET										
TAVOITTEET: Kulttuurihyvinvointi on osa hyvinvointialueen ja kuntien hallinnollisia rakenteita. Hyvinvointialueen, kuntien, kulttuurikentän ja muiden hyvinvointia ja terveyttä edistävien toimijoiden kulttuurihyvinvoinnin yhteistyön rakenteet toimivat hyvin.	Toimenpide - HALINTORAKENTEET kirjaaminen, budjetointi, vastuuhenkilöt, suunnitelmat, seuranta					Toimenpide - YHTEISTYÖN RAKENTEET poikkihallinnollisuus, monialaisuus, yhteiskehittäminen, verkostot, työskentelymahdollisuudet				
	Hyvinvointialue kirjaa kulttuurihyvinvoinnin tavoitteita ja toimenpiteitä strategiaansa sekä palvelulinjojen toimitussuunnitelmiin.	Hyvinvointialue osoittaa sosiaali- ja terveydenhuollon (sote) tehtäviin liittyvään kulttuurihyvinvoinnin kehittämiseen, koordinoitiin ja viestintään SOTEKU-tehtävät) sekä toimintaan oman budjetin ja raportoi toiminnasta vuositasolla.	Hyvinvointialueelle luodaan hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen rakenteet. Näihin sisältyy SOTEKU - (sosiaali-, terveys- ja kulttuuri) koordinaatiosta vastaavan asiantuntijan toimi, jonka tehtäväkuvauksen määrittelyä hyödynnetään valmistelutyön tuloksia.	SOTEKU-koordinaattori raportoi toteutuneesta kulttuurihyvinvointitoiminnasta osana hyvinvointikertomustyytöä.	Hyvinvointialue käyttää vähintään yhden prosentin rakennus- ja peruskorjauskustannuksista taiteeseen (prosenttiperiaate) sekä osallistaa käyttäjäryhmiä ja käyttää taiteilijoita tilojensa suunnittelun.	Hyvinvointialue laatii ja ottaa käyttöön sairaalapalveluiden kulttuurihyvinvointisuunnitelman.	Hyvinvointialueen hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen vastuutaho ja elintapaohjauksen vastuuhenkilö osallistuvat yhdyspinnolla tapahtuvien kulttuurihyvinvointipalveluiden valmisteluun ja yhteistyön rakenteiden luomiseen.	Hyvinvointialueen SOTEKU-koordinaatiosta vastaava henkilö on mukana alueellisessa kulttuurihyvinvoinnin Kultu asiantuntijaryhmissä ja toimii työryhmän koollekutsujana. Hyvinvointialueen toimijat ja palveluntuottajat osallistuvat Pirkkaan Taikusydän-alueverkoston toimintaan.	Hyvinvointialue lisää sote-palveluiden kehittämis- ja asiakastyössä kulttuurihyvinvoinnin sekä kulttuuri- ja taidealojen ammattilaisten työskentelymahdollisuuksia (mm. taiteilijaresidenssit, taideprojektit- ja ryhmät, taiteilija-kehittäjät).	Hyvinvointialueella on palvelulinjat ylittäviä rakenteita ja työryhmiä kulttuurihyvinvoinnin liittyvän yhteistyön tekemiseen ja tiedon välittämiseen.
2. PAINOPISTE: SUUNNITELMALLISUUS										
TAVOITTEET: Pirkanmaalaisten hyvinvoinnin ja terveyden edistämisessä käytetään suunnitelmallisesti kulttuurihyvinvoinnin keinoja. 100 minuuttia kulttuuria - kulttuurihyvinvointisuositus on käytössä vuoteen 2026 mennessä Pirkkaan hyvinvointialueella, kaikissa kunnissa, kolmannelle ja yksityisellä sektorilla ja yhdyspinoilla.	Toimenpide - PALVELUIDEN KEHITTÄMINEN jalkauttaminen, palveluketjut, EVA-menetely ja asiakaspalautte					Toimenpide - SUUNNITELMAT toimintamallien kuvaus, kehittämiseen sitoutuminen, 100min kulttuuria			Toimenpide - TYÖHYVINVOINTI	
	Hyvinvointialue tuntee ja huomioi palvelutuotannossaan kulttuurihyvinvoinnin suunnitteluun ja toimeenpanoon kohdennettuja tavoitteita ja toimenpiteitä kansallista ohjelmaa ja strategioista (mm. kansallinen ikäohjelma 2030, Hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden periaatepäätös ja toimeenpanosuunnitelma).	Hyvinvointialue luo kulttuurihyvinvoinnille pysyviä palveluketjuja ja osana sote-palveluja toteutettavaa elintapa- ja palveluohjausta sekä ottaa suositellut palvelumallit käyttöön.	Hyvinvointialue säilyttää sote- ja kulttuuri-toimijoiden kanssa jo luodut, toimivat yhteistyökäytännöt ja kehittää niitä koko hyvinvointialueen kattaviksi.	Hyvinvointialue käyttää päätösten ennakkoavakustusten arviointia (EVA-menetely) kulttuurihyvinvoinnin palvelukokonaisuuden suunnittelussa.	Sosiaali- ja terveydenhuollon toimijat keräävät asiakaspalautetta ja vaikutustavustietoa kulttuurihyvinvointipalveluista ja -toiminnasta yhdessä kehitetyillä menetelmillä ja hyödyntävät tietoa palvelujen kehittämisessä ja asiakastyössä. Toimijat edistävät vapaaehtoisen kulttuurikirjauksen käyttöönottoa asiakastyössä.	Hyvinvointialue määrittelee kulttuurihyvinvoinnin toimintamallit palvelulinjojen toimitussuunnitelmiin, ottaa ne käyttöön ja kehittää niitä.	Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelu- ja hoitosuunnitelmat (PAHOSU) sisältävät henkilökohtaisen kulttuurihyvinvointisuunnitelman.	Hyvinvointialueella suunnitellaan, miten 100 minuuttia kulttuuria - kulttuurihyvinvointisuositus toteutuu sote-palveluissa yksilöllisesti, ja sitoudutaan suosituksen tavoitteisiin.	Hyvinvointialue kuvaa sote-palveluihinsa sisältyvät kulttuurihyvinvointipalvelunsa palvelutietovarantopankin (PTV) edellyttämällä tavalla.	Hyvinvointialue hyödyntää kulttuuria ja taidetta henkilöstönsä työhyvinvoinnin edistämässä ja työympäristön viihtyisyyden kehittämisessä.
3. PAINOPISTE: TIETO JA OSAAMINEN										
TAVOITTEET: Päätöksenteko, johtaminen sekä kulttuurihyvinvointitoiminnan ja -palveluiden kehittäminen perustuvat tutkimustietoon kulttuurin ja taiteen vaikutuksista. Monialainen kulttuurihyvinvoinnin tuntemus ja osaaminen ovat korkealla tasolla. Ihmiset tunnistavat kulttuurin ja taiteen merkityksen hyvinvoinnilleen arjessa.	Toimenpide - TIEDOLLA JOHTAMINEN		Toimenpide - TIEDON KERÄÄMINEN vaikuttavuus, tiedon koostaminen, vastuut			Toimenpide - VIESTINTÄ JA TIEDONKULKU asukasviestintä, päättäjien tietoisuuden vahvistaminen, henkilöstön sisäinen viestintä			Toimenpide - OSAAMINEN VAHVISTAMINEN	
	Hyvinvointialueen johto hyödyntää ajantasaisa tietoa taiteen ja kulttuurin hyvinvointi-, terveys- ja talousvaikutuksista hyvinvointialueen rakenteiden luomisessa.	Hyvinvointialueen SOTEKU-koordinaattori kerää säännöllisesti tietoa hyvinvointialueen palvelutuotannosta sekä koostaa kuntien raportoinnin määrällisen ja laadullisen kulttuurihyvinvointitiedon osaksi alueellista hyvinvointiraporttia. Hyvinvointialue arvioi ja kehittää sote - palveluihin liittyvää kulttuurihyvinvointitoimintaa tietoon pohjautuen.	Yksilöllistä vapaaehtoisen kulttuurikirjauksen mallia kehitetään yhdessä hyvinvointialueen sote-palveluiden, kulttuurihyvinvoinnin asiantuntijoiden sekä asiakkaiden kanssa, ja se otetaan osaksi asiakastyötä.	Hyvinvointialueen sote-palveluista koostetaan vuosiraportteihin sekä määrällistä että laadullista kulttuurihyvinvointitietoa, esim. Tilin osallisuundikaattoria ja Pienet onnistumistarinat -työkalua hyödyntäen.	Hyvinvointialue kehittää valtakunnallisessa yhteistyössä tiedonkeruuta, mittareita, seuranta ja arviointia kulttuurihyvinvoinnista sosiaali- ja terveydenhuollossa.	Hyvinvointialue viestii kulttuuri- ja taidetoiminnasta osana sote-palveluita monipuolisesti ja monikanavaisesti eri kohderyhmät huomioiden.	Hyvinvointialue vie kehittämään kulttuurihyvinvoinnin malleja lmokylään .	Hyvinvointialueen SOTEKU-koordinaatio lisää aktiivisesti päättäjien tietoisuutta ja ymmärrystä taiteen ja kulttuurin hyvinvointi-, terveys- ja talousvaikutuksista.	Hyvinvointialueella on palvelulinjojen sisältäviä palvelulinjat ylittäviä toimintamalleja ja viestintäkanavia kulttuurihyvinvointiin liittyvän yhteistyön tekemiseen ja tiedon välittämiseen.	Hyvinvointialue kartoittaa sote-palveluissa työskentelevien taiteeseen, kulttuuriin ja kulttuurihyvinvointiin liittyvän osaamisen ja sen kehittämissäryhmiä sekä vahvistaa osaamista tarjoamalla säännöllisesti täydennyskoulutusta.
4. PAINOPISTE: SAAVUTETTAVAT PALVELUT JA OSALLISUUS										
TAVOITTEET: Kulttuuri- ja kulttuurihyvinvoinnin palvelutuotanto on sisällöllisesti ja tuotannollisesti moniaista, laadukasta ja ammattimaista. Kulttuuri- ja kulttuurihyvinvointipalvelut ovat yhdenvertaisesti kaikkien saavutettavissa ja fyysisesti esteettömiä.	Toimenpide - SAAVUTETTAVUUDEN JA ESTEETÖMYYDEN TURVAAMINEN			Toimenpide - PALVELUIDEN SUUNNITTELU yhteistyö, osallisuusnäkökulma, yhteiskehittäminen, etsivä kulttuuriyö			Toimenpide - PALVELUIDEN JÄRJESTÄMINEN		Toimenpide - PALVELUIHIN OHJAAMINEN	
	Hyvinvointialue varaa talousarviossaan riittävän resurssin kulttuuri- ja taidetoiminnan saatavuuden ja saavutettavuuden varmistamiseksi sote-palveluissa.	Hyvinvointialueella kehitetään osana sote-palveluita kulttuurihyvinvointitoiminnan ympäristöjä esteettömmiksi ja turvallisemmiksi tiloiksi, jotka ovat kaikkien saavutettavissa.	Hyvinvointialueen sote-palveluissa lisätään digitaalisia kulttuuripalveluja ja niiden käyttöä.	Hyvinvointialue suunnittelee ja toteuttaa sote-palveluihin liittyviä kulttuurihyvinvointipalveluja ja -toimintaa yhteistyössä palveluiden käyttäjien sekä muiden toimijoiden kanssa.	Hyvinvointialue huomioi palvelulinjojen vuosisuunnitelmissa haavoittuvassa asemassa olevien mahdollisuudet osallistua kulttuurihyvinvointipalveluihin ja -toimintaan.	Hyvinvointialue vahvistaa ennalta ehkäisevien kulttuurihyvinvoinnin toimintamallien käyttöä sote-palveluissa.	Hyvinvointialue huomioi kulttuurihyvinvoinnin näkökulmat monialaisessa ja -ammattilaisessa etsivässä työssä (mm. kouluterveys-, opiskeluterveys- ja sosiaalihuollossa, neuvolatoiminnassa, perhekeskuksissa, kotihoidossa ja kuntoutuksessa).	Hyvinvointialue hyödyntää palvelutuotannossaan Pirkkaan Kulttuuripankkia: etsii tietoa taide- ja kulttuuripalveluista sekä tilaa niitä.	Hyvinvointialueen sote-palveluissa ml. työterveyspalvelut hyödynnetään aktiivisesti kulttuurihyvinvoinnin palvelutarjontana osana elintapaohjausta.	Hyvinvointialueen sote-palveluissa ml. työterveyspalvelut otetaan käyttöön palveluohjauksessa hyödynnettävät kulttuurihyvinvoinnin toimintamallit kuten erilaiset lähetekäytännöt ja Kaikkokortti .

KUNTA										
1. PAINOPISTE: RAKENTEET										
TAVOITTEET: Kulttuurihyvinvointi on osa kunnan hallinnollisia rakenteita. Hyvinvointialueen, kuntien, kulttuurikentän ja muiden hyvinvointia ja terveyttä edistävien toimijoiden kulttuurihyvinvoinnin yhteistyö toimii hyvin.	Toimenpide - HALLINTORAKENTEET kirjaaminen, budjetointi, vastuuhenkilöt, suunnitelmat, seuranta					Toimenpide - YHTEISTYÖN RAKENTEET poikkihallinnollisuus, monialaisuus, yhteiskehittäminen, verkostot, työskentelymahdollisuudet				
	Kunnan kulttuurihyvinvointitoiminta toteuttaa kunnan strategiaa. Kulttuurihyvinvoinnin tavoitteita ja toimenpiteitä kirjataan hyvinvointiin, kulttuurin ja osallisuuteen liittyen kuntastrategiaan ja suunnitelmiin.	Kunta osoittaa kulttuurihyvinvointiin oman budjetin ja raportoi säännöllisesti kulttuurihyvinvointitoiminnasta.	Kunnan hyte-työryhmään kuuluu nimetty kulttuurihyvinvoinnin vastuuhenkilö ja kulttuurihyvinvointi on sisällytetty hyvinvointikertomustyöhön.	Kunta selvittää kuntakohtaisen kulttuurihyvinvointisuunnitelman tai toimenpidesuunnitelmat sekä käyttää vähintään yhden prosentin rakennuskustannuksista taiteeseen (prosenttiperiaate).	Kunta laatii ja ottaa käyttöön julkisen taiteen ohjelmat ja toimenpidesuunnitelmat sekä käyttää vähintään yhden prosentin rakennuskustannuksista taiteeseen (prosenttiperiaate).	Kunta laatii ja ottaa käyttöön kuntakohtaiset, eri ikä- ja väestöryhmien osallistumismahdollisuudet huomioivat kulttuurikasvatussuunnitelmat (mm. vaka, koulut, ikääntyneet, maahanmuuttajat).	Kunnassa toimitaan poikkihallinnollisesti, tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti kulttuurihyvinvoinnin yhteistyöjärjestelmien ja verkostojen avulla.	Kunnalla on nimetty edustaja Pirkanmaan Taikueiden alueverkostossa. Kunta osallistuu mahdollisuuksiensa mukaan alueelliseen ja valtakunnalliseen kulttuurihyvinvoinnin tiedonkeruun, mittareiden, seurannan ja arvioinnin kehittämistyöhön.	Kunta lisää kulttuuri- ja taidealojen ammatillisten työskentelymahdollisuuksia, esimerkiksi palkkaamalla heitä suunnittelemaan ja kehittämään toimintaa sekä tekemään asiakastyötä.	Kunnan ylläpitämässä ja rahoittamassa kulttuuri- ja palveluissa luodaan pysyviä rakenteita ja toimintamalleja kulttuurihyvinvointi- ja palveluiden ja -toiminnan toteuttamiseksi.
2. PAINOPISTE: SUUNNITELMALISUUS										
TAVOITTEET: Kuntalaisten ja kunnan työntekijöiden hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi käytetään suunnitelmallisesti kulttuurihyvinvoinnin keinoja. Kunnassa on käytössä jokin kulttuurihyvinvoinnin palveluohjauksen tai kulttuurisen vapaaehtoistyön menetelmä. 100 minuuttia kulttuuria - kulttuurihyvinvointisuositus on käytössä vuoteen 2026 mennessä Pirkanmaan hyvinvointialueella ja kaikissa kunnissa.	Toimenpide - PALVELUIDEN KEHITTÄMINEN kulttuurihyvinvointinäkökulma, jalkauttaminen, palveluketjut, EVA-menetely ja TEA-viisari					Toimenpide - SUUNNITELMAT toimintamallien kuvaus, kehittämiseen sitoutuminen, 100min kulttuuria: suosituksesta käytäntöön			Toimenpide - TYÖHYVINVOINTI	
	Kunta huomioi kulttuurihyvinvoinnin näkökulmia palvelujen kehittämisessä (mm. koulutus ja varhaiskasvatus, kulttuuri-, nuorisoo-, museo-, kirjasto-, liikunta- ja työllisyyspalvelut, elinvoima, kilpailukyky, kaupunkisuunnittelu).	Kunta tunnistaa ja määrittelee, mitkä sen kulttuuripalveluista ja -toiminnasta ovat kulttuurihyvinvointipalveluita. Kunta kuvaa kunnan käytössä olevat ja tuottamat kulttuurihyvinvoinnin toimintamallit, kehittää niitä ja ottaa uusia toimintamalleja käyttöön tarpeen mukaan.	Kunta ottaa huomioon kulttuurihyvinvoinnin palvelumallit käyttöön ja luo kulttuurihyvinvoinnille pysyviä palveluketjuja osana elintapa- ja muuta ohjasta.	Kunta ottaa pääosin ennakkovaliokustusten arvioinnin (EVA-menetely) osaksi kulttuurihyvinvointipalveluiden suunnittelua.	Kunta hyödyntää kulttuurin TEAvisaria kulttuuritoiminnan, -palveluiden ja kulttuurihyvinvointitoimintojen suunnittelussa ja seurannassa soveltuvin osin.	Kunta kartoittaa kunnan tyhjiä tiloja ja kirjaa suunnitelmiin niiden välittämisen taide- ja kulttuurikäyttöön.	Kunta kartoittaa, millaisilla rakenteilla kulttuurihyvinvointipalvelunsa kulttuuria - kulttuurihyvinvointisuositus voi toteutua yhdenvertaisesti kunnassa sekä edistää suositusten toteutumista.	Kunta kuvaa kulttuurihyvinvointipalvelunsa palvelutietovarantopankin (PTV) edellyttämällä tavalla.	Kunta hyödyntää kulttuuria ja taidetta henkilöstön edistämässä sekä työympäristön viihtyisyyden kehittämisessä.	
3. PAINOPISTE: TIETO JA OSAAMINEN										
TAVOITTEET: Päättökentekko, johtaminen sekä kulttuurihyvinvointitoiminnan ja -palveluiden kehittäminen perustuvat tutkimustietoon kulttuurin ja taiteen vaikutuksista. Monialainen kulttuurihyvinvoinnin tuntemus ja osaaminen ovat korkealla tasolla. Ihmiset tunnistavat kulttuurin ja taiteen merkityksen hyvinvoinnilleen arjessa.	Toimenpide - OLEMASSA OLEVAN TIEDON HYÖDYNTÄMINEN tiedolla johtaminen, tutkimustietoon ja käytännössä hankittuun tietoon perustuva kehittäminen		Toimenpide - TIEDON KERÄÄMINEN käyttäjä- ja palvelukohtaisuus, koostaminen, vastuuhenkilöt		Toimenpide - VIESTINTÄ JA TIEDONKULKU asukasviestintä, päättäjien tietoisuuden vahvistaminen, henkilöstön sisäinen viestintä			Toimenpide - OSAAMISEN VAHVISTAMINEN		
	Kunnan johto ja työntekijät hyödyntävät työssään kunnan keräämiä ajantasaista tietoa taiteen ja kulttuurin hyvinvointi-, terveys- ja talousvaikutuksista sekä vaikutuksista oppimiseen, ympäristöön ja kulttuuriin kestävyyteen.	Kunta tuntee ja huomioi kulttuurihyvinvoinnin suunnittelun ja toimeenpanon kohdenneuvu tavoitteita ja toimenpiteitä kansallisista ohjelmista ja strategioista (mm. kansallinen ikäohjelma 2030, Hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden periaatepäätös ja toimeenpanosuunnitelma).	Kunta on nimennyt henkilön, jonka vastuulla on kulttuurihyvinvointitiedon hallinnointi, koostaminen, siitä raportointi ja viestminen.	Kunta kerää kulttuurihyvinvointipalveluista määrällistä ja laadullista tietoa eri käyttäjäryhmittä. Valtuutetuista, osallisuuteen ja taiteelliseen laatuun liittyvää tietoa kulttuurihyvinvointitoiminnasta voi kerätä esim. THL:n osallisuusindikaattoria ja Pienet onnistumistarinat -työkalua hyödyntäen (THL).	Kunta vastaa THL:n kulttuurin TEAvisari-tiedonkeruuseen ja hyödyntää sen tuloksia kulttuuripalvelujen kehittämistyössä. TEAvisariin vastaaminen vaikuttaa kunnan kulttuuriin liittyvään HYTE-kertoimen toteutumiseen.	Kunta viestii asukkaalleen kulttuurihyvinvointitoiminnasta sekä kulttuurin ja taiteen vaikutuksista hyvinvointiin, terveyteen, osallisuuteen, talouteen, oppimiseen, ympäristöön ja kulttuuriin kestävyyteen selkeästi, monipuolisesti ja monikanavaisesti.	Kunta vie kehittämään, kulttuurihyvinvointitoiminnassa hyödynnettäviä malleja innokyläin.	Kunta lisää päättäjien tietoisuutta taiteen ja kulttuurin hyvinvointi-, terveys- ja talousvaikutuksista sekä vaikutuksista oppimiseen, ympäristöön ja kulttuuriin kestävyyteen.	Kunnassa on sekä hallinnonalojen sisäisiä että hallintoarajat ylittäviä rakenteita, kanavia ja foorumeita kulttuurihyvinvointiin liittyvän yhteistyön tekemiseen ja tiedon välittämiseen.	Kunta järjestää työntekijöilleen kulttuurihyvinvointiin liittyvää koulutusta. Kunnan työntekijät osallistuvat kulttuurin TEAvisariin kuntokouluihin.
4. PAINOPISTE: SAAVUTETTAVAT PALVELUT JA OSALLISUUS										
TAVOITTEET: Kulttuuri- ja kulttuurihyvinvoinnin palvelutuotanto on sisällöllisesti ja tuotannollisesti monialaista, laadukasta ja ammattimaista. Kulttuuri- ja kulttuurihyvinvointipalvelut ovat yhdenvertaisesti kaikkien saavutettavissa ja fyysisesti esteettömiä.	Toimenpide - SAAVUTETTAVUUDEN JA ESTEETTÖMYYDEN TURVAAMINEN			Toimenpide - PALVELUIDEN SUUNNITTELU yhteistyö, osallisuus- ja yhdenvertaisuusnäkökulma, yhteiskehittäminen, etsivä kulttuuriyö			Toimenpide - PALVELUIDEN JÄRJESTÄMINEN		Toimenpide - PALVELUIHIN OHJAAMINEN	
	Kunta varaa talousarvionsaan riittävän resurssin kulttuuri- ja kulttuurihyvinvointipalvelujen saavutettavuuden varmistamiseksi.	Kunta turvaa esteettömät kulttuuri- ja kulttuurihyvinvointitoiminnan ja -palveluiden tilat ja ottaa käyttöön turvallisemman tilan periaatteet.	Kunta lisää digitaalisia kulttuuripalveluja ja niiden hyödyntämistä.	Kunta tekee yhteistyötä hyvinvointialueen, kolmannen ja yksityisen sektorin toimijoiden ja kulttuurikentän kanssa suunnitellessaan ja toteuttaessaan kulttuurihyvinvointipalveluja ja -toimintaa.	Kunta suunnittelee, kehittää ja toteuttaa kulttuuri- ja kulttuurihyvinvointipalveluja yhdessä kuntalaisten kanssa.	Kunta huomioi palveluidensa suunnittelussa ja toteutuksessa erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien mahdollisuudet osallistua ja hyöttyä taiteesta ja kulttuurista.	Kunta huomioi kulttuurihyvinvoinnin näkökulmat monialaisessa ja -ammattillisessa etsivässä työssä (mm. nuorisopalveluissa, toimintakeskuksissa, kouluissa ja oppilaitoksissa, työllisyyspalveluissa).	Kunta hyödyntää palvelutuotannossaan Pirkanmaan Kulttuuripankkia: etsiä alustalta tietoa taide- ja kulttuuripalveluista sekä tilaa niitä sieltä.	Kunta lisää matalan kynnyksen kulttuuritoimintamahdollisuuksia ja tukee arjen kulttuurista aktiivisuutta kehittämällä monialaisia palveluja ja lisäämällä yhteistyötä esimerkiksi liikunta-, kirjasto- ja kulttuuri- ja sivistyspalvelujen sekä kulttuurikentän kanssa.	Kunnan eri palveluissa hyödynnetään aktiivisesti kulttuurihyvinvoinnin palvelutarjoajina osana elintapohjausta.

YHDYSPINNAT										
1. PAINOPISTE: RAKENTEET										
TAVOITTEET:	Toimenpide - HALLINTORAKENTEET kirjaaminen, vastuuhenkilöt, suunnitelmat, seuranta			Toimenpide - YHTEISTYÖN RAKENTEET poikkiallinnollisuus, monialaisuus, yhteiskehittäminen, verkostot, työskentelymahdollisuudet						
	Kulttuurihyvinvointi on osa hyvinvointialueen, kuntien sekä kolmannen ja yksityisen sektorin ja kulttuurikentän sekä oppilaitosten tekemää yhdyspintatyötä ja hallinnollisia rakenteita. Hyvinvointialueen, kuntien, kulttuuritoimijoiden ja muiden hyvinvointia ja terveyttä edistävien toimijoiden kulttuurihyvinvoinnin yhteistyön rakentet toimivat hyvin.	Toimijat huolehtivat, että kulttuuripalvelut sekä kulttuurihyvinvoinnin toimintamallit on kirjattu hyvinvointisuunnitelmiin, strategiaoihin ja toimintasuunnitelmiin.	Toimijat luovat yhteistyössä kulttuurihyvinvointipalveluiden kestävän hankintamallin sekä opivat kulttuurihyvinvointipalvelujen hankkimisesta ja tuottamisesta. Toimijat valmistelevat yhdessä yhdyspintapalveluihin tarvittavat kumppanuussopimukset tms., joissa määritellään mm. toiminnan tavoitteet ja toteutustavat, kohderyhmät, asiakasohjaus, palveluketju ja toimijoiden roolit.	Kulttuurihyvinvoinnin palvelukokonaisuus ja palveluketjut ovat keskeisten elintapaohjasta toteutettavien ammattiryhmien tiedossa. Eri toimijat määrittelevät yhdessä, kenellä tulee olla kulttuurihyvinvoinnin ohjausosaamista ja kenen kanssa tehdään yhteistyötä.	Yhdyspintapalveluihin tarvittavat yhteistyörakenteet ja vastuunjako on sovittu kaikkien toimijoiden kesken.	Alueellisessa kehittämisessä ja hankkeissa pyritään pitkäkestoiseen, johdonmukaiseen, kestävään ja tavoitteelliseen yhteistyöhön, jonka vaikutus on tunnistettavissa ja jatkuvuus turvattavissa. Kulttuurihyvinvointi huomioidaan mm. kilpailutuksissa.	Hyvinvointialue, kunta ja muut toimijat nimeävät kulttuurihyvinvointiin liittyvää työtä tekevät ja yhteistyötä toteuttavat vastinparinsa.	Toiminnan poikkiallinnollisesti ja tavoitteellisesti kulttuurihyvinvointitoiminnan yhteistyörakenteiden kehittämiseksi ja vakiinnuttamiseksi, ja päivitetään ne tähän suunnitelmaan. Yhdyspinnalla toimii alueellinen kulttuurihyvinvoinnin yhteistyöryhmä, esim. Pirkanmaan Taikusydän -alueverkosto .	Perustetaan Pirkanmaalle kulttuurihyvinvoinnin osaamiskeskus , jonka tehtäviä ovat mm. kulttuurihyvinvointiosaamisen, palveluiden ja asiantuntijuuden edistäminen Pirkanmaalla sekä alueellisen, valtakunnallisen ja kansainvälisen yhteistyön vahvistaminen.	Kulttuurihyvinvoinnin alueellinen asiantuntijaryhmä Kultu toimii aktiivisesti asiantuntijana ja yhteistyötahona kulttuurihyvinvointiin liittyvissä kysymyksissä ja kehittämistyössä sekä osaltaan järjestää vuosittain mm. TEA-viikarin kuntokoulua yhteistyössä SOTEKU-koordinaation kanssa.
2. PAINOPISTE: SUUNNITELMALLISUUS										
TAVOITTEET:	Toimenpide - PALVELUIDEN KEHITTÄMINEN jalkautaminen, palveluketjut, EVA-menetely ja asiakaspalaute				Toimenpide - SUUNNITELMAT toimintamallien kuvaus ja kehittäminen, 100min kulttuuria					
	Pirkanmaalaisten hyvinvoinnin ja terveyden edistämässä käytetään suunnitelmallisesti kulttuurihyvinvoinnin keinoja. 100 minuuttia kulttuuria - kulttuurihyvinvointisuositus on käytössä vuoteen 2026 mennessä Pirkanmaan hyvinvointialueella, kaikissa kunnissa, kolmannelle ja yksityisellä sektorilla ja yhdyspinnolla.	Toimijat kehittävät yhteistyössä kulttuurihyvinvointitoimintaa ja -palveluita.	Toimijat kartoittavat yhteistyömahdollisuuksia ja soimivat kumppanuuksia. Toimijat pitävät yllä keskusteluyhteysttä sekä sitoutuvat yhteistyöhön ja luotuihin toimintamalleihin.	Yhdyspintatyössä tunnistetaan toimialarajat ylittäviä osallisuutta, hyvinvointia ja terveyttä tukevia kulttuurihyvinvoinnin toimintamalleja ja -palveluita, kehitetään niitä ja otetaan käyttöön.	Yhdyspintatoimijat kehittävät kulttuurihyvinvointipalveluiden yksilöllisten vaikutusten kuvaamiseen vapaaehtoisen kulttuurihyvinvointipalveluiden tuottajien, yhte- ja sote-toimijoiden ja osallistujien yhteistyönä.	Palveluiden kehittämisen ja palveluohjauksen pohjaksi kartoitetaan kulttuurihyvinvointiin liittyvät yhdyspinnolla jo käytössä olevat kulttuurihyvinvointipalvelut ja toimintamallit.	Toimijoiden suunnitelmissa (mm. yhdenvertaisuussuunnitelma) on huomioitu kulttuuristen oikeuksien ja kulttuurihyvinvoinnin toteutuminen.	Toimijat määrittelevät yhdessä, miten 100 minuuttia kulttuuria - kulttuurihyvinvointisuositusta sovelletaan ja miten toimijat sitoutuvat suosituksen toteutukseen.		
3. PAINOPISTE: TIETO JA OSAAMINEN										
TAVOITTEET:	Toimenpide - TIEDOLLA JOHTAMINEN	Toimenpide - TIEDON KERÄÄMINEN	Toimenpide - OSAAMISEN VAHVISTAMINEN henkilöstön lisäkoulutus, tutkintoon johtava koulutus, täydennyskoulutus, oppilaitosyhteistyö			Toimenpide - VIESTINTÄ JA TIEDONKUKU viestintä eri ryhmille ja yleisesti, tunnettuuden lisääminen, yhteistyöfoorumit				
	Yhdyspinnolla hyödynnetään ajantasaista tietoa taiteen ja kulttuurin hyvinvointi-, terveys- ja talousvaikutuksista sekä vaikutuksista oppimiseen, ympäristöön ja kulttuuriin kestävyteen. Johtaminen, kulttuurihyvinvointitoiminta, -palvelut ja niiden kehittäminen perustuvat tutkimustietoon kulttuurin ja taiteen vaikutuksista. Ihmiset tunnistavat kulttuurin ja taiteen merkityksen hyvinvoinnilleen arjessa.	Toimijat kehittävät yhdessä ja ottavat käyttöön kulttuurihyvinvointitoimintaan ja -palveluihin liittyviä tiedonkeruun menetelmiä (esim. TIL:n osallisuusindikaattori ja Pienet onnistumistarinat -työkalu, vapaaehtoiset kulttuurikirjaamisen malli). Toimijat määrittelevät yhdessä, kenen vastuulla on asiakaspalautteen kerääminen yhdyspinnolle sijoittavasta kulttuurihyvinvointipalvelusta ja -toiminnasta.	Toimijat kartoittavat ja tunnistavat eri alojen ammattihenkilöstön kulttuurihyvinvoinnin osaamisen kehittämistarpeet ja vahvistavat osaamista tarjoamalla lisä- ja täydennyskoulutusta.	Kartoitetaan systemaattisesti täydennyskoulutuksen, ammattipistojen ja Tampereen korkeakoulu-yhteisön (erit. sosiaali-, terveys- ja kulttuurialojen tutkintojen sisällöt) koulutustarjonta ja opetusmateriaalit kulttuurihyvinvoinnin näkökulmasta, ja lisätään tarpeisiin perustuvaa kulttuurihyvinvointikoulutusta. Luodaan Kulttuurihyvinvoinnin perusteet -kurssi avoimin korkeakouluopintoihin. Kehitetään kulttuurihyvinvoinnin tuottajajosaamiseen liittyvää koulutusta.	Perustetaan alueellinen kulttuurihyvinvointikouluksia kehittävä ja koordinoiva työryhmä osaksi hyvinvointialueen SOTEKU-tehtäviä ja/tai perustettavaksi suositeltavan kulttuurihyvinvoinnin osaamiskeskukseen tehtäviä.	Kulttuurihyvinvoinnin vaikutusten ja vaikuttavuuden arviointiin liittyviä osaamista ja koulutusta kehitetään ja järjestetään tiivistä alueellisesti ja valtakunnallisessa yhteistyössä. Alan tutkimusta ja kehitystyötä lisätään systemaattisesti, ja sitä toteutetaan monialaisena yhteistyönä mm. korkeakoulu-yhteisön ja eri oppilaitosten kanssa. Haetaan rahoitusta kulttuurihyvinvoinnin tutkimushankkeisiin ja monialaisiin yhteistyö-hankkeisiin, joita suunnitellaan ja toteutetaan poikkisektorisesti eri oppilaitosten ja opistojen kanssa.	Toimijat suunnittelevat yhdessä, mitä ja miten yhdyspinnolle sijoituvista kulttuurihyvinvointipalveluista ja -toiminnasta viestitään pirkanmaalaisille eri kohderyhmät ja haavoittuvassa asemassa olevat ihmiset huomioiden. Viestintään lähtökohtana tulee olla saavutettavuus, monikanavalisuus ja monipuolisuus. Pirkanmaa tunnetaan kulttuurihyvinvoinnin edelläkävijänä. Alueen toiminta ja yhteistyö kiinnostavat kansallisesti ja kansainvälisesti.	Eri toimijat vievät kehittämiseen, kulttuuri-toiminnassa hyödynnettäviä malleja Inkoyläin .	Hyvinvointialue, kunnat, järjestöt ja muut kolmannen sektorin toimijat lisäävät aktivisesti kaikkien pirkanmaalaisten tietoisuutta taiteen ja kulttuurin hyvinvointi-, terveys- ja talousvaikutuksista sekä vaikutuksista oppimiseen, ympäristöön ja kulttuuriin kestävyteen kehittämällä yhteistä viestintää ja järjestämällä säännöllisesti tempauksia, teemapäiviä ja viestinnällisiä nostoja.	Hyvinvointialue ja kunnat luovat kulttuurihyvinvointia edistävät rakenteet, joiden kautta yhteistyö ja tiedonvälitys yhdyspinnolla tapahtuu, ja huomioivat verkostojen merkityksen. Tietoa välitetään mm. kulttuurihyvinvoinnin palvelutarjoimella, asiakas- ja palveluohjauksen alustoilla, verkkosivuilla, yhteistyöfoorumella jne.
4. PAINOPISTE: SAAVUTETTAVAT PALVELUT JA OSALLISUUS										
TAVOITTEET:	Toimenpide - SAAVUTETTAVUUDEN JA ESTEETÖMYYDEN TURVAAMINEN			Toimenpide - PALVELUIDEN SUUNNITTELU JA JÄRJESTÄMINEN yhteistyö, osallisuusnäkökulma, yhteiskehittäminen, etsivä kulttuuriyö, digitaaliset alustat					Toimenpide - PALVELUIHIN OHAAMINEN	
	Kulttuuri- ja kulttuurihyvinvoinnin palvelut tuotanto on sisällöllisesti ja tuotannonlisesti monialaista, laadukasta ja ammattimaista. Kulttuuri- ja kulttuurihyvinvointipalvelut ovat yhdenvertaisesti kaikkien saavutettavissa ja fyysisesti esteettömiä.	Toimijat huolehtivat esteettömyyden ja turvallisemman tilan periaatteiden toteutumisesta poikkieleikkaavasti yhdyspintatyössä.	Palveluiden järjestämiseen ja saavutettavuuden turvaamiseen liittyvät vastuut on määritelty yhdyspintatyössä. Kaikki toimijat sitoutuvat kulttuuri- ja kulttuurihyvinvointipalvelujen ja -toiminnan saavutettavuuden kehittämiseen.	Toimijat suunnittelevat, kehittävät ja tuottavat digitaalisia kulttuuripalveluja ja lisäävät niiden käyttöä osana yhdyspinnolla ja osana omia palveluita.	Toimijat suunnittelevat ja toteuttavat kulttuurihyvinvointipalveluja ja -toimintaa kulttuuripalveluja ja lisäävät niiden mukaan palveluiden suunnittelun.	Yhdyspinnalla sijottavien kulttuuri- ja kulttuurihyvinvointipalvelujen ja -toiminnan suunnittelussa ja toteutuksessa huomioidaan erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien osallistumismahdollisuudet.	Eri kohderyhmille kuten ikäihäntyille, lapsille, nuorille, maahanmuuttajille tai työttömille suunnattua etsivää kulttuuriyötä kehitetään yhdyspinnolla.	Hyvinvointialue ja kunnat määrittelevät toimivia polkuja kulttuurihyvinvoinnin palveluohjaukseen ja ottavat suositellut kulttuurihyvinvoinnin palvelumallit käyttöön.	Vahvistetaan kulttuuri- ja taidetoiminnan laadua, saavutettavuutta ja vaikuttavuutta lisäämällä ammatillista yhteistyötä eri toimialoilla työskentelevien taitelijoiden ja kulttuurialan ammattilaisten sekä asiakasohjaukseen ja kulttuuritoimijoiden välillä.	Yhdyspintapalveluissa hyödynnetään aktiivisesti kulttuurihyvinvoinnin palvelutarjoimena osana elintapa- ja palveluohjaukseen ja asiakastyötä. Kulttuurihyvinvointipalveluiden osana voidaan tehdä asiakasohjaukseen ja kulttuuritoimijoiden välillä.

Pirkanmaan alueellinen kulttuurihyvinvointisuunnitelma

KULTTUURIKENTÄ										
1. PAINOPISTE: RAKENTEET										
TAVOITTEET:	Toimenpide - YHTEISTYÖN RAKENTEET yhteiskehittäminen, verkostot, aktiivisuus									
	Kulttuurihyvinvointi on osa kulttuuritoimijoiden rahoitusta ja se huomioidaan osana kokonaisbudjettointia.	Kulttuuri- ja taidekentän toimijat osallistuvat aktiivisesti alansa paikallisten ja alueellisten kulttuurihyvinvoinnin yhteistyörakenteiden luomiseen, kehittämiseen ja ylläpitoon. Kulttuurihyvinvoinnin ammatillaiset osallistuvat Pirkanmaan Talkusydän -alueverkostoyhtöön.	Kulttuurihyvinvointitoiminta on Pirkanmaalla kansallisesti ja kansainvälisesti tarkasteltuna alan kehityksen kärsijä. Pirkanmaalaiset toimijat osallistuvat aktiivisesti alueelliseen, kansalliseen ja kansainväliseen yhteistyöhön ja kehittämiseen. Kulttuurikenttä toimii tiivistä alan kehittämässä Kulttuurihyvinvoinnin osaamiskeskusessa .				Kulttuurikentän edustaja on nimetty hyvinvointialueen yhteistyöelinin ja heidän asiantuntemustaan hyödynnetään. Vähintään kaksi kulttuurikentän edustajaa on mukana kulttuurihyvinvoinnin asiantuntijaryhmä Kultussa .			
Kulttuurihyvinvointi on osa kulttuurikentän, kuntien, hyvinvointialueen sekä kolmannen ja yksityisen sektorin yhteistyön rakenteita.										
Kulttuurikentän, kuntien, hyvinvointialueen ja muiden hyvinvointia ja terveyttä edistävien toimijoiden kulttuurihyvinvoinnin yhteistyön rakenteet toimivat hyvin.										
2. PAINOPISTE: SUUNNITELMALISUUS										
TAVOITTEET:	Toimenpide - PALVELUIDEN KEHITTÄMINEN yhteiskehittäminen, palveluketjut ja asiakaspalaute					Toimenpide - SUUNNITELMAT toimintamallien kuvaus, kehittämiseen sitoutuminen, 100min kulttuuria				Toimenpide - TYÖHYVINVOINTI
	Kulttuuripalvelujen tuottajat kehittävät pitkäjänteisesti kulttuurihyvinvointipalveluja, niiden laatua ja sisältöjä.	Kulttuuri- ja taidekentän toimijat kehittävät kestäviä ja saavutettavia toimintamalleja ja palveluja.	Kulttuuri- ja taidekentän toimijat suunnittelevat ja toteuttavat kulttuurihyvinvointitoimintaa ja -palveluja tiiviissä yhteistyössä hyvinvointialueen, kuntien sekä kolmannen ja yksityisen sektorin kanssa.	Kulttuuri- ja taidekentän toimijat kehittävät kulttuurihyvinvointipalveluiden tuotteistamista, jotta palvelut ovat hankittavia ja niiden sisältö ja laatu on tunnistettavissa. Palveluja viedään aktiivisesti Pirkanmaan Kulttuuripankkiin ja kulttuurihyvinvoinnin palvelutarjottimelle .	Taidelaitosten ohjelmistopolitiikassa huomioidaan eri väestöryhmien ja taustaisten ihmisten kulttuuri, tarinat ja tuottama taide.	Kulttuuripalveluiden tuottajat sisällyttävät vuosisuunnitelmiinsa, talousarvioihinsa ja strategioihinsa kulttuurihyvinvointiin liittyviä tavoitteita ja toimenpiteitä.	Kulttuuri- ja kulttuurihyvinvointipalvelujen eettiset toimintatavat ja laadun elementit on tunnistettu ja kuvattu palvelukuvauksissa.	Kulttuuritoimijat tuntevat 100 minuuttia kulttuuria -kulttuurihyvinvointisuosituksen ja tukevat sen toteutumista saavutettavilla ja monimuotoisilla palveluilla kaikille.	Kulttuuri- ja taidekentän toimijat kuvavat kulttuurihyvinvointipalvelunsa palvelutietovarantopankin (PTV) edellyttämällä tavalla.	Kulttuurihyvinvoinnin ammatilaisten työhyvinvointia ja työskentelyolosuhteita edistetään työnantajien ja palveluita hankkivien ja tuottavien tahojen yhteistyönä. Kulttuuri- ja taidetoimijat hyödyntävät kulttuuria ja taidetta oman työhyvinvointinsa edistämässä ja työympäristönsä viihtyisyyden kehittämässä.
Pirkanmaalaisen hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi käytetään suunnitelmallisesti kulttuurihyvinvoinnin keinoja.										
100 minuuttia kulttuuria -kulttuurihyvinvointisuositus on käytössä vuoteen 2026 mennessä Pirkanmaalla, hyvinvointialueen tuottamissa sote-palveluissa ja kaikissa kunnissa.										
3. PAINOPISTE: TIETO JA OSAAMINEN										
TAVOITTEET:	Toimenpide - TIEDON HYÖDYNTÄMINEN	Toimenpide - TIEDON KERÄÄMINEN asiakaspalaute, vaikuttavuus- ja osallisuustieto, tiedonkeruun kehittäminen			Toimenpide - OSAAMISEN VAHVISTAMINEN			Toimenpide - VIESTINTÄ JA TIEDONKULKU		
	Kulttuuri- ja taidekentän toimijat hyödyntävät ajantasaisesti tietoa taiteen ja kulttuurin hyvinvointi-, terveys- ja talousvaikutuksista sekä vaikutuksista oppimiseen, ympäristöön ja kulttuuriseen kestävyYTEEN kehittäessään kulttuurihyvinvointipalveluja ja -toimintaa.	Kulttuuri- ja taidekentän toimijat keräävät asiakaspalautetta kulttuurihyvinvointipalveluista ja -toiminnasta ja hyödyntävät tietoa palvelujen kehittämisessä.	Kulttuuripalveluiden tuottajat ja taiteilijat osallistuvat vaikuttavuus- ja osallisuustiedon keräämiseen (esim. THI:n Pienet onnistumistarinat -työkalua ja osallisuusindikaattoria hyödyntäen).	Kulttuuripalveluiden tuottajat omien palveluidensa osalta toimintaan soveltuvia vaikuttavuustiedon keruu- ja arviointimenetelmiä sekä siihen liittyvää osaamista yhteistyössä kuntien, hyvinvointialueen sote-toimijoiden ja palvelujen käyttäjien kanssa (mm. vapaaehtoisien kulttuurikirjauksen malli).	Kulttuuripalveluiden tuottajat kehittävät valmiuksiaan ja osaamistaan toimia erilaisissa toimintaympäristöissä ja eri kohderyhmien parissa sekä osaamistaan työskennellä moninaisista taustoista olevien taiteilijoiden, taiteen harrastajien kanssa.	Kulttuurikentällä on valmiuksia muotoilla ja tuottaa räätälöityjä ja kohdennettuja palveluja osana toimintaansa, ja ne suunnitellaan ja toteutetaan kulttuurihyvinvoinnin ja yhteistyön sekä eri toimintaympäristöjen eettisten toimintaperiaatteiden mukaisesti.	Kulttuuri- ja taidekentän asiantuntijat osallistuvat kulttuurihyvinvointialueen koulutuksen kehittämiseen ja toimivat asiantuntijakouluttajina.	Kulttuuri- ja taidekentän toimijat viestivät kulttuurihyvinvointitoimintaa ja tuottamistaan kulttuurihyvinvointipalveluista ja -toiminnasta selkeästi, monipuolisesti ja monikanavaisesti eri kohderyhmät huomioiden.	Kulttuuri- ja taidekentän toimijat vievät kehittämään, sote- ja yhte-alloilla hyödynnettäviä malleja Innokylään, Pirkanmaan Kulttuuripankkiin ja kulttuurihyvinvoinnin palvelutarjottimelle .	
Kulttuurihyvinvointitoiminta, -palvelut ja niiden kehittäminen perustuvat tietoon kulttuurin ja taiteen vaikutuksista.										
Monialainen kulttuurihyvinvoinnin tuntemus ja osaaminen ovat korkealla tasolla.										
Ihmiset tunnistavat kulttuurin ja taiteen merkityksen hyvinvoinnilleen arjessa.										
4. PAINOPISTE: SAAVUTETTAVAT PALVELUT JA OSALLISUUS										
TAVOITTEET:	Toimenpide - SAAVUTETTAVUUDEN JA ESTEETTÖMYYDEN TURVAAMINEN			Toimenpide - PALVELUIDEN SUUNNITTELU yhteistyö, osallisuusnäkökulma, yhteiskehittäminen,				Toimenpide - PALVELUIDEN TUOTTAMINEN		
	Kulttuuri- ja taidekentän toimijat varmistavat tuottamiensa kulttuurihyvinvointipalveluiden saavutettavuuden. Kulttuuri- ja taidekentän toimijat huolehtivat fyysisen esteettömyyden ja viestinnän saavutettavuuden toteutumisesta niiltä osin, kun toiminta järjestetään heidän tiloissaan ja viestintä on heidän vastuullaan.	Kulttuuri- ja taidekentän toiminnassa noudatetaan turvallisemman tilan periaatteita . Esteettömyys huomioidaan sekä yleisön että esiintyjien ja taiteilijoiden näkökulmasta.	Kulttuuri- ja taidekentän toimijat luovat saavutettavia, digitaalisia kulttuurisissältöjä.	Kulttuuri- ja taidekentän toimijat osallistuvat ja toteuttavat kulttuurihyvinvointipalveluja ja -toimintaa yhteistyössä palveluiden käyttäjien, hyvinvointialueen sosiaali- ja terveyspalveluiden, kuntien, kolmannen ja yksityisen sektorin kanssa.	Kulttuuri- ja taidekentän toimijat huomioivat vuosisuunnitelmissaan haavoittuvassa asemassa olevien mahdollisuudet osallistua ja hyötyä taiteesta ja kulttuurista.	Kulttuuri- ja taidekentän toimijat osallistuvat suunnitelmallisesti kulttuuri- ja taidekentän toimintaa ja yhteistyöhön.	Kulttuuri- ja kulttuuripalveluiden tuottamisessa kehitetään toimintamalleja ja yhteistyötä vammaisten taiteilijoiden työskentelyedellytysten parantamiseksi. Vammaisilla ja tukea osallistumisensa tarvitsevilla taiteilijoilla on mahdollisuus toimia osana taiteellisia yhteisöjä.	Kulttuuri- ja taidekentän toimijat tuottavat palvelunsa Pirkanmaan Kulttuuripankkiin, jossa tilaajat osaaavat etsiä tietoa lähelle tuotavista taide- ja kulttuuripalveluista sekä tilata niitä.	Kulttuurihyvinvointipalveluja tuotetaan monimuotoisesti ja laaja-alaisesti kulttuuri- ja taidekentän toimintaa ja sisältöjä heijastellen.	Kulttuuri- ja taidekentän toimijat varmistavat palvelutarjontansa mukana olevien kulttuurihyvinvoinnin palvelutarjottimella.
Kulttuuri- ja kulttuurihyvinvoinnin palvelutuotanto on sisällöllisesti ja tuotannollisesti moninaista, laadukasta ja ammattimaista.										
Kulttuuri- ja kulttuurihyvinvointipalvelut ovat yhdenvertaisesti kaikkien saavutettavissa ja fyysisesti esteettömiä.										

3.4 Kohderyhmäkohtaiset tavoitteet ja toimenpide-ehdotukset

LAPSET, NUORET (0–15-vuotiaat) JA LAPSIPERHEET				
TAVOITE	TOIMENPITEET	VASTUUTAHO JA YHTEISTYÖKUMPPANIT	RAHOITUS	YHTEYS PÄÄTÖSENTEKOON
Lapsille, nuorille ja lapsiperheille on yhdenvertaisia kulttuuriin osallistumisen ja harrastamisen mahdollisuuksia	• Varmistetaan kulttuuri- ja taidetoimijoiden resurssit toteuttaa ja kehittää lapsiperheille ja nuorille suunnattuja palveluja ja kulttuuritapahtumia • Mahdollistetaan jokaiselle lapselle ja nuorelle vähintään yksi mieluisa harrastus • Kehitetään harrastusmahdollisuuksien saavutettavuutta sekä lapset, nuoret ja lapsiperheet tavoittavaa viestintää huomioiden moninaiset käyttäjäryhmät • Tarjotaan edullisia tai maksuttomia kulttuuriin osallistumisen ja harrastamisen mahdollisuuksia	Kuntien sivistys- ja vapaa-aikatoimet Yhteistyössä: • Kuntien kulttuuri- ja nuorisopalvelut • Kuntien nuorisovaltuustot • Kuntien hyvinvointityöryhmät • Kirjastot • Vapaa sivistystyö • Taiteen perusopetus • Taidelaitokset ja taiteen ammatillaiset • Kolmas sektori • Lastenkulttuurikeskukset • Suomen lastenkulttuurikeskusten liitto	Toimijoiden yhteistyönä	Kuntien hyvinvointikertomukset ja -suunnitelmat, kulttuurihyvinvointisuunnitelmat, kunnan kulttuuri-, kirjasto- ja sivistystoimen toimintasuunnitelmat, kunnan HYTE-kerronin, asiakastyössä otetaan käyttöön vuonna 2023 valmistuva kulttuurihyvinvoinnin palvelutarjontajoin osana palveluohjausta ja ohjataan sekä henkilöitä että kuntalaisia käyttämään elintapaohjauksen palvelutarjontaa, THL:n TEAvisari tiedonkeruu/ kulttuuri Seurataan: • taide- ja kulttuuritoimintaan osallistuvien lasten ja nuorten määrää • kirjastojen lanu-tapahtumiin osallistuvien määrää, kirjastojen lanu-hankintojen määrää (yleisten kirjastojen tilastot) • lasten harrastustakuun toteutumista
Usitään lasten ja nuorten osallisuutta taide- ja kulttuuritoimijoina	• Pyydetään lapset ja nuoret mukaan heitä koskevan toiminnan ja viestinnän suunnitteluun • Luodaan lasten ja nuorten toiminnan suunnitteluun osallistumiselle pysyviä toimintatapoja • Tuodaan esiin lasten ja nuorten tekemää taidetta ja arvostetaan heidän asiantuntijuttaan taide- ja kulttuuritoimijoina	Taide- ja kulttuuritoimijat, kuntien hyvinvointityöryhmät, kuntien sivistys- ja vapaa-aikatoimet Yhteistyössä: • Perhekeskukset (hyvinvointialue) • Kuntien ja hyvinvointialueen nuorisovaltuustot • Kirjastot, kulttuuri- ja nuorisopalvelut • Koulutus, varhaiskasvatus ja esiopetus • Vapaa sivistystyö • Taiteen perusopetus • Kolmas sektori • Lastenkulttuurikeskukset • Suomen lastenkulttuurikeskusten liitto	Toimijoiden yhteistyönä	Taide- ja kulttuuritoimijoiden toimintasuunnitelmat; Kirjastojen, koulujen ja varhaiskasvatuksen yhteistyöohjelmat Seurataan: • syntyneen toiminnan vaikuttavuutta • osallistujien kokemuksia toiminnasta
Usitään taide- ja kulttuuritoimintaa varhaiskasvatuksessa, perusopetuksessa ja iltapäiväkerhotoiminnassa	• Kehitetään varhaiskasvatuksen ja peruskoulun kulttuurikasvatussuunnitelmia ja vahvistetaan niiden toimeenpanon edellytyksiä ja resursointia • Varmistetaan, että erityistä tukea ja vaativaa erityistä tukea tarvitsevilla oppilailla on yhdenvertainen kulttuurikasvatustarjonta • Usitään taiteen, kulttuurin ja kirjastopalvelujen tarjontaa osana koulujen iltapäivätoimintaa (Harrastamisen Suomen malli) ja kehitetään mallia pitkäjänteisesti • Usitään oppilaiden toimivia taide- ja kulttuurisäilytöksiä tunteja • Järjestetään mahdollisuuksia erilaisten ihmisten yhteisen kulttuuritoimintaan esimerkiksi vahvistamalla päiväkotien, koulujen ja ikäihmisten ja kehitysvammaisten yksiköiden välillä	Kuntien sivistys- ja vapaa-aikatoimet Yhteistyössä: • Kirjastot • Koulutus, varhaiskasvatus ja esiopetus • Perhekeskukset (hyvinvointialue) • Taiteen perusopetus • Vapaa sivistystyö • Kuntien hyvinvointityöryhmät • Suomen lastenkulttuurikeskusten liitto • Kolmas sektori • Taiteen ammatillaiset	Kuntien sivistys-, kirjasto- ja vapaa-aikatoimen yhteistyönä	Kuntien hyvinvointikertomukset ja -suunnitelmat, kulttuurihyvinvointisuunnitelmat, kulttuuri-, kirjasto- ja sivistystoimen toimintasuunnitelmat, THL:n TEAvisari tiedonkeruu/ kulttuuri Seurataan: • kulttuurikasvatussuunnitelmien määrää ja toteutumista • kirjastojen, koulujen ja varhaiskasvatuksen yhteistyöopimusten määrää ja toteutumista • toiminnan vaikuttavuutta ja laatua
Usitään taiteen ja kulttuurin käyttöä sosiaali- ja terveydenhuollon (sote) asiakastyössä	• Viedään taide-, kulttuuri- ja kirjastopalveluita niiden lasten, nuorten ja lapsiperheiden luo, jotka eivät erilaista systä johtuen voi käyttää tarjolla olevia avoimia kulttuuripalveluita • Perhekeskusten sekä koulujen ja oppilaitosten opiskeluhuollon henkilöstölle otetaan käyttöön ja tarpeen mukaan kehitetään kulttuurihyvinvoinnin välineitä vanhempien ja lasten mielenterveystaitojen ja terveellisten elintapojen vahvistamisessa • Kehitetään asiakas- ja tarvelähtöisiä matalan kynnyksen kulttuurihyvinvointipalveluja yhteistyössä sote-sektorin kanssa • Usitään sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstön tietoutta lapsiperheille suunnatuista taide- ja kulttuuripalveluista • Varmistetaan lasten kulttuurin osallisuus sosiaalihuollossa ja erikoisairaanhoidon palveluissa • Laajennetaan hyvinvointialueen ja kulttuuritoimien yhteistyötä kulttuurilähettiläiden antamisessa tukea tarvitseville lapsille, nuorille ja lapsiperheille, esim. kulttuurilähetet kirjastoon lukuvinkkaukseen eri kohderyhmille, neuvolasta kehtolaulupajoihin tai seurakunnan muskaritoimintaan • Otetaan taide- ja kulttuuritoiminta välineeksi lasten ja nuorten syrjäytymisen ja yksinäisyyden ehkäisyyn • Tuetaan osallistumista Kulttuurikaveri- tai Kulttuuriluotsitoimintaan	Hyvinvointialue, sote-palveluiden johto ja henkilökunta Yhteistyössä: • Alueellinen hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen • Hyvinvointialueen nuorisovaltuusto • Kuntien hyvinvointityöryhmät • Perhekeskukset (hyvinvointialue) • Hyvinvointialueen sairaalapalvelut • Kirjastot • Taiteen ammatillaiset • Kolmas sektori • Lastenkulttuurikeskukset • Suomen lastenkulttuurikeskusten liitto	Hyvinvointialue	Sote-palveluiden toiminta- ja taloussuunnitelmat, kuntien hyvinvointikertomukset ja -suunnitelmat, kulttuuri- ja sivistystoimen toimintasuunnitelmat, kunnan HYTE-kerronin, THL:n TEAvisari tiedonkeruu/ kulttuuri Seurataan: • taide- ja kulttuuritoimintaan osallistuvien lasten ja nuorten määrää • taiteen ja kulttuurin käytön määrää sosiaali- ja terveyspalveluiden asiakastyössä • syntyneen toiminnan vaikuttavuutta • käytettyjen kulttuurilähettiläiden määrää sekä niiden palveluiden määrää, joihin läheteteellä voi lähettää
Taide- ja kulttuuritoiminta mahdollistavat eri ikäisten, eri taustoista tulevien ja eri asemassa olevien ihmisten kohtaamisen ja yhdessä oppimisen	• Järjestetään mahdollisuuksia erilaisten ihmisten yhteisen kulttuuritoimintaan esimerkiksi vahvistamalla päiväkotien, koulujen ja ikäihmisten ja kehitysvammaisten yksiköiden välillä • Vahvistetaan lasten ja nuorten kulttuurikompetenssia eli valmiuksia toimia erilaisissa kulttuurisissa ympäristöissä ja kykyä toimia kunniottoavasti kaikista kulttuuritaustoista tulevien ihmisten kanssa	Kuntien sivistys- ja vapaa-aikatoimet, hyvinvointialue, sote-palveluiden johto ja henkilökunta Yhteistyössä: • Kirjastot • Kulttuuripalvelut • Taiteen ammatillaiset • Taiteen perusopetus • Kolmas sektori	Toimijoiden yhteistyönä	Kunnan HYTE-kerronin, THL:n TEAvisari tiedonkeruu / kulttuuri
Toimintaympäristö tukee hyvinvointia ja osallisuutta - otetaan taide mukaan uusien rakennusten ja tilojen suunnitteluun	• Otetaan taiteen ja kulttuurin ammatillaiset mukaan kehittämään toimintaympäristöjä esteettisemmiksi ja osallisuutta tukevammiksi tilojen, palveluiden, toiminnallisuuden ja asiakaspalvelun osalta • Otetaan lapset ja nuoret suunnittelemaan heille tarkoitettuja tiloja yhteistyössä arkkitehtien, taiteilijoiden ja kulttuurialan ammattilaisten kanssa • Määritellään uusien tilojen ja rakennusten rakentamisen ja tilojen kunnostamisen prosessiin taiteen ja kulttuurin huomioimisen miniminasto (esim. prosenttiperaate) sekä käyttäjät huomioiva suunnitelmallinen toimintatapa hankkeiden kilpailutukseen ja toteutukseen	Kuntien sivistys- ja vapaa-aikatoimet, hyvinvointialue sekä sote-palveluiden johto ja henkilöstö Yhteistyössä: • Alueellinen hyte-työ ja -koordinaatio • Kirjastot • Taide- ja kulttuuritoimijat • Kolmannen ja yksityisen sektorin muut toimijat • Rakennuttajat ja tilapalvelut	Osana hyvinvointialueen toimintaympäristön kehittämistä	Sote-palveluiden kehittämis- ja toimintasuunnitelmat, kuntien hyvinvointikertomukset ja -suunnitelmat Seurataan: • Prosessiperiaatteen toteutumista rakennushankkeissa • Tilojen käyttäjien tyytyväisyyttä palveluihin • Käyttäjien osallistumista tilojen suunnitteluun

NUORET AIKUISET (16–24-vuotiaat)				
TAVOITE	TOIMENPITEET	VASTUUTAHO JA YHTEISTYÖKUMPPANIT	RAHOITUS	YHTEYS PÄÄTÖKSENTEKOON
Kannustetaan nuoria aikuisia omaehtoiseen kulttuuriseen toimintaan	• Annetaan nuorille aikuisille tiloja omaehtoiseen ja yhteisölliseen toimintaan • Luodaan nuorille aikuisille mahdollisuuksia toimia ohjaajina, asiantuntijoina ja vertaisohjaajina taide- ja kulttuuritoiminnaissa • Järjestetään lisää edullisia tai maksuttomia kulttuuriharrastusmahdollisuuksia nuorille aikuisille	Kuntien hyvinvointiryhmät, nuoriso- ja kirjasto- ja kulttuuritoimet Yhteistyössä: • Kuntien nuorisovaltuustot • Taidelaitokset ja taiteen ammattilaiset • Kolmas sektori • Yksityinen sektori • Vapaaehtoistoiminta	Toimijoiden yhteistyönä	Kuntien hyvinvointikertomukset ja -suunnitelmat, kulttuurihyvinvointisuunnitelmat, kirjasto-, nuoriso- ja kulttuuritoimien sekä taidelaitosten toimintasuunnitelmat, kunnan HYTE-kerroin, THL:n TEAvisari tiedonkeruu/ kulttuuri Seurataan: • nuorten aikuisten kulttuurista aktiivisuutta • yhteisöllisten tilojen määrää • osallistujien kokemusta toiminnan laadusta
Lisätään nuorten aikuisten osallisuutta taide- ja kulttuuritoimijoina	• Varmistetaan nuorten aikuisten osallistuminen taide- ja kulttuuritoiminnan suunnitteluun, kehittämiseen ja toteuttamiseen taide- ja kulttuuritoimintaa • Lisätään taidelaitosten tarjoamia tiloja ja mahdollisuuksia nuorten aikuisten tekemälle taiteelle sekä vahvistetaan yleisötyötä ja yhteistyötä nuorten kanssa	Taidelaitokset, kulttuuritapahtumat ja kuntien kulttuuri- ja nuorisotoimet Yhteistyössä: • Kuntien nuorisovaltuustot • Taiteen ammattilaiset • Kolmas sektori • Vapaa sivistystyö • Taiteen perusopetus	Toimintaa toteutetaan taide-, kulttuuri- ja nuorisotoimijoiden yhteisrahoituksella, osana toimijoiden omaa kehittämistyötä sekä hankerahoituksella	Kuntien hyvinvointikertomukset ja -suunnitelmat, kulttuurihyvinvointisuunnitelmat, kulttuuri-, kirjasto- ja nuorisotoimien ja taidelaitosten toimintasuunnitelmat, THL:n TEAvisari tiedonkeruu/ kulttuuri Seurataan: • nuorille suunnattujen ja yhdessä tuotettujen sisältöjen määrää • nuorten taiteilijoiden työllisyyttä • nuorten osallisuuden kokemusta kulttuuri- ja taidekentän toimijoina ja/tai asiakkaina
Oppilaitokset, kirjastot ja taide- ja kulttuuritoimijat lisäävät yhteistyötään	• Oppilaitosten ja taide- ja kulttuuritoimijoiden tulee järjestää nuorille aikuisille suunnattua saavutettavaa ja sisällöllisesti kiinnostavaa kulttuuri- ja taidetoimintaa sekä suunnitella toimintaa yhdessä nuorten, oppilaitosten ja taiteilijoiden kanssa • Lisätään yhdenvertaisia taiteen ja kulttuurin ammattilaisiksi kouluttautumisen mahdollisuuksia eri koulutusasteille • Lisätään tietoisuutta ja koulutusta vähemmistöjen mahdollisuuksista toimia kulttuurialalla ammattilaisena ja vapaa-ajalla	Oppilaitokset kaikilla koulutusasteilla, kuntien kulttuuri-, kirjasto- ja nuorisotoimet Yhteistyössä: • Taidelaitokset ja taiteen ammattilaiset • Kuntien nuorisovaltuustot • Taiteen perusopetus • Vapaa sivistystyö • Monikulttuurisuus- ja vammaisjärjestöt • Kulttuuria kaikille palvelu tms.	Yhteistyöt toimijoiden yhteistyönä Koulutusmahdollisuuksien lisääminen rahoitetaan koulujen omana toimintana	Koulujen opetussuunnitelmat ja koulutuspoliittiset linjaukset, kuntien hyvinvointikertomukset ja -suunnitelmat, kulttuurihyvinvointisuunnitelmat, kulttuuri-, kirjasto- ja nuorisotoimien ja taidelaitosten toimintasuunnitelmat Seurataan: • syntyneen yhteistyön määrää ja vaikuttavuutta • taiteen ja kulttuurin ammattilaisiksi kouluttautumisen mahdollisuuksien määrää (koulutusohjelmat ja aloituspaikat) • nuorten kulttuurialan ammattilaisiksi valmistuneiden tausta (mm. vammaisryhmä, etniset tausta, sukupuoli)
Lisätään taiteen ja kulttuurin käyttöä nuoren aikuisen elämän tukemisessa	• Vahvistetaan nuorille aikuisille suunnatun hyte-tyon ja mielenterveyspalveluiden osana palveluita, jossa taide ja kulttuuri tukevat ja ovat välineinä nuoren mm. oman elämänpolun löytämisessä sekä kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin ja elämänhallinnan tukemisessa • Luodaan vapaaehtoisen kirjaamisen toimintamalli kulttuurihyvinvoinnin ja nuorten sote-palvelujen yhdyspinnalle, jossa kulttuurihyvinvointipalveluissa tapahtunut yksilöllinen kehittyminen, kuntoutuminen ja tms. kirjataan asiakkaan ja toimintaa ohjaajien välisen keskustelun perusteella ja ne voidaan huomioida osana kokonaisvaltaista hyvinvointia tai esim. kuntoutusta. • Vahvistetaan työllisyyspalveluiden osaamista ja tuntemusta kulttuurialan koulutus- ja työskentelymahdollisuuksista sekä kulttuurihyvinvointipalveluista osana työllisyyden ja osallisuuden edistämistä. • Lisätään kulttuurin ja taiteen menetelmien käyttöä etsivässä nuorisotyössä ja rakennetaan toimintamalleja etsivän kulttuurisen nuorisotyön toteuttamiseksi sekä testataan kulttuurilähteen käyttöönottoa nuorten aikuisten palveluiden osana • Varmistetaan kulttuuriselle nuorisotyölle riittävät toimintaedellytykset ja kehitetään etsivän kulttuurisen nuorisotyö toimintamalleja • Järjestetään koordinoitua kulttuurikaveri -vapaaehtoistoimintaa	Työllisyyspalvelut (mm. Ohjaamot), hyvinvointialueen sosiaali- ja terveyspalvelut, opiskeluterveydenhuolto sekä sairaalapalvelut, kuntien nuoriso- ja kulttuuritoimet Yhteistyössä: • Kirjastot • Kuntien hyvinvointiryhmät • Kuntien nuorisovaltuustot • Taidelaitokset ja taiteen ammattilaiset • Kolmas sektori	Rahoitetaan osana TE- palveluiden, sosiaali- ja terveyspalveluiden ja nuorisotyön omaa kehittämistä ja palvelutuotantoa, hanketoiminnalla kehitetään yhdyspinnalla tapahtuvaa kehittämistyötä	Pirkanmaan alueellinen sekä kuntien hyvinvointikertomukset ja -suunnitelmat, kulttuurihyvinvointisuunnitelmat, työllisyyspalveluiden ja nuorisotyön toimintasuunnitelmat, kunnan HYTE-kerroin, THL:n TEAvisari tiedonkeruu/ kulttuuri Seurataan: • nuorille aikuisille suunnattujen kulttuurihyvinvointisäätösten palveluiden määrää ja niihin käytettyä rahamäärää • toteutuneen toiminnan vaikutuksia ja vaikuttavuutta • toteutuneen toiminnan merkityksiä nuorille aikuisille ja koettua hyvinvointia (esim. Pienet onnistumistarinat - arviointimenetelmä)
Toimintaympäristö tukee hyvinvointia ja osallisuutta - otetaan taide mukaan uusien rakennusten ja tilojen suunnitteluun	• Otetaan taiteen ja kulttuurin ammattilaiset mukaan kehittämään toimintaympäristöjä esteettisemmiksi ja osallisuutta tukevammiksi tilojen, palveluiden, toiminnallisuuden ja asiakaspalvelun osalta • Otetaan nuoret aikuiset suunnittelemaan heille tarkoitettuja tiloja yhteistyössä arkkitehtien, taiteilijoiden ja kulttuurialan ammattilaisten kanssa • Määritellään uusien tilojen ja rakennusten rakentamisen ja tilojen kunnostamisen prosessin taiteen ja kulttuurin huomioimisen minimitaso (esim. prosenttiperaate) sekä käyttäjät huomioiva suunnitelmallinen toimintatapa hankkeiden kilpailutukseen ja toteutukseen	Kuntien sivistys- ja vapaa-aikatoimet, hyvinvointialue sekä sote-palveluiden johto ja henkilöstö Yhteistyössä: • Alueellinen hyte-työ ja -koordinaatio • Kirjastot • Taide- ja kulttuuritoimijat • Kolmannen ja yksityisen sektorin muut toimijat • Rakennuttajat ja tilapalvelut	Osana hyvinvointialueen toimintaympäristön kehittämistä	Sote-palveluiden kehittämis- ja toimintasuunnitelmat, kuntien hyvinvointikertomukset ja -suunnitelmat Seurataan: • Prosenssiperiaatteen toteutumista rakennushankkeissa • Tilojen käyttäjien hytävyyttä palveluihin • Käyttäjien osallistumista tilojen suunnitteluun

TAVOITE	TOIMENPITEET	VASTUUTAHO JA YHTEISTYÖKUMPPANIT	RAHOITUS	YHTEYS PÄÄTÖKSENTEKOON
Taide ja kulttuuri luovat parempaa työelämää	• Työpaikoille luodaan taukoliikunnan tapaan taukokulttuurimahdollisuuksia • Otetaan käyttöön taiteen keinoja hyödyntäviä pitkäkestoisia työhyvinvointipalveluja • Taiteilijat otetaan mukaan työelämän kehittämiseen (johtaminen, työhyvinvointi, strategiatyö, luova kehittäminen)	Työnantajat ja työikäisten terveyspalvelut Yhteistyössä: • Taidelaitokset ja taiteen ammatillaiset	Osana työpaikkojen kehittämis- ja työhyvinvointitoimintaa	Työnantajajärjestöjen strategiat Seurataan: • työhyvinvointi-mittareita • taiteen ja kulttuurin käytön yleisyyttä ja niihin käytetyn rahan määrää työpaikoilla
Työikäisten sosiaali- ja terveyspalvelut hyödyntävät taidetta ja kulttuuria	• Työikäisten sote-palveluissa otetaan käyttöön kulttuurilähete • Sote-palveluissa ml. työterveys hyödynnetään taidetta ja kulttuuria osana työhyvinvointia, johtamista ja tilasuunnittelua • Vahvistetaan kulttuurihyvinvointipalveluiden käyttöä osana työterveyspalveluiden ennaltaehkäisevää ja hoidollista työtä • Työikäisten sote-palveluihin luodaan palvelupolut taiteen ja kulttuurin palveluihin ja vahvistetaan henkilöstön palveluohjausosaamista • Taiteen ja kulttuurin menetelmiä käytetään osana asiakastyötä sote-palveluiden vastaanotoilla sekä ryhmien ja työyhteisöjen kanssa • Kulttuurihyvinvointi ja kulttuurinen aktiivisuus huomioidaan määräaikaisten terveystarkastuksen sekä eläköitymiseen liittyvissä haastatteluissa • Kehitetään toimintamalleja työterveystoimijoiden ja kulttuuripalveluiden yhteistyön lisäämiseksi sekä tuetaan työterveyden ammattilaisten kulttuurihyvinvointitietoutta	Hyvinvointialue, työikäisten sosiaali- ja terveyspalvelut Yhteistyössä: • Kuntien hyvinvointiryhmät • Taidelaitokset ja taiteen ammatillaiset • Oppilaitokset	Hyvinvointialue, työterveyspalveluiden tuottajat, taide- ja kulttuuritoimijat	Työterveyslaitoksen ja sosiaali- ja terveyspalvelujen strategiat ja toimintasuunnitelmat Seurataan: • taiteen ja kulttuurin käytön määrää terveyspalveluissa • työikäisten hyvinvointimittareita
Työikäisten oma kulttuurinen aktiivisuus kasvaa	• Lisätään kulttuurikaveritoimintaa työikäisille • Kehitetään sovellus, joka kannustaa kulttuurikunnan kohottamiseen • Omaehtoiselle kulttuuriselle toiminnalle luodaan mahdollisuuksia ja yhteisöllisiä tiloja, vrt. omatoimikirjastot	Kuntien hyvinvointiryhmät, kirjastot ja taide- ja kulttuuritoimijat Yhteistyössä: • Kolmas sektori • Vapaaehtoistoiminta • Yksityinen sektori • Vapaa sivistystyö	Toimijoiden yhteistyönä	Pirkanmaan alueellinen sekä ja kuntien hyvinvointikertomukset ja -suunnitelmat, kulttuurihyvinvointisuunnitelmat ja taide- ja kulttuuritoimijoiden toimintasuunnitelmat, kunnan HYTE-kerron, THL:n TEAvisari tiedonkeruu/ kulttuuri, asiakastyössä otetaan käyttöön vuonna 2023 valmistuva kulttuurihyvinvoinnin palvelutarjotin osana palveluohjausta ja ohjataan sekä henkilöstä että kuntalaisia käyttämään elintapaohjauksen palvelutarjotinta Seurataan: • työikäisten kulttuurista aktiivisuutta • kulttuurisen vapaaehtoistyön määrää • yhteisöllisten tilojen määrää • toiminnan vaikuttavuutta ja laadua
Kulttuuri-, taide- ja kirjastoala tekevät yhteistyötä muiden toimialojen kanssa	• Otetaan taide ja kulttuuri välineiksi kaupunkisuunnittelussa, lähidemokratian edistämisessä ja kansalaisten osallistumisessa yhteiskunnan kehittämiseen • Lisätään taiteen, kulttuurin ja kirjastojen yhteistyötä liikunnan ja ravitsemuksen kanssa	Kuntien johto, kulttuuritoimet, kirjastot ja hyvinvointiryhmät Yhteistyössä: • Taidelaitokset ja taiteen ammatillaiset • Kolmas sektori • Vapaa sivistystyö • Elintapaohjausta toteuttavat tahot	Eri toimialojen toimijoiden yhteinen budjetointi ja suunnittelu	Kaupunkisuunnittelun, lähidemokratian kehittämisen ja kansalaisten osallistumisen lisäämisen strategiat Seurataan: • syntyneen yhteistyön vaikuttavuutta • kansalaisten osallistumisaktiivisuutta yhteiskunnan kehittämiseen
Työelämän ulkopuolella olevat ovat osallisia taiteeseen ja kulttuuriin	• Otetaan käyttöön Kaikukortti, joka mahdollistaa taloudellisesti heikossa tilanteessa olevien osallistumisen • Tunnistetaan kirjastojen rooli ihmisten arjen kannattelijoina myös elämän nivelpaiheissa	Kuntien hyvinvointiryhmät, taidelaitosten johto Yhteistyössä: • Taiteen ammatillaiset • Kolmas sektori • Kirjastot	Toimijoiden yhteistyönä	Pirkanmaan alueellinen sekä kuntien hyvinvointikertomukset ja -suunnitelmat, kulttuurihyvinvointisuunnitelmat ja taidelaitosten toimintasuunnitelmat, kunnan HYTE-kerron, THL:n TEAvisari tiedonkeruu/ kulttuuri, asiakastyössä otetaan käyttöön vuonna 2023 valmistuva kulttuurihyvinvoinnin palvelutarjotin osana palveluohjausta ja ohjataan sekä henkilöstä että kuntalaisia käyttämään elintapaohjauksen palvelutarjotinta Seurataan: • työelämän ulkopuolella olevien osallistumismäärää kulttuuriin

OSALLISTUMISEENSA ERITYISTÄ TUKEA TARVITSEVAT				
TAVOITE	TOIMENPITEET	VASTUUTAHO JA YHTEISTYÖKUMPPANIT	RAHOITUS	YHTEYS PÄÄTÖSENTEKOON
Erityistä tukea tarvitsevilla on mahdollisuus osallistua taiteeseen ja kulttuuriin	• Helpotetaan osallistumista parantamalla taide-, kirjasto- ja kulttuuripalvelujen saavutettavuutta • Ohjataan osallistumiseensa erityistä tukea tarvitsevat kirjaston moniaisten aineistojen ja palvelujen pariin • Erityistä tukea osallistumiseensa tarvitsevat tulee ottaa mukaan heitä koskevien palveluiden suunnitteluun ja toteutukseen • Taidelaitosten tulee tuoda arvostaan esiin erityisryhmien tekemää taidetta • Huolehditaan kulttuurin ja taiteen opiskelu-, harrastus- ja esiintymistilojen esteettömyydestä • Edistetään erityisryhmiin kuuluvien henkilöiden mahdollisuuksia työllistä kulttuurin eri kentille • Huomioidaan taide ja kulttuuri osana henkilökohtaista budjetointia • Julkisin varoin tuettujen taidelaitosten ja kulttuuripalveluiden tulee tarjota henkilökohtaiselle avustajalle maksuton sisäänpääsy	Hyvinvointialueen sosiaali- ja terveyspalveluiden johto ja henkilökunta, kuntien sivistys-, vapaa-aika- ja kulttuuritoimet, taidelaitokset, kulttuuritoimijat ja taiteen ammatillaiset Yhteistyössä: • Kuntien hyvinvointiryhmät • Kuntien ja hyvinvointialueen vammaisneuvostot • Kolmas sektori • Taiteen perusopetuksen toimijat • Kirjastot • Kulttuuria kaikille -palvelu • Taide- ja kulttuuritoimintaa tuottavat järjestöt ja muut kolmannen sektorin toimijat	Taide- ja kulttuuritoimijat yhdessä sote-toimijoiden kanssa	Pirkanmaan alueellinen sekä kuntien hyvinvointikertomukset ja -suunnitelmat, kulttuurihyvinvointisuunnitelmat, taide- ja kulttuurialan toimijoiden toimintasuunnitelmat, kunnan HYTE-kerronin, THL:n TEAvisari tiedonkeruu/ kulttuuri; asiakastyössä otetaan käyttöön vuonna 2023 valmistuva kulttuurihyvinvoinnin palvelutarjoitin osana palveluohjausta ja ohjataan sekä henkilöstä että kuntalaisia käyttämään elintapaohjauksen palvelutarjoitinta Seurataan: • Palvelujen saavutettavuutta • Erityistä tukea tarvitsevien osallistumisen määrää taiteeseen ja kulttuuriin
Kehitetään tarvelähtöisiä kulttuuri- ja kirjastopalveluja ja sisältöjä erityistä tukea osallistumiseensa tarvitseville	• Kehitetään ja otetaan käyttöön tarvelähtöisiä kulttuuripalveluja sosiaali- ja terveyspalveluihin ja kotouttamistyyöhön • Tarjotaan kaikille saavutettavia taide- ja kulttuuripalveluja ja harrastamismahdollisuuksia, esim. muistisairaiden konsertti, vauvokino, nepsy-lasten sirkusryhmä, kuvallutukattu teatteriesitys • Kehitetään kirjaston moninaisia palveluja ja niiden saavutettavuutta • Järjestetään kulttuurikaveripalveluja erityistä tukea tarvitseville • Kehitetään sektorirajat ylittävää yhteistyötä palveluiden sisällössä ja asiakasohjauksessa, esim. lisätään mahdollisuuksia matalan kynnyksen taide- ja kulttuurikokeiluun • Kehitetään taide- ja kulttuurialan toimijoiden yhteisöasiamista erityistä tukea tarvitsevien yleisöjen ja taiteilijoiden toimijuuden vahvistamiseksi	Hyvinvointialueen sosiaali- ja terveyspalveluiden johto ja henkilökunta, kuntien sivistys-, vapaa-aika- ja kulttuuritoimet sekä kotoutumispalvelut, taidelaitokset, kulttuuritoimijat ja taiteen ammatillaiset Yhteistyössä: • Kirjastot ja hyvinvointiryhmät • Kuntien ja hyvinvointialueen vammaisneuvostot • Taidelaitokset ja -toimijat • Taide- ja kulttuuritoimintaa tuottavat järjestöt ja muut kolmannen sektorin toimijat • Erityisoppilaitokset	Toimijoiden yhteistyönä	Vastuutahojen toimintasuunnitelmat, kuntien hyvinvointikertomukset ja -suunnitelmat sekä kulttuurihyvinvointisuunnitelmat, kunnan HYTE-kerronin, THL:n TEAvisari tiedonkeruu/ kulttuuri, taide- ja kulttuuritoimijoiden toimintasuunnitelmat Seurataan: • Erityistä tukea tarvitsevien osallistumisen määrää • Toiminnan vaikuttavuutta ja laatua
Sosiaali- ja terveyspalveluissa ja toimintayksiköissä tuetaan kulttuuristen oikeuksien toteutumista kaikille	• Palkataan taitelijoita ja taidekasvattajia työskentelemään erilaisiin toimintaympäristöihin erityistä tukea tarvitsevien keskuudessa • Kehitetään toimintaa, jossa asukkaat, henkilökunta ja taide- ja kulttuuritoimijat ovat tasavertaisina taiteen ja kulttuurin äärellä	Hyvinvointialueen sosiaali- ja terveyspalveluiden johto ja henkilökunta Yhteistyössä: • Kuntien kulttuuritoimet ja hyvinvointiryhmät • Kuntien ja hyvinvointialueen vammaisneuvostot • Kirjastot • Taidetoimijat • Kolmas sektori	Toimijoiden yhteistyönä	Pirkanmaan hyvinvointialueen strategia, Pirkanmaan alueellinen sekä kuntien hyvinvointikertomukset ja -suunnitelmat ja kulttuurihyvinvointisuunnitelmat; mukana olevien toimialojen toimintasuunnitelmat Seurataan: • Toiminnan vaikuttavuutta ja laatua • Sote-laitosten asiakas- ja työttyväisyysistä • Asiakkaiden osallistumisen määrää
Edistetään kotoutumista taiteen ja kulttuurin keinoin	• Tarjotaan monipuolisia mahdollisuuksia tutustua eri taiteen lajeihin ja kulttuuripalveluihin • Lisätään Suomeen muuttaneiden pirkanmaalaisten yhteisöllisyyttä, osallisuutta, vertaistukea ja verkostoitumista • Edistetään kielen oppimista ja rohkaistaan itsellimaisuun ja itsetuntemukseen taiteen ja kulttuurin keinoin	Kuntien kotouttamispalvelut, sivistys- ja vapaa-aikatoimet sekä kuntien kulttuuripalvelut Yhteistyössä: • Kirjastot • Migri	Toimijoiden yhteistyönä	Kunnan HYTE-kerronin, THL:n TEAvisari tiedonkeruu/ kulttuuri, kunnan kotouttamisohjelma
Taide- ja kulttuuritoiminta mahdollistavat eri ikäisten, eri taustoista tulevien ja eri asemassa olevien ihmisten kohtaamisen ja yhdessä oppimisen	• Järjestetään mahdollisuuksia erilaisten ihmisten yhteiseen kulttuuritoimintaan esimerkiksi vahvistamalla päiväkotien, koulujen ja ikäihmisten ja kehitysvammaisten yksiköiden välillä	Hyvinvointialue, sosiaali- ja terveyspalveluiden johto ja henkilökunta sekä kuntien sivistys- ja vapaa-aikatoimet Yhteistyössä: • Kirjastot • Kulttuuripalvelut • Taiteen ammatillaiset • Taiteen perusopetus • Kolmas sektori	Toimijoiden yhteistyönä	Kunnan HYTE-kerronin, THL:n TEAvisari tiedonkeruu/ kulttuuri
Toimintaympäristö tukee hyvinvointia ja osallisuutta - otetaan taide mukaan uusien rakennusten ja tilojen suunnitteluun	• Otetaan taiteen ja kulttuurin ammatillaiset mukaan kehittämään toimintaympäristöä esteettisemmäksi ja osallisuutta tukevammaksi tilojen, palveluiden, toiminnallisuuden ja asiakaspalvelun osalta • Otetaan erityistä tukea osallistumiseensa tarvitsevat suunnittelemaan heille tarkoitettuja tiloja yhteistyössä arkkitehtien, taiteilijoiden ja kulttuurialan ammattilaisten kanssa • Määritellään uusien tilojen ja rakennusten rakentamisen ja tilojen kunnostamisen prosessiin taiteen ja kulttuurin huomioimisen minimitaso (esim. prosenttiperiaate) sekä käyttäjät huomioiva suunnitelmallinen toimintatapa hankkeiden kilpailutukseen ja toteutukseen	Hyvinvointialue ja sote-palveluiden johto Yhteistyössä: • Taide- ja kulttuuritoimijat • Rakennuttajat ja tilapalvelut	Osana sote-palveluiden infrastruktuuriin kehittämistä	Sote-palveluiden kehittämissuunnitelmat Seurataan: • Prosessiperiaatteen toteutumista rakennushankkeissa • Tilojen käyttäjien tyytyväisyyttä palveluihin • Käyttäjien osallistumista tilojen suunnitteluun

YLI 65-VUOTIAAT				
TAVOITE	TOIMENPITEET	VASTUUTAHO JA YHTEISTYÖKUMPPANIT	RAHOITUS	YHTEYS PÄÄTÖKSENTEKOON
Ikäihmisille tarjotaan edullisia tai maksuttomia kulttuurin osallistumis- ja harrastusmahdollisuuksia	- Taide- ja kulttuuritoimijat sekä alueelliset kohtaamispaikat (esim. lähtörit ja hyvinvointikeskukset) ottavat ikäihmiset huomioon palveluissaan ja niiden hinnoittelussa - Alueen toimijat kehittävät kulttuurisen vapaaehtoistoiminnan mahdollisuuksia - Lisätään kirjastojen kotipalvelun käyttöä, kirjastoauton laitospysäkkejä ja laitosten siirtokokoelmia; ohjataan maksuttomien kirjastopalveluiden ja ikäihmisille räätälöityjen kirjastopalvelujen pariin - Kehitetään helposti käytettäviä digitaalisia kulttuurisäälöjä - Toiminnan koordinoitiin osoitetaan oma resursointi - Asiakastyössä otetaan käyttöön vuonna 2023 valmistuva kulttuurihyvinvoinnin palvelutarjotin osana palveluohjausta ja ohjataan sekä henkilöstöä että kuntalaisia käyttämään elintapaohjauksen palvelutarjotinta	Kuntien sivistys-, kulttuuri- ja vapaa-ajanpalvelut, hyvinvointialueen ikäihmisten sote-palveluiden johto ja henkilökunta Yhteistyössä: - Kirjastojen johto ja henkilökunta - Taide- ja kulttuuritoimijat - Kunnan vanhusneuvosto - Kolmas sektori - Vapaa sivistystyö	Hyvinvointialue, toimijoiden yhteistyönä, vapaaehtoistoiminnan koordinoitiin rahoitus / kunnat ja 3. sektori	Pirkanmaan alueellinen sekä kuntien hyvinvointikertomukset ja -suunnitelmat sekä kunnan erilliset suunnitelmat, sote-palveluiden toimintasuunnitelmat, kunnan HYTE-kerron, THL:n TEAvisari tiedonkeruu/ kulttuuri Seurataan: - Yli 65-vuotiaiden osallistumisen määrää taiteeseen ja kulttuuriin sekä tilaisuuksien määrää - kulttuuripalveluiden vaikuttavuutta
Ikäihmiset ovat aktiivisia toimijoita taiteen ja kulttuurin kentällä	- Otetaan ikäihmiset mukaan heille suunnatun taide-, kirjasto- ja kulttuuritoiminnan suunnitteluun, toteutukseen ja päätöksentekoon - Tuodaan arvostaa esiin ikäihmisten tekemää taidetta	Hyvinvointialueen ikäihmisten sote-toimijat, kuntien sivistys-kulttuuri- ja vapaa-ajanpalvelut sekä taidelaitokset Yhteistyössä: - Kuntien vanhusneuvostot - Taiteen ammattilaiset - Kolmas sektori	Taide-, kirjasto-, kulttuuri- sekä sote-toimijoiden ja järjestöjen yhteistyönä	Taide- ja kulttuuritoimijoiden , kirjastotoimen sekä sote-toimijoiden toimintasuunnitelmat Seurataan: Yli 65-vuotiaiden osallistumisen määrää taiteeseen ja kulttuuriin sekä tilaisuuksien määrää
Sotepalveluiden piirissä olevien ikäihmisten tulee saada osallistua taiteeseen ja kulttuuriin sekä koki joina että tekijöinä	- Hoito- ja hoivailaitoksissa on henkilöitä, joiden toimenkuvaan kuuluu ikäihmisten kulttuuristen oikeuksien toteutumisesta huolehtiminen - Hoito- ja hoivailaitoksissa varataan riittävä resursointi kulttuuri- ja taidetoiminnan koordinoitiin yksikössä - Kartoitetaan henkilökunnan kulttuurinen osaaminen ja vahvuudet sekä innostetaan heitä käyttämään niitä työssä - Henkilökuntaa koulutetaan kulttuuriin ja taiteen käyttämisen mahdollisuuksista omassa työssä - Palkataan taitelijoita ja taidekasvattajia työskentelemään ikäihmisten palveluissa - Lisätään kirjaston kotipalvelujen käyttöä ja kirjastopalvelujen käyttöä hoivayksiköissä - Kehitetään sekä lähelle vietäviä että etä kulttuuripalveluita	Hyvinvointialueen ikäihmisten sote-palveluiden johto ja henkilökunta Yhteistyössä: - Kuntien kulttuuripalvelut, museopalvelut, kirjastot - Hyvinvointialueen ja kuntien vanhusneuvostot - Taiteen ammattilaiset - Kolmas sektori	Hyvinvointialue & toimijoiden yhteistyönä	Sote-palveluiden talous- ja toimintasuunnitelmat, linjaukset hoitohenkilökunnan työnkuvista, Kulttuuri ja elämä ilo osana PAHOSUA Seurataan: - syntyneen toiminnan vaikuttavuutta ja määrää - asiakkaiden tyytyväisyyttä palveluihin - henkilökunnan työtyytyväisyyttä
Ehkäistään ikäihmisten yksinäisyyttä ja syrjäytymistä	- Tunnistetaan syrjäytymisvaarassa olevat ikäihmiset, joiden toimi juus on rajallista - Otetaan käyttöön ikäihmisille suunnattu kulttuurilähetä tai -reseptitoimintamalli - Hyödynnetään tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti etsivän kulttuurisen vanhuustyön keinoja monialaisessa yhteistyössä - Hyödynnetään kulttuurihyvinvoinnin tieteellistä tutkimustietoa monialaisesti osana ennaltaehkäisevää työtä	Hyvinvointialue, kunnat, kolmas sektori, yritykset ja yhdysinnat Yhteistyössä: Hyvinvointialueen ja kuntien vanhusneuvostot	Yhteistyönä eri toimijoiden kesken	Pirkanmaan alueellinen sekä kuntien hyvinvointikertomukset a -suunnitelmat sekä erilliset suunnitelmat, sote-palveluiden toimintasuunnitelmat
Ennaltaehkäisevissä ja hoivapalveluissa edistetään ikäihmisten kulttuuristen tärpeiden kartoitusta sekä niiden toteutumista	- Ennaltaehkäisevissä palveluissa otetaan käyttöön kulttuurihyvinvoinnin palvelutarjotin osana palveluohjausta sekä ohjataan ikäihmisiä käyttämään palvelutarjotinta itsenäisesti - Edistetään ikäihmisten kulttuuristen tärpeiden toteutumista ikäihmisille suunnatun kulttuurilähteen tai -reseptin avulla sekä kannustetaan ikäihmisiä Elämän puu -julisteen täyttämiseen - Hoivapalveluiden piiriin tuleville ikäihmisille tehdään kulttuurisuunnitelma (esim. Kulttuuri ja elämänilo -suunnitelma) osana PAHOSUA. Siinä voidaan hyödyntää mm. Elämän puu -julistettä ja yksilöllisiä menetelmiä ja kirjauksia kuten musiikkimuisteluja ja -tahtoa	Hyvinvointialue, kunnat, kolmas sektori, yritykset ja yhdysinnat Yhteistyössä: Hyvinvointialueen ja kuntien vanhusneuvostot	Yhteistyönä eri toimijoiden kesken	Palvelu- ja hoitosuunnitelmien kirjaukset, asiakasohjauksen toimintasuunnitelmat, kulttuurinen henkilöprofiili (jos käytössä RAI-LTC) Seurataan: kulttuuristen tärpeiden toteutumista ja ikäihmisten osallistumista taide- ja kulttuuritoimintaan
Toimintaympäristö tukee hyvinvointia ja osallisuutta - otetaan taide mukaan uusien rakennusten ja tilojen suunnitteluun	- Otetaan taiteen ja kulttuurin ammattilaiset mukaan kehittämään toimintaympäristöä esteettisemmäksi ja osallisuutta tukevammaksi tilojen, palveluiden, toiminnallisuuden ja asiakaspalvelun osalta - Otetaan yli 65-vuotiaat suunnittelemaan heille tarkoituja tiloja yhteistyössä arkkitehtien, taitelijoiden ja kulttuurialan ammattilaisten kanssa - Määritellään uusien tilojen ja rakennusten rakentamisen ja tilojen kunnostamisen prosessin taiteen ja kulttuurin huomioimisen minimitaso (esim. prosenttiperiaate) sekä käyttäjät huomioiva suunnitelmallinen toimintatapa hankkeiden kilpailutukseen ja toteutukseen - Uusien ja kunnostettavien alueellisten kohtaamispaikkojen (esim. lähtörit ja hyvinvointikeskukset), palveluasumisen ja hoivakotien suunnittelussa otetaan taide- ja kulttuuritoimijat sekä ikäihmiset mukaan jo suunnitteluprosessin alusta lähtien	Hyvinvointialue ja sote-palveluiden johto Yhteistyössä: - Taide- ja kulttuuritoimijat - Hyvinvointialueen vanhusneuvosto - Rakennuttajat ja tilapalvelut	Osana sote-palveluiden infrastruktuurin kehittämistä	Sote-palveluiden kehittämissuunnitelmat Seurataan: - Prosessiperiaatteen toteutumista rakennushankkeissa - Tilojen käyttäjien tyytyväisyyttä palveluihin - Käyttäjien osallistumista tilojen suunnitteluun
Ikäihmisille on tarjolla monipuolista ja moniammatillisesti tuotettua kulttuuria ja taidetta	- Kartoitetaan ikäihmisten parissa työskentelevän henkilökunnan kulttuurinen osaaminen sekä innostetaan henkilökuntaa käyttämään omia kulttuurisia vahvuuksia ja osaamista työssä - Kulttuuri- ja taidetoiminnan koordinoitiin ikäihmisten palveluissa varataan tarvittavat resurssit - Pirkanmaan Kulttuuriparkin hyödyntäminen monipuolisen kulttuuri- ja taidesisältöjen varmistamiseksi - Lisätään taitelijoiden ja kulttuurialan ammattilaisten työllistymismahdollisuuksia ikäihmisten palveluissa - Kulttuuritoimijoiden tuottamat sisällöt ovat monipuolisia ja viestintä kohdennettua	Hyvinvointialue ja sote-palveluiden johto Yhteistyössä: - Taide- ja kulttuuritoimijat - Hyvinvointialueen vanhusneuvosto	Hyvinvointialue & yhteistyönä eri toimijoiden kesken	Kunnan HYTE-kerron, THL:n TEAvisari tiedonkeruu/ kulttuuri
Taide- ja kulttuuritoiminta mahdollistavat eri ikäisten, eri taustoista tulevien ja eri asemassa olevien ihmisten kohtaamisen ja yhdessä oppimisen	- Järjestetään mahdollisuuksia erilaisten ihmisten yhteiseen kulttuuritoimintaan esimerkiksi vahvistamalla päiväkotien, koulujen ja ikäihmisten ja kehitysvammaisten yksiköiden välillä - Vahvistetaan monikulttuuristen työtekijöiden kulttuurista ymmärrystä ja hyödynnetään heidän osaamistaan. Otetaan huomioon ikääntyvän väestön monipuoliset taustat esim. maahanmuuttajatausta ja kulttuurivähemmistöt, ja hyödynnetään järjestökentän erityisosaamista tässä	Hyvinvointialue, sote-palveluiden johto ja henkilökunta, kuntien sivistys- ja vapaa-ajatoimet Yhteistyössä: - Kirjastot - Kulttuuripalvelut - Taiteen ammattilaiset - Taiteen perusopetus - Kolmas sektori	Toimijoiden yhteistyönä	Kunnan HYTE-kerron, THL:n TEAvisari tiedonkeruu/ kulttuuri,

SAIRAALAPALVELUT JA YMPÄRIVUOROKAUTISET HOIVA- JA ASUMISPALVELUT				
TAVOITE	TOIMENPITEET	VASTUUTAHO JA YHTEISTYÖKUMPPANIT	RAHOITUS	YHTEYS PÄÄTÖKSENTEKOON
Luodaan ja otetaan käyttöön sairaalapalveluiden kulttuurihyvinvointisuunnitelma	- Laaditaan sairaalapalveluiden kohdennettu kulttuurihyvinvointisuunnitelma - Suunnitelma otetaan käyttöön kaikissa sairaalapalveluiden yksiköissä	Suunnitelman laatiminen: Kulttuurihyvinvointipalveluiden palveluohjaus Pirkanmaalla - KUPPI-hanke (10/2023 asti) yhteistyössä hyvinvointialueen ja sairaalapalveluiden kanssa Suunnitelman käyttöönotto: sairaalapalveluiden johto ja yksiköiden nimetyt vastuutahot	Suunnitelman laatiminen: KUPPI-hanke/ THL ja Sairaanhoidopiiri/ Hyvinvointialue Toimeenpano ja rahoituksen koordinointi: Hyvinvointialue ja monikanavarahoitus yhteistyökumppanien kanssa	Osana sairaalapalvelutuotannon ohjausta sekä alueellista hyvinvointikertomusta ja -suunnitelmaa
Lisätään taiteen, kulttuurin ja kirjastojen käyttöä ehkäisevässä ja ennakkoivassa työssä	- Lisätään asiakkaiden ohjausta ja osallistumismahdollisuuksia taide- ja kulttuuripalveluihin - Kehitetään kirjaston räätälöityjä palveluja ja lisätään niiden saatavuutta - Lisätään esitysvierailujen määrää erikoissairaanhoidossa ja hoiva- ja asumispalveluissa	Hyvinvointialue, sairaalapalvelut ja ympärivuorokautiset hoiva- ja asumispalvelut; yksiköiden johto Yhteistyössä: - Alueellinen hyte-työ ja -koordinaatio - Kirjastot - Taide- ja kulttuuritoimijat - Potilasjärjestöt - Kolmannen ja yksityisen sektorin muut toimijat	Toimijoiden yhteistyönä	Sairaalapalveluiden kulttuurihyvinvointisuunnitelma, hyvinvointialueen ja hoiva- ja asumispalveluiden toimintasuunnitelmat Seurataan: - Taiteen ja kulttuurin vaikutusta - Asiakkaiden tyytyväisyyttä palveluihin - Henkilökunnan työtyytyväisyyttä
Vahvistetaan taiteen ja kulttuurin käyttöä hoitotyössä, kuntoutuksessa ja terapioissa	- Kehitetään ja otetaan käyttöön taide- ja kulttuurilähtöistä sosiaalisia kohtaamisia, vuorovaikutusta ja osallisuutta edistävää ryhmätoimintaa - Otetaan käyttöön taiteen ja kulttuurin menetelmiä kivun ja stressin lievittämiseen ja kuntoutumisen edistämiseen - Kehitetään kirjaston räätälöityjä palveluja ja lisätään niiden saatavuutta - Koulutetaan henkilöstöä taiteen ja kulttuurin mahdollisuuksista ja menetelmistä - Hyödynnetään Pirkanmaan hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen palveluverkkoa - Varmistetaan taideterapian riittävät toimintaedellytykset osana sairaalapalveluiden kokonaisuutta - Kehitetään taide ja kulttuuritoiminnan kirjaamisen malleja ja otetaan soveltuvin osin käyttöön, mm. vapaaehtoisen kirjaamisen malli - Palvelu- ja hoitosuunnitelmissa (PAHOSUT) huomioidaan soveltuvin osin taide ja kulttuuritoiminnan yksilölliset mahdollisuudet ja hyödyntäminen	Hyvinvointialue, sairaalapalvelut ja ympärivuorokautiset hoiva- ja asumispalvelut; yksiköiden johto Yhteistyössä: - Alueellinen hyte-työ ja -koordinaatio - Kirjastot - Taide- ja kulttuuritoimijat - Potilasjärjestöt - Kolmannen ja yksityisen sektorin muut toimijat	Osana hyvinvointialueen hoidon ja kuntoutuksen rahoitusta	Sairaalapalveluiden kulttuurihyvinvointisuunnitelma, Hyvinvointialueen ja hoiva- ja asumispalveluiden toimintasuunnitelmat Seurataan: - Taiteen ja kulttuurin vaikutusta - Asiakkaiden tyytyväisyyttä palveluihin - Henkilökunnan työtyytyväisyyttä - Taideterapian vaikuttavuutta ja määrää
Seurataan taiteen ja kulttuurin suunnitelmallista ja monipuolista käyttöä sairaalapalveluissa (ml. terveyskeskusten osastot)	- Osoitetaan kulttuurihyvinvointiin budjetti toimialueittain jonka käyttöä raportoidaan vuosittain - Kehitetään raportoinnin menetelmiä ja nimetään vastuut sekä velvollisuudet raportoinnin osalta - Luodaan yhteisiä tiedonkeruun toimintatapoja kulttuurihyvinvointipalveluiden tuottajien kanssa (mm. Pienet onnistumistarinat)	Hyvinvointialue, sairaalapalvelut, taide- ja kulttuuritoimijat, hyte-koordinaatio (SOTEKU-tehtävät)	Hyvinvointialue	Sairaalapalveluiden kulttuurihyvinvointisuunnitelma Seurataan: - Kulttuurihyvinvoinnin vaikutusta - Potilastytyytyväisyyttä - Henkilökunnan työtyytyväisyyttä
Toimintaympäristö tukee hyvinvointia, paranemista ja osallisuutta - otetaan taide mukaan uusien rakennusten ja tilojen suunnitteluun	- Otetaan taiteen ja kulttuurin ammatillaiset mukaan kehittämään toimintaympäristöä esteettisemmäksi ja osallisuutta tukevammaksi tilojen, palveluiden, toiminnallisuuden ja asiakaspalvelun osalta - Määritellään uusien tilojen ja rakennusten rakentamisen ja tilojen kunnostamisen prosessiin taiteen ja kulttuurin huomioiden minimitaso (esim. prosenttiperiaate) sekä käyttäjät huomioiva suunnitelmallinen toimintatapa hankkeiden kilpailutukseen ja toteutukseen - Asiakkaat ja heidän läheisensä otetaan mukaan toimintaympäristöjä ja heitä koskevaa taide- ja kulttuuritoimintaa sekä kirjastopalveluja suunniteltaessa	Hyvinvointialue, sairaalapalvelut ja ympärivuorokautiset hoiva- ja asumispalvelut; yksiköiden johto Yhteistyössä: - Alueellinen hyte-työ ja -koordinaatio - Kirjastot - Taide- ja kulttuuritoimijat - Potilasjärjestöt - Kolmannen ja yksityisen sektorin muut toimijat - Rakennuttajat ja tilapalvelut	Osana hyvinvointialueen toimintaympäristön kehittämistä	Sairaalapalveluiden kulttuurihyvinvointisuunnitelma, hyvinvointialueen ja hoiva- ja asumispalveluiden toimintasuunnitelmat Seurataan: - Prosessiperiaatteen toteutumista rakennushankkeissa - Tilojen käyttäjien tyytyväisyyttä palveluihin - Käyttäjien osallistumista tilojen suunnitteluun
Taide- ja kulttuuritoiminta mahdollistavat eri ikäisten, eri taustoista tulevien ja eri asemassa olevien ihmisten kohtaamisen ja yhdessä oppimisen	Järjestetään mahdollisuuksia erilaisten ihmisten yhteiseen kulttuuritoimintaan esimerkiksi vahvistamalla päiväkotien, koulujen ja ikäihmisten ja kehitysvammaisten yksiköiden välillä	Hyvinvointialue, sote-palveluiden johto ja henkilökunta, kuntien sivistys- ja vapaa-aikatoimet Yhteistyössä: - Kirjastot - Kulttuuripalvelut - Taiteen ammatillaiset - Taiteen perusopetus - Kolmas sektori	Toimijoiden yhteistyönä	Hyvinvointialueen ja hoiva- ja asumispalveluiden toimintasuunnitelmat

3.5 Seuranta ja arviointi

Tässä suunnitelmassa vastuu seurannasta ja arvioinnista on jakautunut kaikille toimintaa tuottaville ja järjestäville tahoille ja sitä toteutetaan yhdessä. Kulttuurihyvinvoinnin alueellisen kokonaistilanteen kehittymisen ja tämän suunnitelman toteutumisen seuranta kuuluu tulevan hyvinvointialueen HYTE-rakenteisiin sijoittuvan SOTEKU-koordinaation vastuulle. Suunnitelman toteutumisesta raportoidaan alueellisessa hyvinvointikertomuksessa. Kunnassa kulttuurihyvinvoinnin seurannasta ja kulttuurihyvinvointitoiminnan raportoinnista hyvinvointikertomuksessa vastaa kunnan nimeämä henkilö. Alueellisella SOTEKU-koordinaatiolla on keskeinen rooli yhteistyörakenteiden toimivuuden takaamisessa ja olemassa olevien verkostojen kehittämisessä.

Kulttuurihyvinvointiin liittyvän päätöksenteon ja hyvinvointijohtamisen tulee perustua tutkimustietoon kulttuurin ja taiteen vaikutuksista sekä tietoon kulttuurihyvinvointitoiminnan ja -palveluiden vaikutuksista ja vaikuttavuudesta. Kuntien aktiivinen rooli kulttuuritiedon keräämisessä ja järjestelmällisyys **Kulttuurin TEAviisarin** tuottaman tiedon hyödyntämisessä ovat edellytyksiä alueelliselle kehitymiselle.

Yhteisötaiteilija ja muusikko Sanette Sevón pitää muskaria perhepäivähoitajan kotona keväällä 2022. Toiminta on osa Taiteilija päiväkodissa -hanketta. Kuva: Kulttuurikeskus PiiPoo.

Vuonna 2017 julkaistun Pirkanmaan alueellisen kulttuurihyvinvointisuunnitelman toteutumisesta arvioitaessa kävi ilmi, että seurannan ja arvioinnin rakenteet ja toimintatavat ovat vielä hyvin puutteelliset. Seuraaville vuosille ehdotetaan yhä tiiviimpää ja suunnitelmallisempaa tiedon keruun, seurannan ja arvioinnin kokonaisuutta. Tieto kulttuurihyvinvoinnin syntymisestä ja vaikutuksista vaatii havainnointia, kohtaamisia ja tulkintaa. Palveluita käyttävillä ja omaehtoisesti kulttuurisisältöjä tuottavilla **ihmisillä tulee olla mahdollisuus osallistua** arviointiin ja seurantatiedon tuottamiseen.

Pirkanmaalla on kaikki edellytykset toimia kulttuurihyvinvointitiedon tuottamisen ja hyödyntämisen valtakunnallisena edelläkävijänä. **Yhdessä sovittujen indikaattorien** hyödyntäminen, laadullisen ja määrällisen kulttuurihyvinvointitiedon systemaattinen kerääminen ja alueellinen koostaminen ovat lähivuosina mahdollisia. Tässä suunnitelmassa ehdotetaan alueellisesti yhteneväisten laadullisten ja määrällisten tiedonkeruumenetelmien ja arviointityökalujen kehittämistä ja käyttöönottoa. Näistä esimerkkejä ovat THL:n osallisuuden kokemusta mittaava [osallisuusindikaattori](#), osallisuutta edistävän toiminnan vaikutusmekanismeja selvittävä [Pienet onnistumistarinat -arviointityökalu](#) (myös THL) sekä kehitteillä oleva vapaaehtoisen kulttuurikirjaamisen malli³³.

Pidemmän aikavälin tavoitteet liittyvät vaikuttavuuden mittaamiseen ja tulosten hyödyntämiseen hyvinvointialueen ja kuntien päätöksenteossa ja johtamisessa. Esimerkiksi kulttuurihyvinvointitoiminnan taloudellista arviointia tutkiva ja kehittävä ArtWell-hanke päättyy keväällä 2023, minkä jälkeen sen ehdottamia malleja voitaneen hyödyntää hyvinvointialueella ja kunnissa.

³³ Ks. lisää suunnitelman luku 5.5, "Toiminnan ohjaus- ja yhteistyömallit"

4 Tietoperusta

4.1 Kulttuurihyvinvoinnin perusta ja nykytilanne

Kulttuurihyvinvoinnin perusta on kulttuuristen oikeuksien yhdenvertaisen toteutumisen sekä hyvinvoinnin, terveyden ja osallisuuden edistämisessä. Kulttuurihyvinvointi kiinnittyy vahvasti monialaiseen yhteistyöhön, ja sen perusta rakentuu useiden eri lakien kokonaisuudesta.

4.1.1 Kulttuuritoimintaa ohjaavat lait, strategiat ja suositukset

Kulttuuritoiminnan järjestäminen ja kuntalaisten hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen ovat kunnan perustehtäviä. **Kulttuurihyvinvointitoiminnan lakiperusta** kunnissa on muun muassa vuonna 2019 uudistetussa [laissa kuntien kulttuuritoiminnasta](#), [laissa sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä](#) (2021), [kuntalaissa](#) (2015), [yhdenvertaisuuslaissa](#) (2014), [laissa yleisistä kirjastoista](#) (2016), [museolaissa](#) (2019) ja [laissa vapaasta sivistystyöstä](#) (1998).

Kulttuuritoimintalain (166/2019 § 3) määrittelemien tehtävien mukaan kuntien tulee:

- 1) edistää kulttuurin ja taiteen yhdenvertaista saatavuutta ja monipuolista käyttöä
- 2) luoda edellytyksiä ammattimaiselle taiteelliselle työlle ja toiminnalle
- 3) edistää kulttuurin ja taiteen harrastamista sekä niihin liittyvää kansalaistoimintaa
- 4) tarjota mahdollisuuksia kulttuurin ja taiteen eri muotojen ja alojen tavoitteelliseen taide- ja kulttuurikasvatukseen
- 5) edistää kulttuuriperinnön ylläpitämistä ja käyttöä sekä paikallista identiteettiä tukevaa ja kehittävää toimintaa
- 6) edistää kulttuuria ja taidetta osana asukkaiden hyvinvointia ja terveyttä, osallisuutta ja yhteisöllisyyttä sekä paikallista ja alueellista elinvoimaa
- 7) edistää kulttuurista vuorovaikutusta ja kansainvälistä toimintaa ja toteuttaa muita kulttuuriin ja taiteeseen liittyviä toimia.

Kulttuuri ja taide ovat osa jokapäiväistä elämää, ja siten myös osa hoivaa ja hoitoa. Lait mahdollistavat taiteen ja kulttuurin hankkimisen myös sosiaali- ja terveyspalveluna. On lain tulkitsijasta kiinni, miten taide ja kulttuuri sijoittuvat palvelun sisään. **Kulttuurihyvinvointitoiminnan lakiperusta sosiaali- ja terveydenhuollossa** muodostuu muun muassa [terveydenhuoltolaista](#) (2010), [sosiaalihuoltolaista](#) (2014), [laista sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä](#) (2021), [laista hyvinvointialueesta](#) (2021), [vammaispalvelulaista](#)³⁴ ja [yhdenvertaisuuslaista](#) (2014).

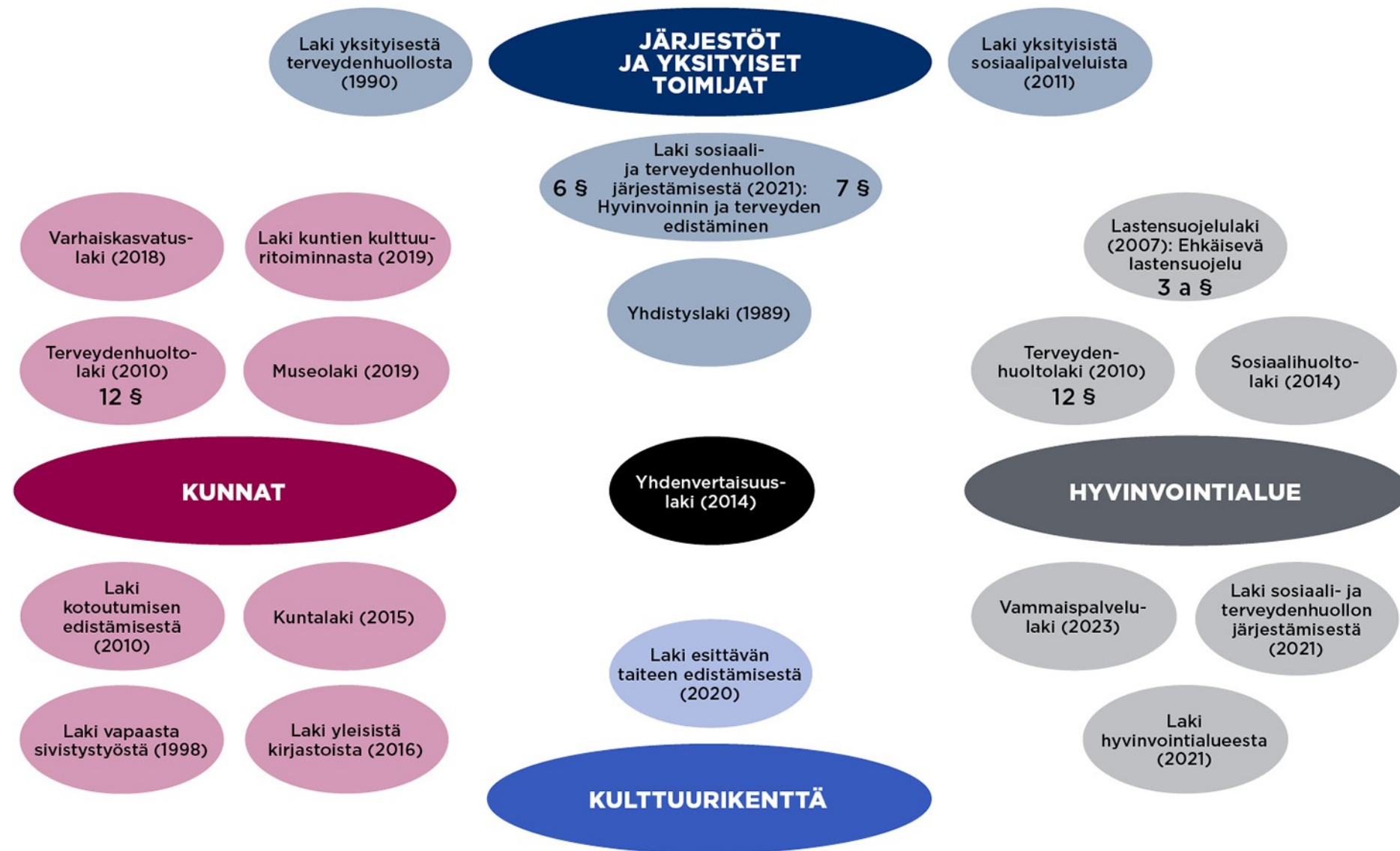
Kulttuurihyvinvointityötä- ja toimintaa määrittävät myös muun muassa järjestöjä, yhdistyksiä, yksityistä sektoria ja kulttuurikenttää koskevat lait. Kulttuurihyvinvoinnin lakiperustaa on hahmoteltu toimijälähtöisesti seuraavan sivun kuvassa. Kuten edellä mainittu, kulttuurihyvinvointi kiinnittyy vahvasti monialaiseen yhteistyöhön. On tärkeää tiedostaa eri alojen ammattilaisten toiminnan taustalla vaikuttava lainsäädäntö, eettistä perustaa unohtamatta.

Lakien lisäksi **kulttuurihyvinvointitoimintaa** kansallisesti, alueellisesti ja paikallisesti **ohjaavat** eri hallinnonalojen **ministeriöiden suositukset**, lakeihin kirjatut **yleissopimukset** ja viranomaisia myös [saavutettavuusdirektiivi](#) ja sitä seuraava kansallinen lainsäädäntö (2019).

Suosituksista hyvä esimerkki on ikääntyneiden kulttuoriosallistumisen kannalta tärkeät kirjaukset, jotka löytyvät sosiaali- ja terveysministeriön [Laatusuosituksista hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi 2020–2023](#) sekä [Kansallisesta ikäohjelmasta vuoteen 2030](#). Vammaisten henkilöiden osallistumista yhteiskuntaan turvaa esimerkiksi [Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista \(erityisesti 30 artikla\)](#).

Vuosina 2016–2018 opetus- ja kulttuuriministeriön asettaman [Taiteen prosenttiperiaatteen laajentamisen kärkihankkeen](#) tavoitteena oli parantaa taiteen ja kulttuurin saavutettavuutta ja siten edistää taiteen hyvinvointivaikutuksia. Hankkeen osana opetus- ja kulttuuriministeriö ja sosiaali- ja terveysministeriö julkaisivat [Suosituksen taiteen ja kulttuurin saatavuuden ja saavutettavuuden parantamiseksi sosiaali- ja terveydenhuollossa – mukaan lukien hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen](#), joka linjaa kulttuurihyvinvointia edistäviä tavoitteita ja toimia. Hankkeen aikana käynnistettiin Kulttuurin TEAviisarin kehittäminen. Ensimmäinen valtakunnallinen [Kulttuurin TEAviisari -tiedonkeruu](#) toteutettiin vuonna 2019 ja jatkossa kysely toteutetaan kunnille joka toinen vuosi.

³⁴ Vammaispalveluja koskevaa lainsäädäntöä uudistetaan. Hallituksen esitys on annettu eduskunnalle syksyllä 2022. Laki tulisi voimaan 1.1.2023. (STM 2022)

Kulttuurihyvinvointitoiminnan, -palveluiden sekä niiden järjestämisen ja hankkimisen perusta rakentuu useiden lakien kokonaisuudesta. Kuvaan on koottu esimerkkejä niistä. Kuva: Suvi Laakso. Grafiikka: Teija Longi.

Vuonna 2021 julkaistulla [Hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistäminen 2030 periaatepäätöksellä](#) linjataan niitä toimia, joilla suomalaisten hyvinvoinnin ja terveyden eriarvoisuus saadaan vähenemään vuoteen 2030 mennessä. Periaatepäätös tukee Marinin hallitusohjelman toimeenpanoa, toteuttaa ministeriöiden strategisia tavoitteita ja vahvistaa [hyvinvointitalousajattelua](#). Se on osa YK:n kestävän kehityksen tavoiteohjelman ([Agenda 2030](#)) toimeenpanoa Suomessa.

Kulttuurihyvinvointi näkyy vahvasti periaatepäätöksen [toimeenpanosuunnitelmassa](#), jossa kuvataan konkreettiset toimet, vastuut, seuranta ja aikataulutus työn etenemiseksi. Hyvinvointialueiden toiminnassa kulttuurihyvinvointi nostetaan esiin esimerkiksi seuraavissa toimenpiteissä³⁵:

Toimenpide 99: Tulevien hyvinvointialueiden palvelustrategiassa kuvataan hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistämisen tavoitteet ja toimenpiteet sisältäen tulevien hyvinvointialueiden ja kuntien yhdyspinnalla olevat palvelut ja palveluketjut, kuten elintapaohjauksen ja kulttuurihyvinvoinnin palveluketjut.

Toimenpide 100: Tulevat hyvinvointialueet vakiinnuttavat taide- ja kulttuurilähtöiset hyvinvointipalvelut, terveyttä ja hyvinvointia edistävää taide- ja kulttuuritoiminnan sekä kulttuuriset oikeudet osaksi hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä sekä sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden suunnittelua, toteutusta ja seurantaa.

Toimenpide 104: Tulevat hyvinvointialueet, kunnat ja järjestöt sekä muut alueelliset toimijat seuraavat terveyttä ja hyvinvointia edistävää taide- ja kulttuuritoimintaa ja kulttuuristen oikeuksien toteutumista osana yhdyspintapalveluita sekä osana hyvinvointikertomuksia.

Pirkanmaan Tanssin Keskuksen yli 60-vuotiaiden tanssiryhmä Vapaavarssi harjoitteli esitystään Liikelaiturilla yhteisötanssitaiteilija-koreografi Marjo Hämäläisen ohjauksessa toukokuussa 2022. Kuva: Olli Nordling.

³⁵ Valtioneuvosto (2021), 35–36

Filharmonian minikonsertti Kalkunvuoren päiväkodissa keväällä 2021. Toiminta on osa Tampereen kaupungin varhaiskasvatuksen Taidekaari-kulttuurikasvatusohjelmaa. Kuva: Hanna Pielikko.

Tutkimustietoon perustuvat politiikkasuositukset

Tutkimushankkeissa laaditaan yhä useammin tieteelliseen tutkimukseen perustuvia politiikkasuosituksia päätöksenteon tueksi. Hyvänä kulttuurihyvinvointiin liittyvänä esimerkkinä tällaisista suosituksista toimivat Taideyliopiston koordinoiman monitieteisen [ArtsEqual-tutkimushankkeen](#) (2015–2021) politiikkasuositukset, joiden tarkoitus on päätöksenteon ohella tukea taiteen uusien palvelujen vakiinnuttamista.

Hankkeessa tutkittiin yhteistyössä yli 50 vuorovaikutuskumppanin kanssa, kuinka taide julkisena palveluna voisi lisätä yhteiskunnallista tasa-arvoa ja hyvinvointia 2020-luvun Suomessa. Hanketta rahoitti Suomen Akatemian strategisen tutkimuksen neuvosto, ja siinä toimi yli 90 tutkijaa eri pituisina tutkimuskausina.

Suosituksia on kaksitoista:

- 1) [Kulttuuristen oikeuksien toteutuminen sote-palveluissa turvattava](#)
- 2) [Taide- ja kulttuuritoimintaa hyödynnettävä yksinäisyyden torjumisessa](#)
- 3) [Oppilaan yhdenvertainen oikeus laadukkaaseen musiikinopetukseen peruskoulussa turvattava](#)
- 4) [Peruskoulusta tulee rakentaa Suomen suurin kulttuurikeskus](#)
- 5) [Taidetoimintaa lisättävä työhyvinvoinnin vahvistamisessa](#)
- 6) [Taiteilijoiden turvapaikkaprosesseja tulee kehittää](#)
- 7) [Taiteen prosenttiperiaate laajennettava sote-palveluihin](#)
- 8) [Saavutettavuus ja esteettömyys taiteen perusopetuksen lähtökohdaksi](#)
- 9) [Koulun toimintakulttuurissa ja pedagogiikassa huomioitava kokonaisvaltainen kehollisuus ja tanssin pedagogiset mahdollisuudet](#)
- 10) [Etsivä kulttuurityö lisättävä lasten ja nuorten kulttuurisen osallisuuden tueksi](#)
- 11) [Kulttuurin ja taiteen roolia vahvistettava terveydenhuollossa](#)
- 12) [Kohtuullista mukauttamista toteutettava musiikinopetuksen yhdenvertaisuuden edistämiseksi](#)

4.1.2 Alueellinen ja kuntatason kehittäminen

Pirkanmaalaisten kuntien tahtotilaa kulttuurin ja taiteen sekä kulttuurihyvinvoinnin edistämiseksi voi kuvata erittäin hyväksi. Valtaosa pirkanmaalaisista kunnista on mukana vuosien 2021-2024 aikana Euroopan kulttuuripääkaupunkihaun jatkohankkeessa ([Operaatio Pirkanmaa](#)), Kulttuurihyvinvoinnin palveluohjauksen kehittämishankkeessa ([KUPPI-hanke](#)) sekä kulttuurin alueellisen kehittämistehtävän toteutuksessa ([Kulttuuri ja taide virtaa -projekti](#)).

Lisäksi alueellista [kehittämiskirjastotoimintaa](#) toteutetaan Pirkanmaan ja Keski-Suomen alueella Tampereen kaupunginkirjastossa. Myös haasteita kulttuurihyvinvoinnin edistämiseksi Pirkanmaalla on tunnistettu. Näitä ovat mm. kuntakohtaiset erot kulttuuripalveluiden tarjonnassa ja saatavuudessa, puutteelliset yhteistyörakenteet ja niiden vakiinnuttaminen sekä vähäinen tieto kulttuurihyvinvoinnista.

[TEAvisari](#) on THL:n ylläpitämä verkkopalvelu ja terveyden edistämisen vertailutietojärjestelmä, joka muodostuu eri toimintojen kokonaisuudesta. Toimintoja ovat perusterveydenhuolto, liikunta, perusopetus, toisen asteen koulutus, kuntajohto ja kulttuuri.

TEAvisari on työväline kunnille. Tiedot kuvaavat terveydenedistämiskäytännöistä (TEA) eli kunnan toimintaa asukkaidensa terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi." Tietoa kerätään säännöllisesti kahden vuoden välein. Kulttuurin toimialalta tietoa on kerätty kahdesti, vuonna 2019 ja vuonna 2021. [Kulttuurin TEAvisarin 2021 tulosten](#) mukaan Pirkanmaan vahvuudet ("toteutuu hyvin") ovat:

- kirjastoista aineistoja lainaavien määrä suhteutettuna asukaslukuun;
- fyysiset kirjastokäyntien määrä suhteutettuna asukaslukuun;
- paljon sosiaali- ja terveyspalveluja tarvitsevien, kotona asuvien ikäihmisten huomioiminen kulttuuripalveluita järjestäessä;
- lasten ja nuorten kulttuurikasvatuksen edistäminen tarjoamalla mahdollisuus harrastaa taidetta ja kulttuuria perusopetuksen yhteydessä järjestettävillä harrastustunneilla;

- kulttuurihyvinvoinnin strateginen edistäminen esimerkiksi erillisin kulttuurihyvinvointisuunnitelmin tai osana laajaa hyvinvointikertomusta;
- kulttuurihyvinvoinnin kokonaisuuden sijoittaminen tietyn hallinnon-alan koordinoitavaksi;
- kulttuurihyvinvoinnista vastaavien henkilöiden nimeäminen kunnissa;
- kuntien kulttuuritoimintain (166/2019) käsittely luottamus-henkilöhallinnossa (lautakunta/valiokunta tms.)

Vuoden 2021 Kulttuurin TEAviisarin mukaan pirkanmaalaisilla kunnilla on paljon kehitettävää

- taiteen perusopetukseen osallistuvien lasten ja nuorten suhteellisen osuuden (alle 18-vuotiaista) esittelyssä kuntien johtoryhmille ja/tai hyvinvoinnin ja terveyden edistämisestä vastaavalle työryhmälle
- raportoinnissa kuntien laajoissa hyvinvointikertomuksissa, toimintakertomuksissa ja/tai muissa virallisissa asiakirjoissa
- opiskelun tai työelämän ulkopuolella olevien nuorten sekä kaiken ikäisten työttömien huomioimisessa kulttuuripalveluita järjestäessään.³⁶

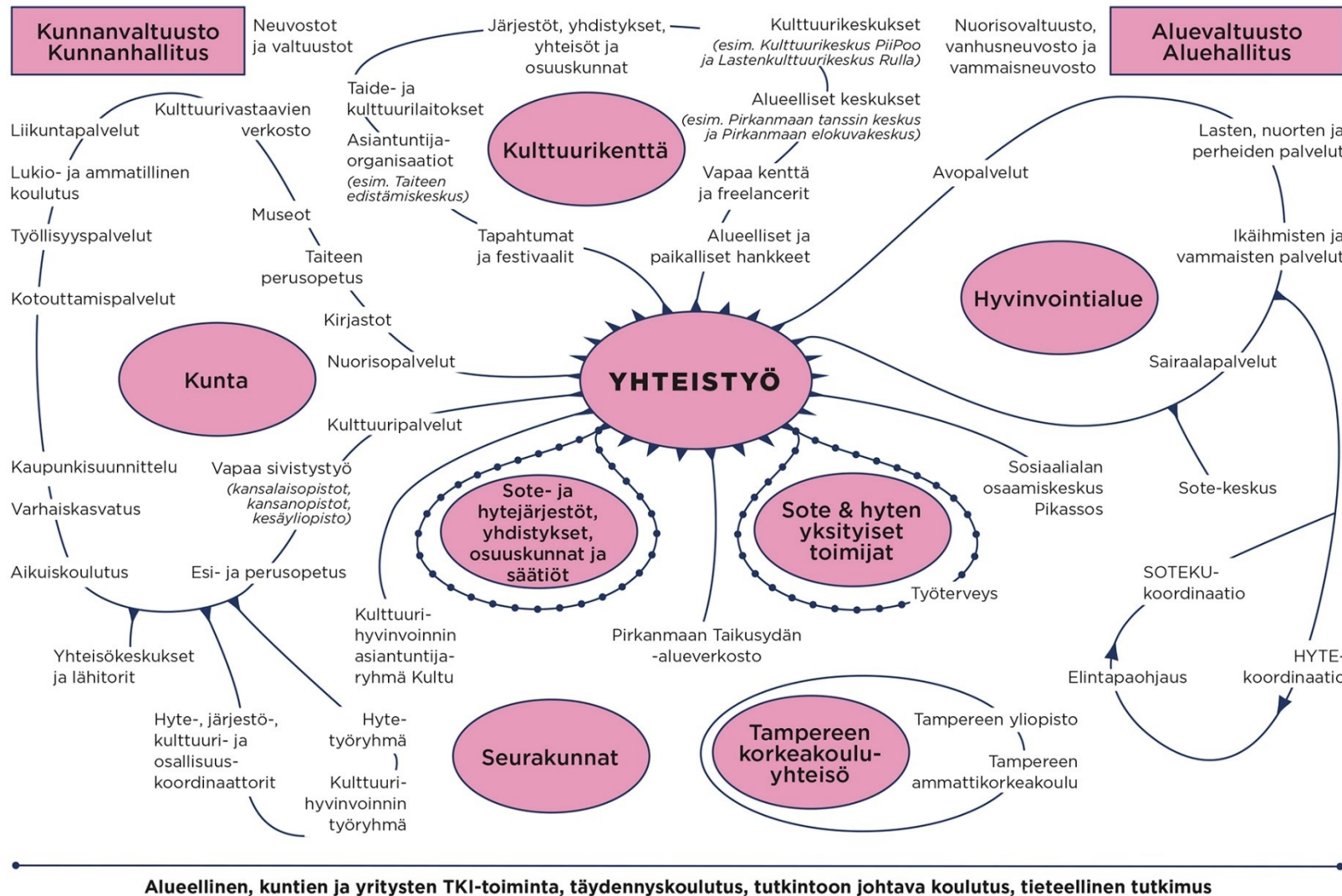
Kunnille otetaan vuoden 2023 alusta käyttöön hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen valtionosuuden lisäosa eli HYTE-kerroin. Yksi kunnan HYTE-kertoimen indikaattoreista tulee olemaan ”Kunta madaltaa kulttuuriin osallistumisen kynnystä”. Indikaattori sisältyy TEAviisari-tiedonkeruun kysymyksiin.

³⁶ [Pirkanmaan TOP10](#) vahvuudet ja kehittämiskohteet vuoden 2021 Kulttuurin TEAviisarin mukaan.

Luovan puunveiston viikonloppukurssi Tampereen seudun työväenopistossa syyskuussa 2022. Luova puunveisto on koristeveiston villi sukulainen, jossa oleellisinta on se, että alkuvisiosta voi syntyä matkan varrella mitä vain. Kuva: Anna-Katariina Maksimoff.

4.1.3 Kulttuurihyvinvoinnin toimijat Pirkanmaalla

Kuva: Suvi Laakso. Grafiikka: Teija Longi.

Ilma-akrobatiaa vertikaalikankailla Sorin Sirkuksella 2020. Sosiaalisen sirkuksen keinoin luodaan aina turvallinen ja tasavertainen tila jokaiselle oppia uutta. Kuva: Heikki Järvinen.

4.1.4 Kulttuurihyvinvoinnin rahoitus

Kulttuurihyvinvointitoimintaa ja -palveluja rahoitetaan monialaisesti ja monikanavaisesti. Rahoituskokonaisuuden suuruus ja rahoituslähteet vaihtelevat merkittävästi alueellisesti, kunta- ja toimijakohtaisesti. Kulttuurihyvinvointipalvelujen resurssit sijoittuvat eri toimialojen kokonaisuuksiin usein integroituna osaksi muita toimintakokonaisuuksia. Tästä johtuen kulttuurihyvinvoinnin rahoituksen yksiselitteinen kuvaaminen on haasteellista.

Kulttuurihyvinvointitoiminnalle ja -palveluille tulee osoittaa resurssi talousarvioissa. Kulttuurihyvinvointitoiminnan resursoinnissa on keskeistä kytkeä rahoitus kiinteäksi osaksi toimintasuunnitelmissa ja strategioissa asetettuja tavoitteita. **Pysyvä budjettirahoitus** on tärkeää toiminnan vaikuttavuuden ja pitkäjänteisyyden varmistamiseksi, sillä kulttuurihyvinvointitoiminnan vaikutukset tulevat näkyviin usein vasta pitkällä aikavälillä.

Kulttuurihyvinvointitoimintaa ja -palveluja tulee rahoittaa monikanavaisesti eri sektoreiden yhteistyönä, sillä toiminnassa toteutuu keskeisiä eri toimialojen tavoitteita.

Kulttuurihyvinvointipalvelujen rahoitus tulee integroida vahvasti monialaiseen hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen, kulttuuri- ja sivistystyöhön kunnissa sekä sosiaali- ja terveystalouden hyvinvointialueilla.³⁷

Taide- ja kulttuuritoimintaan on kansallinen, osittain lailla säädetty rahoitusjärjestelmä, josta osarahoitetaan laajasti erilaisia hyvinvointia tuottavia kulttuurin peruspalveluja kuten kirjastoja, museota, teattereita, lastenkulttuuria, kulttuurista nuorisotyötä, taiteen perusopetusta ja kansalaisopistoja. Näiden kulttuurin rahoitusjärjestelmästä rahoitettavien peruspalveluiden ulkopuolelle jää kuitenkin suuri joukko ihmisiä.

Kohdennettua kulttuuri- ja taidetoimintaa ja kulttuurihyvinvointi-tavoitteisia palveluja järjestetään mm. hyte- ja sote-palveluihin monin tavoin, kuten **ostopalveluna**, **itse tuotettuna** tai niin, että taiteilijoita ja kulttuurihyvinvoinnin ammattilaisia **palkataan työsuhteeseen**. Usein kulttuurihyvinvointiin käytettävän rahoituksen määrittely ja tunnistaminen on haastavaa, sillä resurssi on ”piilossa” eri palvelukokonaisuuksien ja budjettirivien sisällä tai kulttuuri- ja virkistystoiminnalle ei ole varattu ollenkaan budjettia.

³⁷ Houni, P. ym. (2020)

Kulttuurihyvinvointitoiminnan ja -palveluiden rahoituskanavat voidaan jakaa neljään:

- 1) **hanke-, projekti- ja kehittämisrahoitus** sisältäen apurahat ja avustukset
- 2) toimintaa toteuttavien, järjestävien tai ostavien tahojen **budjettirahoitus eli perusrahoitus**
- 3) lahjoitukset ja joukkorahoitus
- 4) osallistuja-, käyttö- ja käyttäjämaksut.³⁸

Kulttuurihyvinvointipalveluja ja niiden kehittämistä on rahoitettu pistemäisesti projekti- ja hankerahoituksella, kokeiluina sekä kiinteänä osana perustoimintaa. Rahoitusta toimintaan on ohjattu kunta-, kulttuuri- ja sote-toimijoiden resursseista, mutta pysyviä, kohdennettuja valtakunnallisia ja alueellisia rahoitusinstrumentteja ja käytänteitä on vielä vähän. Tietyin osin myös taidelaitosten (orkesterit, teatterit ym.) yleisötyöhön käytettyä rahoitusta voidaan laskea kulttuurihyvinvoinnin rahoitukseen³⁹. Rahoituksen haasteena on edelleen palvelun tuottajien ja järjestäjien näkökulmasta sirpaleisuus, lyhytkestoisuus ja vähäinen ennakoitavuus.

Kunnilla on keskeinen rooli kulttuurihyvinvointitoiminnan rahoittajina ja järjestäjinä. Kunnissa kulttuurihyvinvointitoimintaa on rahoitettu sekä eri hallinnonalojen yhteisillä että erillisillä rahoituksilla. Sote-uudistuksen myötä rahoitus siirtyy sosiaali- ja terveyspalveluihin sijoittuvan kulttuurihyvinvointitoiminnan osalta hyvinvointialueille vuoden 2023 alusta lähtien.

Uudenlaista yhteistyötä ja kumppanuutta valtion, kuntien ja yksityisten toimijoiden kesken tarvitaan nyt ja tulevaisuudessa.⁴⁰ Kulttuurin rahoitus pohjaa on vahvistettava luomalla uusia monikanavarahoitusmalleja. Tulevien vuosien tavoitteena on

- kulttuurihyvinvoinnin tavoitteiden kirjaaminen ja kytkeytyminen yhä tiiviimmin perustoiminnan resurssointiin, suunnitelmiin ja tavoitteisiin
- rahoituksen ja resursoinnin suunnitelmallinen kasvattaminen
- kulttuurihyvinvointipalveluihin varatun resurssin kirjaaminen eri toimialojen budjetteihin.

³⁸ Rosenlöf, A-M. (2022)

³⁹ Em. (2022)

⁴⁰ Kulttuurin aika on nyt ja aina (OKM 2022)

4.2 Valtakunnalliset ja kansainväliset työryhmät, verkostot ja tutkimusyhteistyö

Valtakunnallisella tasolla kulttuurihyvinvointia edistetään ministeriötason työryhmässä sekä useammassa verkostossa. Tutkimusyhteistyötä tehdään erityisesti muiden pohjoismaiden kesken.

[Taiku3](#) on opetus- ja kulttuuriministeriön ja sosiaali- ja terveysministeriön terveyttä ja hyvinvointia edistävä kulttuurihyvinvoinnin yhteistyöryhmä. Työryhmän tavoitteena on, että terveyttä ja hyvinvointia edistävä taide- ja kulttuuritoiminta on vahvemmin osa eri sektoreiden, erityisesti sosiaali- ja terveysalan, toimintaa. Taiku3 lisää eri hallinnon- alojen ja ministeriöiden välistä yhteistyötä kulttuurihyvinvoinnin alalla, tukee hyvien toimintamallien jalkauttamista ja vahvistaa alan tutkimusta.

[Taikusydän](#) on kulttuurihyvinvoinnin valtakunnallinen yhteyspiste ja yhteistyöverkosto. Taikusydän viestii kulttuurihyvinvointialan ajankohtaisista uutisista, kokoaa tietopankkiin alaa koskevaa tietoa ja tuo alan tekijät yhteen.

Taikusydän kehittää ja levittää verkostossaan ratkaisuja, joilla taide- ja kulttuurialan sekä sosiaali-, terveys- ja kasvatusalan ammattilaisten yhteistyö saadaan pysyväksi osaksi hyvinvointia edistäviä palveluita. Taikusydämen toiminta jalkautuu alueille neljäntoista alueverkoston avulla, jotka toimivat kuudentoista maakunnan alueella. [Pirkanmaan Taikusydän](#) -alueverkosto on toiminut vuodesta 2016. Sitä koordinoi Kulttuurikeskus PiiPoo ja Tampereen kaupunki.

[Kulttuurihyvinvointipooli](#) on valtakunnallisista kulttuurihyvinvoinnin toimijoista koostuva asiantuntijaelin. Kulttuurihyvinvointipoolin tavoitteena on vahvistaa saavutettavan kulttuurihyvinvoinnin sisällyttämistä osaksi kokonaisvaltaista hyvinvointia, kuntoutusta, ennaltaehkäiseviä palveluita, eri alojen koulutusta ja uudistuvaa työelämää.

[AILI-verkosto](#) on 13 kunnan kulttuuri- ja vanhuspalveluiden asiantuntijoiden muodostava verkosto, joka edistää ikääntyneiden kulttuuristen oikeuksien toteutumista. Verkosto vahvistaa kunnissa toteutettavaa kulttuurista vanhustyötä ja ikäystävällisiä kulttuuripalveluita, sekä kehittää niitä valtakunnallisesti.

[Kulttuuria kaikille -palvelu](#) toimii valtakunnallisesti taiteen ja kulttuurin alalla. Sen tehtävänä on tarjota tietoa ja tukea kulttuuritoimijoille saavutettavuuden, moninaisuuden ja yhdenvertaisuuden kysymyksissä. Palvelu tekee yhteistyötä paitsi taide- ja kulttuuriorganisaatioiden myös eri yleisöryhmien, taiteilijoiden ja muiden kulttuurin tekijöiden kanssa. Sitä ylläpitää Yhdenvertaisen kulttuurin puolesta ry, jonka jäsenet ovat kulttuurialan kattojärjestöjä.

Taiteen edistämiskeskuksen Kulttuurihyvinvoinnin asiantuntijapalveluiden tavoitteena on tehdä taiteilijan työstä arvostettu ja luonteva osa hyvinvointia ja terveyttä edistävää toimintaa.

Nordic Arts and Health Research Network on Pohjoismaissa aktiivisesti toimiva tutkijaverkosto. Nordic Journal of Arts, Culture and Health on tutkijaverkoston puitteissa vuonna 2019 perustettu vertaisarvioitu tiedejulkaisu, joka tavoitteena on edistää alan tutkimusta, kehittämistä ja kansainvälistä tiedonvaihtoa.

"Kämänen Catwalk". Legioonateatterin nuorten työpajan karnevalistinen nykytanssiprojekti Hämeenpuistossa vuonna 2019. Tanssiteoksen ohjaaja: tanssija Wilma Seppälä. Kuva: Laura Järviluoma / Legioonateatterin arkisto.

Tampereen kaupungin vapaaehtoiset kulttuuri- ja liikuntaluotsit luotsaamassa itse suunnittelemaansa Vapriikin kuntoiluraitilla museokeskus Vapriikissa vuonna 2017. Kuva: Saarni Säilynoja / Vapriikin kuva-arkisto.

5 Kulttuurihyvinvoinnin toimintamallit

Kulttuurihyvinvoinnin toimintamalleja ovat muun muassa kulttuuriin osallistumisen taloudellisen tuen mallit, lähetemallit ja palveluohjaus. Näiden lisäksi kulttuurihyvinvoinnin toimintamalleja ovat erilaiset toiminnan ohjaus- ja yhteistyömallit, suunnittelu- ja kehittämismallit sekä taiteen ja kulttuurin menetelmät ja toimintamallit.

5.1 Kulttuurihyvinvoinnin palveluohjaus

Kulttuuriin ja liikuntaan liittyvää palveluohjausta voidaan toteuttaa kaikissa sosiaali- ja terveyspalveluissa sekä kuntien palveluissa. Kulttuurihyvinvoinnin palveluohjauksen tavoitteena on auttaa asiakkaita löytämään itselleen ja omaan elämäntilanteeseensa sopivia kulttuuripalveluja ja -toimintaa. Onnistuneen palveluohjauksen edellytyksenä on saavutettavat ja monipuolisesti eri väestöryhmiä kiinnostavat kulttuuripalvelut ja -toiminta.

Esimerkiksi Pirkanmaalla Punkalaitumella kunta tarjoaa hyvinvointineuvontaa kaikille, Tampereella harrastusneuvontaa lapsille, nuorille ja perheille sekä Lähitoreilla monipuolista neuvontaa ja ohjausta arkeen ikäihmisille.

Näiden lisäksi kulttuurihyvinvoinnin saatavuutta ja saavutettavuutta edistetään kunnissa kulttuurisen vapaaehtoistyön keinoin (Kulttuuriluotsi- ja kulttuurikaveritoiminta), vahvistamalla tiedonkulkua kulttuurihyvinvoinnin palveluista ja mahdollisuuksista sekä kuntien toimijoiden keskuudessa että suoraan kuntalaisille ja mahdollistamalla digitaalisten kulttuurihyvinvointisisältöjen käyttöä.

Vimmart - yhdenvertaisen taiteen oppilaitoksen musiikkikoulun oppilasbändi "Grilli the band" harjoittelemassa kuvionuoteista musiikinopettaja Marko Niittymäen johdolla vuonna 2017. Vimmart tarjoaa kaikille tasavertaisen mahdollisuuden taiteiden opiskeluun. Kuva: Jaakko Bashmakov.

Kulttuurihyvinvoinnin palveluja ja palveluohjausta räätälöidään kunnissa edistämään kuntalaisten hyvinvointia tarkoituksenmukaisesti kohderyhmä ja resursointi huomioiden. Tätä kehittämistyötä on toteutettu Kulttuurihyvinvoinnin palveluohjaus Pirkanmaalla (KUPPI) -projektissa vuosina 2021–2023.

Siltä osin kuin kyseessä on sote-palveluista käsin annettava palveluohjaus, Pirkanmaan hyvinvointialueen toiminnan käynnistyttyä kehitetyt toimintamallit tulevat olemaan kuntien ja hyvinvointialueen välille muodostuvan yhdyspinnan prosesseja. Eri asiakasryhmien näkökulmista kuvatut saumattomasti etenevät kulttuurin palvelupolut tulee kuvata palveluohjauksen ja sopivien kulttuuripalvelujen ja -toiminnan löytymiseksi.

Väriläiskä-lapsiasiantuntijat Matias ja Miro suunnittelivat syksyllä 2021 monitaiteisesti Kulttuurikeskus PiiPoon kevään 2022 Kurkistus-näyttelyä. Kuva: Katja Kähkönen.

Alla esimerkki kotoutujan kulttuurin ja vapaa-ajan palvelupolusta.⁴¹

Kotoutujan kulttuurin ja vapaa-ajan palvelupolku

Tampere.Finland • 43

41 Tampereen kaupungin kotouttamisohjelma 2021–2025. Huom. Kaaviossa mainitun Tampereen kaupungin Kulttuurikasvatusyksikkö TAITEn toiminta päättyi vuoden 2021 lopussa. Sen sisältökokonaisuuksien tekijät siirtyivät jatkamaan työtään Kaupunkikulttuuriyksikössä ja Historialliset museot -yksikössä vuodesta 2022 alkaen.

Kulttuurihyvinvoinnin palvelutarjotin

Kulttuurihyvinvoinnin palvelutarjotin on digitaalinen alusta, joka valmistuu vuoden 2023 loppuun mennessä. Kuntalaisen ja palveluohjausta tekevien ammattilaisten käyttöön tuleva kulttuurihyvinvoinnin palvelutarjotin on osa Pirkanmaan alueellista elintapaohjaustarjotinta. Tarjottimeen kootaan alueellisesti hyvinvointia ja terveyttä edistävä taide- ja kulttuuritoiminta yhteen edistäen siten niiden saavutettavuutta. Tavoitteena on, että hyvinvointialue ja kaikki Pirkanmaan kunnat ottavat kulttuurihyvinvoinnin palvelutarjottimen aktiiviseen käyttöön, ja sinne päivitetään kattavasti ajantasaista tietoa alueen tarjonnasta. Tarjotin kehitetään osana Kulttuurihyvinvoinnin palveluohjaus Pirkanmaalla (KUPPI) -hanketta.

Pirkanmaan Kulttuuripankki

Pirkanmaan kulttuuripankki on digitaalinen alusta taide- ja kulttuuripalveluiden tilaajille ja tuottajille. Taide- ja kulttuuritoimijat vievät palvelunsa alustalle, josta tilaajat voivat hankkia tarpeisiinsa sopivia kulttuuripalveluja. Kulttuuripankki on kehitetty Kulttuuri ja taide virtaa -hankkeessa yhdessä neljäntoista kunnan kanssa. Tavoitteena on, että kaikki Pirkanmaan kunnat, hyvinvointialue sekä palveluita tuottavat sosiaali-, terveys-, hyvinvointi-, taide- ja kulttuurialan toimijat ottavat Kulttuuripankin käyttöön laaja-alaisesti.

5.2 Kulttuurihyvinvoinnin lähetemallit

Kulttuurihyvinvoinnin lähetteet kannustavat ja ohjaavat kulttuurin ja yhdessä tekemisen pariin. Lähetteellä ammattilainen ohjaa asiakkaan kulttuuritoimintaan tai -palveluun, josta asiakas saa tukea ja apua oman hyvinvointinsa tueksi. Kulttuuritoimintaan osallistuminen lähetteellä on yleensä maksutonta.

Lähetteet nimetään tyypillisesti valitun painopisteen, esimerkiksi harrastamisen, hyvinvoinnin tai kulttuurin mukaan, ja niitä voidaan hyödyntää sekä räätälöitynä että kaikille suunnattuna toimintamallina. Esimerkiksi Tampereella neuvolapalveluissa on käytössä [harrastelähete](#) ja Punkalaitumella [hyvinvointilähete](#). Kulttuurilähetettä puolestaan pilotoidaan parhaillaan esimerkiksi Tampereella yli 60-vuotiaiden kanssa.

Kulttuurihyvinvoinnin palveluohjaus Pirkanmaalla (KUPPI) -hankkeen aikana sen toteuttajakunnat kokeilivat yleisimmin toimintatapaa, jossa asiakas saa lähetteen kulttuurihyvinvointipalveluihin esimerkiksi sote- tai työllisyyspalveluiden työntekijältä. Lähetteellä voidaan ohjata lähitorin, kansalaisopiston, kirjaston tai muun pilotoinnin yhteydessä sovitun paikallisen kulttuuri- tai taidetoiminnan piiriin. Kohderyhmänä ovat useimmiten ikäihmiset, mutta toimintamalleja on kehitetty myös työikäisille, nuorille ja lapsiperheille.

Lähetemallit voivat toimia Kaikukortin tapaan hyvin alueellisina malleina. Lasten ja lapsiperheiden kohdalla läheteistä hyötyjät voidaan tunnistaa sosiaali- ja terveyspalvelujen ohella muuallakin, lasten arjisissa ympäristöissä kuten päiväkodeissa ja kouluissa. Tunnistamisen apuna voi toimia esimerkiksi [Lapset puheeksi -menetelmä](#). Tampereella neuvoloiden ja perhepalvelujen ohella harrasteläheteen jakamista onkin laajennettu niin, että varhaiskasvatuksen ohjaajat jakavat läheteitä päiväkodeissa asiakasperheille.

5.3 Taloudellisen tuen mallit: Kaikukortti ja Aktiivipassi

Taloudellisten toimintamallien tehtävä on tukea taloudellisesti vaikeassa tilanteessa olevien nuorten, aikuisten tai perheiden kulttuuriin osallistumista tai sen tekemistä. Tällaisia ovat esimerkiksi [Kaikukortti](#) ja [Aktiivipassi](#). Taloudellisen tuen malleja jaetaan useimmiten sosiaalipalvelujen, työllisyys- ja terveyspalvelujen kautta. Kaikukortti on mahdollista laajentaa alueelliseksi malliksi, ja se sopii luontevaksi osaksi palveluohjausta, kun käytössä on esimerkiksi [taloudellisen toimeentulon puheeksiotto- ja ohjausmalli](#). Tampereella on Kaikukorttikokeilu käynnissä vuoden 2022 loppuun saakka, jonka jälkeen mallista on tarkoitus tulla pysyvä käytäntö kaupungissa.

5.4 Kulttuurinen vapaaehtoistoiminta: Kulttuuriluotsi- ja kulttuurikaveritoiminta

Kulttuuriluotsi- ja kulttuurikaveritoiminnan tavoitteena on edistää kulttuurin ja taiteen sosiaalista ja taloudellista saavutettavuutta sekä tasavertaisia mahdollisuuksia kulttuurielämyksiin.

Toiminnassa koulutettu vapaaehtoinen lähtee tueksi ja seuraksi kulttuurikohteisiin ja -tapahtumiin. Toimintaan liittyy usein myös taloudellisen tuen malli, jossa kohteissa vierailu on vapaaehtoisen seurassa maksutonta tai normaalia edullisempaa. Nämä kulttuuriin osallistumista madaltavat toimintamallit on huomioitu mm. kuntien HYTE-kertoimen kulttuuri-indikaattorissa, joka sisältyy kulttuurin TEAviisari-tiedonkeruun kysymyksiin.

5.5 Toiminnan ohjaus- ja yhteistyömallit

Kulttuurihyvinvointitoiminnan ohjaus- ja yhteistyömalleja ovat esimerkiksi erilaiset työryhmät, yhteistyöryhmät, verkostot ja osaamisen levittämisen mallit.

Alueelliset, paikalliset ja toimijakohtaiset kulttuurihyvinvointisuunnitelmat

Kulttuurihyvinvointisuunnitelmat ovat yleisiä suunnittelu- ja kehittämismalleja. Niitä tehdään sekä alue- ja kuntatasolla että kohdennetuille ryhmille. Pirkanmaalla ensimmäinen alueellinen kulttuurihyvinvointisuunnitelma tehtiin vuonna 2017, ja käsillä oleva suunnitelma on sen päivitys.

Kuntien on suositeltavaa tehdä omat kulttuurihyvinvointisuunnitelmansa, ja pienemmät kunnat voivat yhdistää voimansa ja luoda yhteiset suunnitelmat. Pirkanmaan hyvinvointialueen sairaalapalveluihin suunnattu kulttuurihyvinvointisuunnitelma valmistuu vuoden 2023 loppuun mennessä osana Kulttuurihyvinvoinnin palveluohjaus Pirkanmaalla (KUPPI) -hanketta.

Henkilökohtaiset kulttuurihyvinvointisuunnitelmat ja kulttuurikirjaaminen

Henkilökohtaisen kulttuurihyvinvointisuunnitelman tai kulttuurisen henkilöprofiilin luomisen (RAI-LTC) avulla voidaan varmistaa yksilöllisten mieltymysten ja kiinnostusten huomioiminen sote-ympäristöissä asuvien ja palveluita paljon käyttävien arjessa. Henkilökohtainen kulttuurihyvinvointisuunnitelma laaditaan osana palvelu- ja hoitosuunnitelmia (PAHOSU). Suunnitelman toteutumista seurataan kirjaamalla kulttuuriseen toimintaan liittyvää asiakaskohtaista tietoa potilas- ja asiakastietokantoihin. Kirjata voi esimerkiksi taide- ja kulttuuri-toimintaan liittyviä henkilökohtaisia toiveita, kulttuurista taustaa, kiinnostuksen kohteita ja mieltymyksiä sekä toiminnan aikana ja jälkeen tehtyjä havaintoja.

Suomen lastenkulttuurikeskusten liitto esitteli toimintaansa SuomiAreenassa kesällä 2022. Kuva: Pilvi Kuitu.

Vapaaehtoisen kulttuurikirjaamisen mallin kehittäminen Pirkanmaalla

Vapaaehtoisen kulttuurikirjaamisen mallia kehitetään yhdessä kulttuurihyvinvointipalveluja tarjoavien, hyvinvointialueen, sote-palveluja tuottavien toimijoiden sekä niihin osallistuvien henkilöiden yhteistyönä. Mallin tavoitteena on tunnistaa ja kirjata kulttuurihyvinvointipalveluiden osana syntyviä myönteisiä vaikutuksia sekä toiminnan aikana havaittuja osallistujan vahvuuksia, osallistumisen tapoja, taitoja ja tarpeita. Kirjaukset perustuvat toimintaa ohjaavien ammattilaisten havaintoihin, osallistujan kokemukseen sekä heidän väliseensä keskusteluun. Kirjaaminen on vapaaehtoista ja siitä syntyvä dokumentti jää osallistujan omaan käyttöön. Osallistuja voi liittää kirjausdokumentin ja siinä koottua tietoa osaksi hoitoaan toimittamalla sen esimerkiksi omalle hoitavalle taholle.

Pirkanmaan sote-toimijat koulutetaan hyödyntämään Vapaaehtoisen kulttuurikirjaamisen mallia osana hoidon suunnittelua ja toteutusta. Kulttuurihyvinvointipalvelun tuottajalla on mahdollisuus kerätä kirjauksista syntyvää vaikutustietoa yleisellä tasolla niin, että vastaajia ei pystytäkään tunnistamaan. Mallin kehittäminen Pirkanmaalla aloitetaan vuoden 2023 keväällä osana THL:n koordinoimaa TOSI – Taidetta, osallisuutta ja sosiaalisia innovaatioita -hanketta. Vapaaehtoista kulttuurikirjausta on kehitetty alkujaan Parik-säätiön Kulttuurilla osallisuutta -toiminnassa Kouvolassa.

Arvokas vanhuus ARVA ry:n Minun ääneni -hankkeessa käytetään pensseleitä rentoutumiseen. Pensselöinnin taustalla soi osallistujien lempimusiikki, kuten ryhmässä Pirkanmaan Muistiyhdistyksellä keväällä 2022. Minun ääneni -hankkeessa kuntoutetaan muistia musiikin avulla. Hanke on suunnattu erityisesti muistisairaille ja heidän omaisilleen. Kuva: Mirka Nikkilä.

Kulttuuriosuuskunta Uulun perehdytti lapsia Olkahisen koululla maailman musiikkikulttuureihin. Uulun työpajoissa ja konserteissa keskiössä on osallisuus, monitaitaisuus ja luovuus. Kuva: Susanna Lyly.

Kulttuurikasvatussuunnitelmat

[Kulttuurikasvatussuunnitelmia](#) tehdään yleisimmin varhaiskasvatukseen ja peruskouluun. Tällöin kyseessä on suunnitelma siitä, miten kulttuuri-, taide- ja kulttuuriperintökasvatusta toteutetaan osana kasvatusta ja opetusta. Päiväkodit ja koulut tekevät myös kirjastojen kanssa yhteistyöohjelmia, joiden tavoitteena on monilukutaito ja lukutaidon ja -innon edistäminen. Kulttuurikasvatussuunnitelma pohjaa kunnan omaan kulttuuritarjontaan ja kulttuuriperintöön sekä lasten ja nuorten omaehtoiseen toimintaan.

Kulttuurikasvatussuunnitelmasta voidaan käyttää muitakin nimityksiä, kuten esimerkiksi Lempäälässä Kulttuurirappuset (lapset ja nuoret), Ylöjärvellä Kulttuurikude (varhaiskasvatus), Valkeakoskella Kulttuuripolku (päivähoito, esiopetus ja perusopetus) ja Tampereella Taidekaari (varhaiskasvatuksen viisivuotiaat eli viskarit, esiopetus, perusopetus, erityisopetus ja valmistava opetus). Kulttuurikasvatussuunnitelmat voivat koskea myös toista astetta, muita ikäryhmiä tai koko elämäntahtia. Suunnitelma voi olla myös usean kunnan yhteinen, jolloin naapurikunnat voivat sopia yhteisistä sisällöistä tai toimintatavoista.

100 minuuttia kulttuuria -kulttuurihyvinvointisuositus

Vuonna 2017 valmistuneessa Pirkanmaan alueellisessa kulttuurihyvinvointisuunnitelmassa otettiin käyttöön 100 minuuttia taidetta -kulttuurihyvinvointisuositus. Tässä suunnitelmassa suositus laajennetaan muotoon 100 minuuttia kulttuuria. Jokaiselle ihmiselle suositellaan kulttuuriin ja taiteeseen osallistumista vähintään 100 minuutin ajan viikossa. Suositus koskee kaikenikäisiä ihmisiä. Jokaisella ihmisellä on vapaus itse määritellä, millaisesta sisällöstä hänen oma osallistumisensa kulttuuriin ja taiteeseen koostuu. Se voi koostua sekä taiteesta nauttimisesta kokijana että osallistumisesta taide- ja kulttuuritoimintaan tekijänä. Viikon aikana on hyvä tehdä molempia.

100 minuuttia kulttuuria -suosituksessa kulttuurilla ja taiteella tarkoitetaan toimintaa, jossa ihminen käyttää omaa luovuuttaan tai osallistuu luovaan toimintaan. Toiminta voi olla museossa, konsertissa tai teatterissa käymistä tai vaikka kirjan lukemista, kuorossa laulamista tai ohjattuun taidetoimintaan osallistumista. Kaiken ikäisille ihmisille tulee viestiä kulttuurin ja taiteen hyvää tekevästä vaikutuksesta ja suositella harrastamaan niitä 100 minuuttia viikoittain.

Erityistä tukea osallistumiseensa tarvitsevien ihmisten mahdollisuuksista olla kulttuurin ja taiteen äärellä vähintään 100 minuuttia viikossa on huolehdittava. Tämä vaatii suunnittelua ja uudenlaista järjestämisvastuuta sosiaali- ja terveydenhuollon yksiköissä. Työvälineeksi sopii monentyyppinen kulttuurikirjaaminen, kuten henkilökohtaiset kulttuurihyvinvointisuunnitelmat, Elämän puu -julistet tai kulttuurisen henkilöprofiilin luominen (RAI-LTC).

Elämä tarinaksi -kurssin tarinan hahmottelua ja muistiinpanoja Tampereen seudun työväenopistossa huhtikuussa 2022.

Kuva: Suvi Roselli.

Harrastamisen Suomen malli

[Harrastamisen Suomen malli](#) on opetus- ja kulttuuriministeriön toimintamuoto, jonka tarkoituksena on mahdollistaa jokaiselle lapselle ja nuorelle mieluisa ja maksuton harrastus koulupäivän yhteydessä. Pirkanmaalla lapsille ja nuorille tarjotaan Harrastamisen Suomen mallin mukaisia harrastuksia 18 kunnan alueella lukuvuonna 2022–2023. Kunnat järjestävät harrastustoimintaa perusopetuksen vuosiluokille 1.–9. Harrastukset tulee valita ja järjestää lasten ja nuorten kuulemisesta saatujen tietojen pohjalta. Avustus on myönnetty kunnille, mutta harrastusten järjestäjinä voivat toimia myös yksityisen tai kolmannen sektorin edustajat esimerkiksi urheiluseurat, kulttuuritoimijat, nuorisjärjestöt ja muut harrastustoimintaa järjestävät yhteisöt, joilla on osaamista lasten ja nuorten kanssa toimimisesta.

Alueelliset verkostot ja koordinaatio

Muita kulttuurihyvinvointitoiminnan ohjaus- ja yhteistyömalleja ovat esimerkiksi erilaiset alueelliset verkostot ja ryhmät kuten **Pirkanmaan Taikusydän -alueverkosto** ja Pirkanmaan kulttuurihyvinvoinnin asiantuntijaryhmä **Kultu**. Eri toimijoiden (hyvinvointialue, kunnat, kolmas ja yksityinen sektori, kulttuurikenttä) nimeämät kulttuuri- tai kulttuurihyvinvointikoordinaattorit ja heidän verkostonsa ovat myös hyvä esimerkki toimivasta yhteistyömallista.

Kohderyhmäkohtaista kulttuurihyvinvointiin keskittyvää verkostomaista yhteistyötä on suositeltavaa kehittää alueellisesti yli kuntarajojen, esimerkiksi ikäihmisten kulttuurihyvinvointiin tai kulttuuriseen nuorisotyöhön keskittyen. Kuntien sisällä puolestaan kulttuurihyvinvoinnin työryhmät tuovat yhteen eri alojen näkemyksiä ja edistävät yhteistyötä ja toiminnan suunnitelmallista, poikkihallinnollista toteuttamista.

Alueellisen **SOTEKU-koordinaation** rakenteiden luominen ja asiantuntijatoimen perustaminen hyvinvointialueelle on erittäin suositeltava ohjaus- ja yhteistyömalli. Lisäksi alueellisesti ja valtakunnallisesti vaikuttava malli on Kulttuurihyvinvoinnin osaamiskeskus, joka nimensä mukaisesti kokoaisi osaamista yhteen ja kehittäisi alueellista kulttuurihyvinvointitoimintaa pitkäjänteisesti yhteistyössä eri alojen ja toimijoiden kanssa.

Varjoteatteria Lempäälän Minä harrastan taidetta -kerhossa lokakuussa 2020. Kerho on suunnattu erityisen vaativan tuen pienluokkien oppilaille. Kuva: Katriina Nylund.

5.6 Taiteen ja kulttuurin menetelmiä ja toimintamalleja

Taide- ja kulttuurilähtöisessä toiminnassa voidaan hyödyntää moninaisesti eri taiteenlajeja kaikkien väestöryhmien parissa. Taide- ja kulttuurilähtöinen toiminta voi olla esimerkiksi

- draamallista työskentelyä
- luovaa kirjoittamista
- liikkeellistä ja kehoallista työskentelyä
- tanssia
- musiikillista työskentelyä ja musisointia, musiikin tietoista kuuntelua
- työskentelyä kuvallisin menetelmin (esim. valokuvaus, maalaaminen, piirtäminen, muotoilu)
- käsitöitä
- sosiaalista sirkusta
- eri taidelajeja yhdistävää työskentelyä, eli monitaiteista työskentelyä.

Usein toimintaa tuotetaan työpajoina, työpajasarjoina tai säännöllisinä harrastusryhminä. Toiminnalle tunnusomaista on matalan kynnyksen osallistumisen tukeminen, ryhmä- ja osallistujalähtöisyys, muokkautuvuus sekä taidemenetelmien moninainen käyttö suhteessa tavoitteisiin.

Yhteisötaiteella tarkoitetaan taidetoimintaa, jossa taiteen tekemisen keskiössä on osallistujat, heidän muodostama yhteisö sekä toisinaan laajempi ympäröivä yhteisö. Yhteisötaiteessa taidetta tehdään yhteisön ehdoilla, yhteisön jäsenten kanssa ja heitä varten. Taidetoiminnan mallina voi olla myös taide-esityksen tai näyttelyn tuominen esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollon asumispalveluihin ja laitoksiin.

Taiteilijaresidenssi sote-palveluissa on toimintamalli, jota toteutetaan yhdessä taiteilijoiden ja sosiaali- ja terveystieteiden kanssa. Se on pääsääntöisesti pitkäkestoista ja sopii erinomaisesti yhteisöille, joissa halutaan kehittää toimintakulttuuria ja työtapoja.

Työhyvinvointia tukevia taidelähtöisiä toimintamalleja hyödynnetään osana työyhteisöjen ja työterveyden palveluja. Niiden tavoitteena on vahvistaa henkilöstön työhyvinvointia- ja kykyä, tukea työyhteisön yhteishenkeä ja yhteistyötä sekä työntekijän yksilöllistä hyvinvointia.

6 Lähteet ja lukemisto

Ahokas, Jussi (toim.) (2021) Hyvinvointitaloudessa eteenpäin. SOSTEn julkaisuja 1/2021. <https://www.soste.fi/hyvinvointitaloudessa-eteenpain/> Haettu 15.9.2022.

Aholainen, Mari ym. (2021) Miten taide vaikuttaa? Kulttuurisia näkökulmia hyvinvointiin ja terveyteen. Katsausartikkeli. Lääkärilehti 9/2021, vsk 76, 564 - 568. <https://www.laakarilehti.fi/tieteessa/katsausartikkeli/miten-taide-vaikuttaa-kulttuurisia-nakokulmia-hyvinvointiin-ja-terveyteen/?public=29e7a5eeae789608f35becb2cc8ef7a4> Haettu 23.10.2022.

Anttila, Sara, Kuusisto, Eveliina & Siltanen, Kirsi (2022) Selvitys kulttuurihyvinvointipalvelujen toimintamalleista kunnissa ja perustettavilla hyvinvointialueilla 2022. Loppuraportti. Opetus- ja kulttuuriministeriö & sosiaali- ja terveysministeriö. https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/54f048fe-910e-44ff-8ff3-398724dedf65/f6602728-c22d-4d43-86c5-13a3cbd2f747/JULKAISU_20220309065118.pdf Haettu 22.10.2022.

ArtsEqual-hankkeen STN-ratkaisukortit (2021) https://www.artsequal.fi/fi/stn_ratkaisukortit Haettu 15.9.2022.

Elintapahojauksen tarkistuslista – työkalu elintapaohjauksen yhdyspintapalvelujen suunnitteluun ja valmisteluun. Kansanterveyden neuvottelukunta, Rakenteet ja menetelmät -jaosto/ Elintapaohjauksen työryhmä.

<https://valtioneuvosto.fi/documents/1271139/132877911/ElintapaohjauksenTarkistuslista.pdf/4e07bded-6dd0-61e4-f742-59d03252e998/ElintapaohjauksenTarkistuslista.pdf?t=1662720718208> Haettu 15.9.2022.

Fancourt, D. & Finn, S. (2019) What is the evidence on the role of the arts in improving health and well-being? A scoping review. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe (Health Evidence Network (HEN) synthesis report 67). <https://apps.who.int/iris/handle/10665/329834> Haettu 15.9.2022.

Honkala, Nina (2017) Näkökulmia taiteen ja kulttuurin vaikutuksista oppimiseen. Sitran tietokortteja. <https://www.sitra.fi/app/uploads/2018/02/taiteen-ja-kulttuurin-vaikutukset-oppimiseen-tietokortti-final.pdf> Haettu 15.9.2022.

Honkala, Nina (2017) Näkökulmia kulttuurin ja taiteen talousvaikutuksiin. Sitran tietokortteja. <https://kulttuurijataide.fi/wp-content/uploads/2019/01/Taiteen-ja-kulttuurin-vaikutukset-talouteen-tietokortti-09122018.pdf> Haettu 15.9.2022.

Honkala, Nina & Laitinen, Liisa (2017) Näkökulmia taiteen ja kulttuurin tutkituista vaikutuksista. Sitran artikkelit.

<https://www.sitra.fi/artikkelit/nakokulmia-taiteen-ja-kulttuurin-vaikutuksiin/> Haettu 1.7.2022.

Houni, Pia, Turpeinen, Isto & Vuolasto, Johanna (2020) Taidetta! Kulttuurihyvinvoinnin käsikirja. Taiteen edistämiskeskus. Helsinki.
<https://www.taike.fi/fi/kulttuurihyvinvointikirja> Haettu 15.9.2022.

Hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistäminen 2030: Toimeenpanosuunnitelma. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:27.
<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/163021> Haettu 15.9.2022.

Hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistäminen 2030: Valtioneuvoston periaatepäätös. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:14.
<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162913> Haettu 15.9.2022.

Ilmola-Sheppard, Leena ym. (2021) ArtsEqual: Tasa-arvo taiteen ja taidekasvatuksen palveluiden suuntana. ArtsEqual-hanke.
<https://sites.uniarts.fi/documents/14230/0/artsequal+-visions-raportti+-verkkoon+-+2021+09+29.pdf/c1a26533-0106-e3cf-708f-d5d178deb21f?t=1632988514664> Haettu 9.8.2022.

Isola, Anna-Maria ym. (2017) Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Työpaperi 33/2017. <https://www.julkari.fi/handle/10024/135356> Haettu 15.9.2022.

Isola, Anna-Maria & Nousiainen, Marko & Valtari, Salla (2020) Osallisuustyö välineenä heikommassa asemassa olevien vallan lisäämiseen. Teoksessa Lea Suoninen-Erhiö ym. (toim.) Sosiaaliala uudistuu. Tietopohjan ja vuorovaikutuksen kysymyksiä. Huoltaja-säätiö, 165–188.
<https://www.huoltaja-saatio.fi/wp-content/uploads/2020/12/SU-ia.pdf#page=165> Haettu 22.9.2022.

Isola, Anna-Maria & Leemann, Lars (2021) Osallisuus on hyvinvoinnin ja terveyden osatekijä. Pääkirjoitus. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 58(4), 381-383. <https://journal.fi/sla/article/view/112402> Haettu 22.9.2022.

Jakonen, Olli & Lahtinen, Emmi (2019) Taide, kulttuuri ja hyvinvointi. Hallitusohjelman kulttuurin kärkihankkeen arviointi: prosenttiperiaatteen laajentaminen yhteistyössä sosiaali- ja terveydenhuollon kanssa. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cuporen verkkojulkaisuja 53.
<https://www.cupore.fi/fi/julkaisut/cuporen-julkaisut/kulttuurin-karkihankkeen-arviointi>. Haettu 6.7.2022.

Jansson, Satu-Mari (2014) Mittaamattoman arvokasta? Taiteen ja kulttuurin vaikutustutkimuksia ja metodologioita. Taideyliopiston KOKOS-julkaisuja 2/2014. <https://taju.uniarts.fi/handle/10024/7001> Haettu 15.9.2022.

- Hyttinen, Jenni (2022) Katsaus kulttuurihyvinvoinnin vaikutuksiin ja niiden mittaamiseen. Kulttuurihyvinvointia mittaamaan -hanke. Joensuun kaupungin kulttuuripalvelut.
https://www.joensuu.fi/documents/144181/2168958/Katsaus+kulttuurihyvinvoinnin+vaikutuksiin+ja+niiden+mittaamiseen+2022_06_16.pdf/cac2cc59-44f0-a26f-2421-01848ef1e234 Haettu 9.8.2022.
- Kanttonen, Lea & Karttunen, Sari (toim.) (2021) Yhteisötaiteen etiikka: tilaa toiselle, arvoa arvaamattomalle. Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu.
<https://taju.uniarts.fi/handle/10024/7410> Haettu 9.8.2022.
- Kauppinen, Tapani (2022) Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen on edelleen kaikkien asia. Esitys Satakunnan Hyte-foorumissa.
https://satasote.fi/wp-content/uploads/sites/7/2022/11/Hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistaminen-on-edelleen-kaikkien-asia_Kauppinen_31.10.2022.pdf Haettu 9.11.2022.
- Kestilä, Laura & Karvonen, Sakari (toim.) (2019) Suomalaisten hyvinvointi 2018. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
<https://www.julkari.fi/handle/10024/137498> Haettu 22.9.2022.
- Kiilakoski, Tomi, Gretschel, Anu & Nivala, Elina (2012): Osallisuus, kansalaisuus ja hyvinvointi. Teoksessa Anu Gretschel & Tomi Kiilakoski (toim.) Demokratiaoppitunti. Lasten ja nuorten kunta 2010-luvun alussa. Julkaisuja 118. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, Helsinki, 9–34.

- Kohti kestävää arkkitehtuuria: Suomen arkkitehtipoliittinen ohjelma 2022–2025. Valtioneuvoston julkaisuja 2022:1.
<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/163757>. Haettu 6.7.2022.
- Kulttuuri ja taide hyvinvoinnin edistäjinä sosiaali- ja terveydenhuollossa, työelämässä ja koulutuksessa Terveyttä ja hyvinvointia edistävän taide- ja kulttuuritoiminnan yhteistyöryhmän raportti ja jatkotoimenpide-ehdotukset. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019:34.
https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161547/Rap_3_4_2019_Kulttuuri%20ja%20taide%20hyvinvoinnin%20edistajina.pdf. Haettu 5.7.2022.
- Kulttuuriharrastamisen koetut vaikutukset – selvitys ja mittaristo (2022) Sivistysliitto Kansalaisfoorumi, Suomen Harrastajateatteriliitto, Suomen Nuorisosirkusliitto, Suomen Nuorisoseurat ja Nuori Kulttuuri & Suomen puhallinorkesteriliitto.
<https://kansalaisfoorumi.fi/hankkeet/kulttuuriharrastamisen-koetut-vaikutukset-selvitys-ja-mittaristo/> Haettu 22.9.2022.
- Kulttuurin aika on nyt ja aina. Kulttuurialan tulevaisuustyöryhmän ehdotukset seuraavalle hallituskaudelle. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2022:23.
<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/164225> Haettu 22.10.2022.

Kuntien saavutettavuusopas (2017/2021). Kuntaliitto.
<https://www.kuntaliitto.fi/tietotuotteet-ja-palvelut/verkojulkaisut/saavutettavuusopas>. Haettu 5.7.2022.

Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi 2020–2023. Tavoitteena ikäystävällinen Suomi. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2020:29.
https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162455/STM_2020_29_J.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Haettu 6.7.2022.

Lahtinen, Emmi & Karttunen, Sari (2021) Moninaisuus taiteen ja kulttuurin alalla. Tietokortti 5. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore.
<https://www.cupore.fi/fi/tietokortit/moninaisuus-taiteen-ja-kulttuurin-alalla-seurantatiedon-kehittaaminen> Haettu 15.9.2022.

Laitinen, Liisa (2021) Taide nuorten tulevaisuustaitojen tukena. Tietokortti 1/2021. Taikusydän.

Laitinen, Liisa (2017) Näkökulmia taiteen ja kulttuurin terveysvaikutuksiin. Sitran tietokortteja. <https://www.sitra.fi/app/uploads/2017/11/Taiteen-ja-kulttuurin-vaikutukset-terveyteen-tietokortti.pdf> Haettu 15.9.2022.

Laitinen, Liisa (2017) Vaikuttavaa? Taiteen hyvinvointivaikutusten tarkastelua. Turun ammattikorkeakoulun tutkimuksia 46. Turku: Turun ammattikorkeakoulu.
<https://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522166166.pdf> Haettu 15.9.2022.

Laitinen, Liisa, Jakonen, Olli, Lahtinen, Emmi & Lilja-Viherlampi, Liisa-Maria (2020) [From grass-roots activities to national policies – the state of arts and health in Finland](#). Arts & Health 14:1 (2022), 14-31.

Lapio, Pauliina (2019) Yhteisölähtöinen taiteilijaresidenssi sosiaali- ja terveysalalla. Menetelmäopas. Kotka.
https://storage.googleapis.com/turku-amk/2019/11/taike_residenssiopas_web.pdf. Haettu 9.8.2022.

Lehikoinen, Kai & Vanhanen, Elise (toim.) 2017. Taide ja hyvinvointi – Katsauksia kansainväliseen tutkimukseen. Kokos-julkaisusarja 1/2017. Helsinki: Taideyliopisto.
https://taju.uniarts.fi/bitstream/handle/10024/7104/Kokos_1_2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y Haettu 27.6.2022.

Lilja-Viherlampi, Liisa-Maria (2007) ”Minunkin sisällä soi!” – musiikin ja sen parissa toimimisen terapeuttisia merkityksiä ja mahdollisuuksia musiikkikasvatuksessa. Turun ammattikorkeakoulun tutkimuksia 24. Turku: Turun ammattikorkeakoulu.
<http://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522166647.pdf>. Haettu 1.7.2022.

Lilja-Viherlampi, Liisa-Maria (2012) Taidetoimintaa vai terapiaa? Sairaala- ja hoivamusiikkityön lähtökohtia ja kehitystyötä. UAS Journal 1/2012.
<https://uasjournal.fi/tag/musiikkiterapia/>. Haettu 1.7.2022.

Lilja-Viherlampi, Liisa-Maria & Rosenlöf, Anna-Mari (2019) Moninäkökulmainen kulttuurihyvinvointi. Teoksessa Ilona Tanskanen (toim.) Taide töissä – Näkökulmia taiteen opetukseen sekä taiteilijan rooliin yhteisöissä. Turun ammattikorkeakoulun raportteja 256. Turku: Turun ammattikorkeakoulu, 20–39. URL: <http://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522167170.pdf>. Haettu 6.7.2022.

Mitä on moninaisuus? (2022) Kulttuuria kaikille -palvelu. https://www.kulttuuriakaikille.fi/moninaisuus_mita_on_moninaisuus. Haettu 5.7.2022.

Mitä on saavutettavuus? (2022) Kulttuuria kaikille -palvelu. https://www.kulttuuriakaikille.fi/saavutettavuus_mita_on_saavutettavuus. Haettu 5.7.2022.

Nussbaum, Martha (2011) Creating capabilities: the human development approach. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press. 2013 Political emotions: why love matters for justice. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.

Nuutinen, Teija, Laulainen, Sanna & Salonen, Arto O. (2021) Taiteilija-ammattilaiset kulttuurihyvinvoinnin toimijoina ikääntyneiden hoivayhteisöissä: kuvaileva kirjallisuuskatsaus. Gerontologia, 35(3), 231–248. <https://journal.fi/gerontologia/article/view/102736/65356>. Haettu 5.7.2022.

Paronen, Elsa ym. (2017) Kunnat hyvinvoinnin edistäjinä – hyvinvoinnin edistämisen näkymä ja malleja. Teoksessa Inga Nyholm ym. (toim.) Tulevaisuuden kunta. Suomen kuntaliitto. Acta. Suomen kuntaliitto 264: 336–350.

Pirkanmaan nykytila-analyysi. Kohti sosiaalisesti oikeudenmukaista ja ekologisesti kestävää Pirkanmaata. <https://www.jyu.fi/fi/ajankohtaista/arkisto/2022/05/donitsitalous-ohjaa-suomen-kuntia-planeetan-rajoihin>. Haettu 1.7.2022.

Rissanen, Pekka (2019) Sosiaali- ja terveyspalvelut Suomessa. Tiedosta arviointiin - tavoitteena paremmat palvelut. THL - Päätösten tueksi 2/2019. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/137729/URN_ISBN_978-952-343-298-7.pdf Haettu 16.8.2022.

Rosenlöf, Anna-Mari (2022) Kulttuurihyvinvoinnin rahoitus vakiinnutetaan vain toimintakulttuuria muuttamalla. Teoksessa Rahapuhetta taide- ja kulttuurikentältä. Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu: Xamk Inspiroi 38. https://www.xamk.fi/wp-content/uploads/2020/03/rahapuhetta_taide_ja_kulttuurikentalta_2022.pdf Haettu 15.9.2022.

Ruusuvirta, Minna ym. (2021) Taiteen ja kulttuurin barometri 2020. Taiteilijat ja taiteen tekeminen kunnissa. Cuporen verkkojulkaisu 67. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore ja Taiteen edistämiskeskus. <https://www.cupore.fi/fi/julkaisut/cuporen-julkaisut/taiteilijat-ja-taiteen-tekeminen-kunnissa> Haettu 9.8.2022.

Ruusuvirta, Minna & Renko, Vappu (2022) Kuntien kulttuuritoiminnan tietoperustan kehittäminen: KULTTI-hankkeen esiselvitys. Cuporen työpapereita 17. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore. <https://www.cupore.fi/fi/julkaisut/tyopaperit/kuntien-kulttuuritoiminnan-tietoperustan-kehittaaminen> Haettu 6.9.2022.

Saukko, Niina ym. (2019) Kulttuuri kunnan toiminnassa 2019 hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen näkökulmasta. Tutkimuksesta tiiviisti 45/2019, THL. <https://www.julkari.fi/handle/10024/138679> Haettu 22.10.2022.

Seppänen, Päivimaria, Behm, Minna-Maria & Taipale, Mona (2018) Näkökulmia kulttuurin etiikkaan ja laatuun sosiaali ja terveystalouksissa. Kaakkois-Suomen Sosiaalialan Osaamiskeskuksen julkaisuja, Työpaperi 1:18. www.socom.fi/wp-content/uploads/2018/10/Taiteen_laatu_ja_etikka.pdf.

Siltanen, Kirsi (2018) Kulttuurihyvinvointi poikkileikkaavana kokonaisuutena. Kulttuurisote -hankkeen Pirkanmaan loppuraportin koonti. https://taikusydän.turkuamk.fi/uploads/2020/08/dd932d3e-kulttuurisote_pirkanmaa_loppuraportti_ks.pdf Haettu 16.8.2022.

Suomen donitsitaloushanke. <https://www.donitsitalous.fi/suomen-donitsitaloushanke/>. Ks. myös Donitsitalouden työkalupakki, <https://www.jyu.fi/fi/tutkimus/wisdom/donitsitalous>. Haettu 1.7.2022.

Suositus taiteen ja kulttuurin saatavuuden ja saavutettavuuden parantamiseksi sosiaali- ja terveydenhuollossa (2018) OKM & STM. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/161228> Haettu 30.8.2022.

Taikusydän (2019) Maailman terveysjärjestö WHO:n raportti taiteen ja kulttuurin terveysvaikutuksista. <https://taikusydän.turkuamk.fi/uutiset/maailman-terveysjarjesto-whon-raportti-taiteen-ja-kulttuurin-terveysvaikutuksista/>. Haettu 15.6.2022.

THL, Hyvinvointi- ja terveyserot. <https://thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/hyvinvointi>. Haettu 30.6.2022.

Tilles-Tirkkonen, Tanja ym. (2018) Uudet toimintamallit hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 55(4), 364–369. <https://journal.fi/sla/article/view/76541> Haettu 30.8.2022.

Timonen, Veli-Pekka, Rotko, Tuulia & Kauppinen, Tapani (2022) Kulttuurihyvinvointi – vaikutusten mittaaminen hyvinvoinnin osoittajana. Työpaperi 10/2022. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). <https://www.julkari.fi/handle/10024/144105> Haettu 30.8.2022.

Tuisku, Katinka, Houni, Pia & Virtanen, Marianna (2016) Kulttuuritoiminta työhyvinvoinnin ja luovien ideoiden lähteenä sosiaali- ja terveysalalla. Työelämäntutkimus 14 (2). <https://journal.fi/tyoelamantutkimus/article/view/87015> Haettu 30.8.2022.

Tule luo taide 2019. Taiteen prosenttiperiaatteen laajentamisen kärkihankkeen (2016–2018) loppuraportti. Opetus- ja kulttuuriministeriön raportteja 2019:9.

https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161481/OKM_2019_9_%20Tule_luo_taide.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Haettu 1.7.2022.

Turunen, Jarno, Ansio, Heli & Houni, Pia (2018) Taidetoiminnan vaikutusten taloudellinen arviointi työyhteisössä. Helsinki: Työterveyslaitos & Taiteen edistämiskeskus. <https://www.julkari.fi/handle/10024/137430> Haettu 5.10.2022.

Työ, tuote ja taide, Taiteilija töissä SOTEssä ja HYTEssä (2019) Helsinki: TAKU. http://taku.fi/site/wp-content/uploads/2019/01/TAKU_opas_digi.pdf. Haettu 30.8.2022.

Virolainen, Jutta (2015) Kulttuuriosallistumisen muuttuvat merkitykset. Katsaus taiteeseen osallistumiseen, osallisuuteen ja osallistumattomuuteen. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cuporen verkkojulkaisuja 26. <https://www.cupore.fi/fi/julkaisut/cuporen-julkaisut/jutta-virolainen-kulttuuriosallistumisen-muuttuvat-merkitykset>. Haettu 1.7.2022.

Vuolasto, Johanna ym. (2020) Välillä tuntuu, että kukaan ei tiedä, miten isoissa kuvioissa liikkuu, Taiteen käytön, hyvinvoinnin ja osallistamisen kehittämisohjelman loppuraportti. Taiteen edistämiskeskus, Helsinki. <https://www.taike.fi/documents/10921/1314969/Taiteen+k%C3%A4yt%C3%B6n+ja+hyvinvoinnin+kehitt%C3%A4misohjelman+2015-2019+-loppuraportti/054cbc48-53c6-60fb-1750-9d572b6355ea>. Haettu 1.7.2022.

Lahtinen, Emmi, Jakonen, Olli & Sokka, Sakarias (2017) Yhdenvertaisuus ja saavutettavuus kulttuuripolitiikassa. Tietokortti 3. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore. <https://www.cupore.fi/fi/tietokortit/tietokortti-3-yhdenvertaisuus-ja-saavutettavuus-kulttuuripolitiikassa> Haettu 22.10.2022.

YK:n kestävän kehityksen globaali toimintaohjelma Agenda2030. <https://kestavakehitys.fi/kestava-kehitys>. Haettu 1.7.2022.

Arvokas vanhuus ARVA ry:n Minun ääneni -hankkeen muistia kuntouttavissa laulajaisissa heiluteltiin huiskuliinoja yhteislaulun tahtiin Laikunlavalla kesäkuussa 2022. Laulajaiset oli tarkoitettu muistisairaille, heidän omaisilleen sekä kaikille muistista ja musiikista kiinnostuneille. Kuva: Mirka Nikkilä.

PIRKANMAA

Sote-uudistus